

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

◆ Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ (Καθηγ. Χρ. Γιαμβριά)	177
◆ Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ (Βασίλ. Κ. Σταθάκη)	184
◆ Η ΕΤΕΡΟΝΟΜΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΣΙΟΔΟΝ ΤΟΝ ΒΟΙΩΤΟΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ ΠΑΥΛΟΝ (Φιλολ. Δ. Δημητρίου)	190
◆ Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΑΡΑΠΕΙΟΥ (Ιωάν. Κ. Τσέντου)	197
◆ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ: ΕΚΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ΦΕΥΓΟΥΝ (Πανορμίτη)	203
◆ «ΠΑΥΣΟΝ ΤΗΝ ΛΥΠΗΝ...» (Ποίημα Π. Β. Πάσχου)	204
◆ ΣΧΟΛΙΑ (Β. Κ. Σταθάκη)	205
◆ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (Τομέως Μέσων Ένημερώσεως τής Χ.Ε.Ε.)	207

ΕΤΟΣ 65ον

ΙΟΥΝΙΟΣ 2002

ΑΡΙΘ. 632

€ 0,90

ΠΑΙΔΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

ΠΑΡΑΜΥΘΙ Ν' ΑΡΧΙΝΗΣΗ

*

ΕΤΣΙ ΛΕΕΙ ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

*

ΤΟ ΩΔΕΙΟ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ

*

ΤΑ ΔΩΔΕΚΑ ΦΕΓΓΑΡΙΑ

*

ΘΥΣΙΑ ΚΑΙ ΔΟΞΑ

*

ΟΙ ΜΙΚΡΟΙ ΑΣΥΝΟΡΟΙ ΚΟΣΜΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

*

ΓΛΥΚΕΙΑ ΜΟΥ ΑΝΟΙΞΗ

Έκδόσεις «Η Δαμασκός»

Καρότυπη 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 010 - 32 21 283

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Έτος 65ον

ΙΟΥΝΙΟΣ 2002

Άριθ. 632

Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Γνωριμία με τους ανθρώπους και τους χώρους παραγωγής επιστημονικής γνώσης.

Στήν επιστημονική έρευνα, όπως όλοι κατανοούμε, πρωταγωνιστικό ρόλο παίζει ο άνθρωπος, ο έπιστήμων έρευνητής. Είναι αυτός που δίνει τον τόνο και διαμορφώνει την ατμόσφαιρα μέσα στα έρευνητικά Ίδρύματα. Είναι αυτός που θα υλοποιήσει κάθε σχέδιο έρευνητικού προγράμματος, είναι αυτός που θα δώσει ιδέες και προοπτικές για την προώθηση κάθε έρευνητικής εργασίας και είναι αυτός που θα αξιοποιήσει όλη την υλικοτεχνική υποδομή που έχει στη διάθεσή του για την έπιτυχη έκβαση του όλου έργου. Είναι τέλος αυτός που ψάχνει με πάθος και άφοσίωση να βρει και να γνωρίσει τη γνώση, μέσα από άτραπούς, πολλές φορές δύσκολους και σχολιούς.

Για να καταλάβει κανείς, πώς διαμορφώνεται και υλοποιείται μία επιστημονική εργασία και ποιοι παράγοντες έπιδρούν στην όλη διαδικασία, θα πρέπει να έλθει σε έπαφή με ένα έρευνητικό Ίδρυμα, να γνωρίσει τον κόσμο που εργάζεται σ' αυτό, να γίνει γνώστης, όσο αυτό είναι δυνατόν, του τρόπου και των μεθόδων εργασίας, συζητώντας τα διάφορα θέματα με τους ειδικούς κάθε έρευνητικού τομέα. Με άλλα λόγια δηλαδή να «γευθεί» το πνεύμα που έπικρατεί σε ένα τέτοιο επιστημονικό χώρο, όπως

παράγεται ή επιστημονική γνώση.

Ένας τέτοιος έπισκέπτης, ασφαλώς θα έντυπωσιαζόταν από το έν γενεί περιβάλλον που έπικρατεί στους χώρους της επιστημονικής έρευνας, καθώς και από την όλη συμπεριφορά των έρευνητών που εργάζονται μέσα σ' αυτούς. Θα διαπίστωνε, μεταξύ των άλλων, ότι ή όλη ατμόσφαιρα διαπνέεται από αισθήματα άλληλοσεβασμού, άλληλοεκτίμησης και άλληλεγγύης, μεταξύ των προσώπων που άπαρτίζουν το ανθρώπινο δυναμικό, στοιχεία άπαραίτητα, ώστε ή συνεργασία να είναι άπρόσκοπτη και παραγωγική. Οι ανθρώπινες σχέσεις, αποτελούν βασικό παράγοντα στην όλη λειτουργία ενός έρευνητικού Ίδρύματος.

Ένα στοιχείο που παρατηρεί κανείς να χαρακτηρίζει τον έρευνητή, είναι ή άφοσίωση και ή αγάπη προς το αντικείμενο της έρευνητικής εργασίας με το όποιο άσχολείται. Αυτό το γεγονός εκφράζεται με πολλούς τρόπους, όπως π.χ. με τις άτέλειωτες ώρες ύπομονητικής παρατήρησης στο μικροσκόπιο,* με την άναζήτηση βιβλιογραφικής ένημέρωσης για το υπό μελέτη θέμα, στη βιβλιοθήκη του Ίδρύματος ή με την προετοιμασία και έκτέλεση διαφόρων πειραμα-

* Ο συγγραφέας αναφέρεται εδώ σε προσωπικές έμπειρίες ως έρευνητή.

τικῶν ἐργασιῶν, ἐπινοῶντας πολλές φορές τεχνικές δικῆς του ἐμπνεύσεως, ὥστε ἡ πορεία τοῦ πειράματος νὰ εἶναι ὅσο τὸ δυνατὸν ἀπρόσκοπη. Ἡ ἱκανοποίηση ἔρχεται μετὰ ἀπὸ κάθε ἐπιτυχή ἔκβαση τοῦ πειράματος, ἔστω καὶ ἂν ἀκόμη τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι μικρῆς ἀξίας. Ἡ μικρὴ αὐτὴ ἱκανοποίηση εἶναι ποῦ τοῦ δίνει τὸ κουράγιο νὰ συνεχίσει πρὸς πέρα τις ἔρευνές του. Εἶναι αὐτὴ ποῦ τοῦ κεντρίζει τὸ ἐνδιαφέρον νὰ προχωρήσει ἕνα βῆμα πρὸς ἔμπροσθεν γιὰ τὴν ἐπίτευξη μεγαλύτερου στόχου καὶ εἶναι αὐτὴ ποῦ τὸν κάνει νὰ νοιώθει εὐτυχισμένος ὡς ἄνθρωπος.

Ἡ ἔνταξη ἑνὸς ἐπιστήμονος στὴν ἔρευνα δὲν εἶναι τυχαῖο γεγονός. Ὁ ὑποψήφιος ἐρευνητής, ἀξιολογεῖται ἀφοῦ ἔχει περατώσει πανεπιστημιακὲς σπουδὲς ἀρκετῶν ἐτῶν, εἶναι κάτοχος μεταπτυχιακῶν τίτλων σπουδῶν καὶ κυρίως διδακτορικοῦ τίτλου καὶ ἔχει ἰδιαίτερη κλίση γιὰ τὴν ἔρευνα. Ἀκόμη θὰ πρέπει νὰ κυριαρχεῖται ἀπὸ αἰσθήματα καλῆς συνεργασίας μὲ τοὺς συναδέλφους του, νὰ εἶναι ὑπεύθυνο ἄτομο καὶ γενικὰ νὰ σέβεται τὶς ἀνθρώπινες ἀξίες. Καταλαβαίνουμε λοιπόν, πόσο σημαντικὸς παράγων γιὰ τὴν ἐπιτυχή καὶ ὁμαλὴ λειτουργία ἑνὸς ἐρευνητικοῦ Ἰδρύματος, εἶναι ἡ ποιότητα τοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ του.

Στὴ χώρα μας, τὰ τελευταῖα χρόνια, μετὰ ἀπὸ πολλές προσπάθειες, ἀναγνωρίσθηκε ἡ συμβολὴ τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας στὴν ἄνοδο τοῦ ἐπιπέδου ἐπιστημονικῆς γνώσης καὶ βελτιώθηκε ἡ θέση τῶν ἐρευνητῶν, καθὼς καὶ ἡ ὑποδομὴ τῶν ἐρευνητικῶν Ἰδρυμάτων. Μεγάλῃ ὄθηση στὴν ἔρευνα δόθηκε ἀπὸ τὰ εἰδικὰ ἐρευνητικὰ προγράμματα ποῦ χρηματοδοτήθηκαν ἀπὸ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωση. Σὲ πολλοὺς ἐπιστημονικοὺς τομεῖς ἔχουν ἐπιτευχθεῖ σημαντικὰ ἀποτελέσματα διεθνοῦς ἐνδιαφέροντος. Στὰ διεθνή συνέδρια, οἱ ἀνακοινώσεις τῶν ἐλλήνων ἐπιστημόνων εἶναι ἰσάξιες τῶν συναδέλφων των, τῶν ἄλλων προηγμένων ἐπιστημονικῶν χωρῶν, προκαλῶντας τὸ ἐνδιαφέρον των καὶ τὴν ἐκτίμησή των. Ἡ ὀργάνω-

ση, ἄλλωστε, διεθνῶν συνεδρίων στὴ χώρα μας, τὰ ὁποῖα πάντοτε στέφονται μὲ ἐπιτυχία, ἀποδεικνύει τὴν ἐκτίμησή ποῦ τρέφουν οἱ ξένοι ἐπιστήμονες πρὸς τοὺς Ἕλληνας συναδέλφους των.

Οἱ χώροι ὅπου διεξάγονται οἱ ἐρευνητικὲς ἐργασίες, εἶναι εἰδικὰ κατασκευασμένοι γιὰ νὰ παρέχουν κάθε δυνατότητα διευκόλυνσεως στὴν ἐκτέλεση τῶν πειραματικῶν ἐργασιῶν ἀνάλογα βέβαια μὲ τὸ ἀντικείμενο ἔρευνας. Οἱ πάγκοι ἐργασίας τοῦ προσωπικοῦ καὶ τὰ διάφορα ἐπιστημονικὰ ὄργανα, συνήθως δὲν ἀφήνουν μεγάλα περιθώρια χώρου γιὰ ἀνετη διακίνηση προσώπων. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ εἶναι, τὰ τελευταῖα χρόνια, γενικὸ στὰ περισσότερα ἐρευνητικὰ Ἐργαστήρια, μὲ τὸν ἐξοπλισμὸ ποῦ ἔχουν μὲ διάφορα σύγχρονα ὄργανα. Οἱ δυνατότητες τῶν σύγχρονων αὐτῶν ὀργάνων φθάνουν σὲ ἀπίστευτο, πολλές φορές, βαθμὸ ἀκριβείας καὶ ἀποτελοῦν πολιτισμικά ἐργαλεῖα στὰ χέρια τῶν ἐρευνητῶν. Εἶναι δὲ τόσο γρήγορη ἡ ἐξέλιξη στὸν τομέα τῶν ἐπιστημονικῶν ὀργάνων, ὥστε γιὰ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ, ἡ πάροδος 2 ἢ 3 ἐτῶν, νὰ τὰ καθιστᾷ ἄχρηστα ἢ περιορισμένων δυνατοτήτων.

Ἀφήνοντας τὴν περιγραφικὴ ἀπεικόνιση τῶν ἐρευνητικῶν Ἰδρυμάτων καὶ τοῦ ἀνθρώπινου δυναμικοῦ των, ἐρχόμαστε νὰ δοῦμε ἀπὸ πρὸς κοντὰ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἐρευνητῆ ὄχι μόνο ὡς ἐπιστήμονα ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπο.

Ἠθικὲς ἀρχὲς ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ὁμαλὴ λειτουργία ἑνὸς ἐρευνητικοῦ Ἰδρύματος.

Οἱ ἀρχὲς ποῦ διέπουν καὶ σήμερα, τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορά, μέσα σὲ ἕνα ἐρευνητικὸ Ἰδρυμα, εἶναι οἱ ἴδιες ὅπως καὶ παλαιότερα. Ἡ ἀφοσίωση στὴν ἔρευνα καὶ γενικὰ ἡ ἐρευνητικὴ ἐργασία, δημιουργεῖ στὸν ἐπιστήμονα τὴν ἀνάγκη τῆς καλῆς συνεργασίας μὲ τοὺς ἄλλους συναδέλφους του, ἡ ὁποία προϋποθέτει τὴν ἔκφραση συναισθημάτων ἀγάπης καὶ ταπεινοφροσύνης. Ἡ

άλαζονεία είναι κάτι ξένο προς την ιδιοσυγκρασία ενός σωστοῦ έρευνητῆ.

Ἄλλωστε, οἱ έρευνητικὲς ἐργασίες, ἤδη ἀπὸ τὴν, μετὰ τὸν πόλεμο ἐποχῆ, διεξάγονται ἀπὸ μικρὲς ἢ μεγάλες ὁμάδες έρευνητῶν, γεγονός πού ἀπαιτεῖ τὴν ἔκφραση τῶν συναισθημάτων καὶ ἠθικῶν ἀρχῶν, πού ἀναφέρθηκαν πιὸ πάνω, μεταξὺ τῶν έρευνητῶν. Τὴν ἐπιτυχία ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν, τὴν μοιράζονται ὅλα τὰ μέλη τῆς ὁμάδας καὶ αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀνασταλτικὸ παρῶντα ἀναπτύξεως ἐγῴστικῶν τάσεων.

Ἡ ἐλεύθερη ἔκφραση γνώμης ἀπὸ τὸν κάθε έρευνητῆ γιὰ τὸ πρὸς έρευνα θέμα, συζητεῖται σὲ τακτικὲς συναντήσεις τοῦ έρευνητικοῦ προσωπικοῦ, ὥστε ἡ λήψη ἀποφάσεων, ὄχι μόνο σὲ κεφαλαιώδη ζητήματα, ἀλλὰ καὶ σὲ λεπτομέρειες τεχνικῆς φύσεως π.χ. διεξαγωγῆς τῶν πειραματικῶν ἐργασιῶν, νὰ ἔχουν τὸ κύρος καὶ τὴν ἀποδοχὴ ὅλων τῶν ἐπιστημόνων τοῦ Ἰδρύματος.

Στὰ Κρατικὰ Ἐρευνητικὰ Ἰδρύματα, τὰ θέματα τῶν έρευνητικῶν προγραμματίων πού προτείνονται κάθε χρόνο, ἐγκρίνονται ἀπὸ ἓνα Κεντρικὸ Συμβούλιο Ἐρευνῶν καὶ μάλιστα μετὰ χαρακτηρισμὸ προτεραιότητας, ἀνάλογο μετὰ τὸ γενικότερο ἐνδιαφέρον πού τὰ χαρακτηρίζει.

Ἡ εἰκόνα αὐτῆ, πού ἐν συντομία παρουσιάσθηκε, δὲν εἶναι πάντοτε ἰδανικῆ. Ὑπάρχουν καὶ ἀρνητικὰ σημεῖα μερικὲς φορές, πού ἀναφέρονται στὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορὰ καὶ πού δημιουργοῦν ὄχι εὐχάριστο κλίμα στὴ μικρὴ κοινότητα ἐνὸς έρευνητικοῦ Ἰδρύματος. Τέτοιες περιπτώσεις πολλές φορές ἀπομονώνονται πρὸς ἀποφυγὴ γενικότερης ζημιάς. Ἡ ὅλη ἀτμόσφαιρα, ἐμπνέεται καὶ καθοδηγεῖται ὅπως εἶναι φυσικό, ἀπὸ τὸν Προϊστάμενο ἢ Διευθυντὴ τοῦ Ἰδρύματος, ὁ ὁποῖος, κατὰ κανόνα, εἶναι πρόσωπο ἐπιστημονικὰ ἀξιόλογο, σεβαστὸ καὶ ἀποδεκτὸ ἀπὸ ὅλο τὸ προσωπικό.

Ὁ έρευνητῆς ὡς ἄνθρωπος κοινωνικός.

Εἶναι φυσιολογικὸ τὸ ἐρώτημα πού ἀνα-

φέρεται στὴν κοινωνικὴ διάσταση τοῦ ἐπιστήμονος έρευνητῆ, ὡς μέλους τῆς κοινωνίας. Ὑπάρχει καμμία ἰδιαιτερότητα στὴ συμπεριφορὰ του, ἡ ὁποία ὀφείλεται στὸ εἶδος τῆς ἀπασχολήσεώς του; Ἡ ἀπάντηση ἔρχεται ἄμεσα ἀρνητικῆ. Γιὰ ἓνα φυσιολογικὸ κατὰ τὰ ἄλλα ἄτομο, τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας του ὡς έρευνητῆ, παρέχει πολλὰ στοιχεῖα πού βοηθοῦν στὴν ἐν γένει συμπεριφορὰ του ἔξω στὴν κοινωνία. Τὸ περιβάλλον, ἡ ἀγαστῆ συνεργασία μετὰ τοὺς συναδέλφους του, τὸ αἶσθημα τῆς ὑπευθυνότητος πού ἀσκεῖται κατὰ τὴ διάρκεια τῶν έρευνητικῶν ἐργασιῶν, ἡ ἐπαφὴ μετὰ ἄλλους ἐπιστήμονες ἡμέδαπους ἢ ἄλλοδαπους καὶ γενικὰ οἱ ἠθικὲς ἀρχὲς πού πρέπει νὰ διέπουν τοὺς έρευνητῆς, ἐπιδρῶν καὶ βελτιώνουν τὸν χαρακτήρα του καὶ τὴν ὅλη συμπεριφορὰ του ὅπου καὶ ἂν βρίσκεται. Ἡ ἀπόκτηση ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ ἡ εὐκόλλη πλέον πρόσβαση στὴν πληροφόρηση, σὲ ὅ,τι νεώτερο ὑπάρχει στὴν ἐπιστῆμη, εἶναι στοιχεῖα σημαντικὰ, πού συμβάλλουν στὴ διαμόρφωση προσωπικότητος μετὰ ἀνοικτοὺς ὀρίζοντες. Σὲ αὐτὸ συμβάλλει οὐσιαστικὰ καὶ ἡ συμμετοχὴ του σὲ διεθνή ἢ πανελληνια ἐπιστημονικὰ συνέδρια, ὅπου δίνονται εὐκαιρίες γνωριμιῶν μετὰ ἄλλους συναδέλφους καὶ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων, ὄχι μόνον ἐπὶ ἐπιστημονικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ διαφόρων ἄλλων θεμάτων. Ἐτσι ὁ ἐπιστήμονας έρευνητῆς, ἀποτελεῖ ἓνα ἐπίλεκτο μέλος τῆς κοινωνίας καὶ μπορεῖ, μετὰ τὰ προσόντα πού διαθέτει νὰ συμβάλλει στὴ βελτίωση τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῆς κοινωνίας. Ἡ συμβολὴ του αὐτῆ γίνεται θετικώτερη, ὅταν ὁ έρευνητῆς εἶναι ταυτόχρονα καὶ Πανεπιστημιακὸς δάσκαλος καὶ μετὰ τὴν ιδιότητά του αὐτῆ μπορεῖ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση, νὰ προσφέρει καὶ ἰδέες πνευματικῆς οἰκοδομῆς στὴ σπουδάζουσα νεολαία.

Ὁ έρευνητῆς ἀπέναντι στὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα.

Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ εἶναι πολὺ σημαντικὸ καὶ προτοῦ ἀναφερθοῦμε εἰδικότερα στὸ

θέμα, θὰ προσεγγίσουμε τὸ βασικὸ ζήτημα σχέσεων ἐπιστήμης καὶ θρησκείας, στὴ σημερινὴ ἐποχὴ.

Ἀπὸ τὸ περιοδικὸ Scientific American, στὴν ἑλληνικὴ ἔκδοσή του καὶ στὸ τεύχος Δεκεμβρίου 1999, σταχυολογοῦμε μερικὰ πολὺ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα ἀπὸ τὸ ἄρθρο: «Ἐπιστήμονες καὶ Θρησκεία στὴν Ἀμερική». Διαβάζουμε λοιπὸν στὸ ἄρθρο αὐτὸ τὰ ἀκόλουθα: Παλαιότερα καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια ἐπικρατοῦσε ἡ ἄποψη ὅτι «ἐὰν ἐπιθυμοῦσες νὰ εἶσαι ἐπιστήμονας, θὰ ἔπρεπε νὰ διατηρεῖς τὸ μυαλό σου ἐλεύθερο ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς θρησκείας». Σήμερα ἔχουν διαφοροποιηθεῖ οἱ ἀπόψεις τῶν ἐπιστημόνων σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτό.

Στὸ ἴδιο ἄρθρο διαβάζουμε ὅτι: «Μία ὁμάδα εἰδικῶν, ποῦ ὅλοι τους σχεδὸν εἶναι ἄπιστοι -καὶ οἱ ὁποῖοι πιστεύουν ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἐπιβάλλει αὐτὸ τὸ συμπέρασμα- λένε στὸ κοινὸ ὅτι «ἡ ἐπιστήμη εἶναι οὐδέτερη, ὅσον ἀφορᾷ στὸ θέμα τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Θεοῦ». Εὐτυχῶς ποῦ ἀναγνωρίζουν τὸ γεγονός αὐτό!

Στὴ συνέχεια ἀναφέρεται ὅτι, ἀπὸ μία ἔρευνα ποῦ ἐγίνε στὴν Ἀμερική τὸ 1996 καὶ τὸ 1998, μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων καὶ στὸ ἐρώτημα ἂν πιστεύουν στὸ Θεό, τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ὅτι 40% τῶν ἐρωτηθέντων ἐπιστημόνων δήλωσαν ὅτι πιστεύουν στὸ Θεό. Ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἔρευνα βρέθηκε ὅτι τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα εἶναι ἐντονώτερο μεταξὺ τῶν γιατρῶν, τῶν μηχανικῶν καὶ τῶν μελῶν ἄλλων τεχνολογικῶν ἐπαγγελμάτων ποῦ ἀφοροῦν στὴν ἐφαρμοσμένη ἐπιστήμη. Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο τὸ γεγονός ὅτι στὸ συνέδριο Science and the Spiritual Quest (Ἡ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Πνευματικὴ ἀναζήτησις) τὸ 1998, στὸ Berkeley, ποῦ χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰδρυμα Templeton, περισσότεροι ἀπὸ 20 ἐπιστήμονες, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἓνας Νομπελίστας τῆς Φυσικῆς, δήλωσαν ἐπίσημα ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἴτε τοὺς ὀδήγησε πρὸς τὸν Θεό, εἴτε δὲν στάθηκε ἐμπόδιο πρὸς τὴν πίστη τους. Αὐτά, ἀπὸ τὸ περιοδικὸ ποῦ προαναφέραμε γιὰ τὸ τι συμ-

βαίνει στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα τῶν Η. Π. Α. Δὲν γνωρίζω ἐὰν κάτι ἀνάλογο ἔχει γίνε σὲ Εὐρωπαϊκὸ ἐπίπεδο. Πάντως, σφυγμομετρήσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ἔχω τὴν γνώμη ὅτι στὶς Δυτικοευρωπαϊκὲς χώρες, θὰ ἔδιναν ἓνα ὑψηλότερο ποσοστὸ ἐπιστημόνων οἱ ὁποῖοι θὰ πίστευαν συνειδητὰ στὸ Θεό ἀπὸ ὅ,τι στὴν Ἀμερική. Πιθανὸν νὰ ὑπερέβαινε καὶ τὸ 50%. Αὐτὸ ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι στὴν Εὐρώπῃ διατηροῦνται οἱ πολιτιστικὲς καὶ πολιτισμικὲς παραδόσεις καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὶς ἠθικὲς ἀρχὲς τοῦ χριστιανισμοῦ εἶναι ἐντονώτερος. Ἄς μὴ ξεχνοῦμε τὸ γεγονός ὅτι ἓνα μεγάλο τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ ἀνήκει στὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία παίζει μεγάλου ρόλου στὴ διαμόρφωση τῶν κοινωνιῶν τῆς Δύσεως.

Εἶναι πολὺ εὐχάριστο ὅτι στὴν ἐποχὴ μας ἔχει ἀρχίσει ἓνας καλόπιστος διάλογος μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ θρησκείας ὄχι μόνον στὶς Η. Π. Α. ἀλλὰ καὶ στὴν Εὐρώπῃ καὶ ἀκόμη καὶ στὴ χώρα μας. Πρωτοβουλίες ὅπως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. κ. Βαρθολομαίου καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ Πάσης Ἑλλάδος κ. κ. Χριστοδούλου, δείχνουν τὸ ἐνεργὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας γιὰ ἓναν ἀνοικτὸ διάλογο μεταξὺ Ἐπιστήμης καὶ Ὁρθοδοξίας.

Τὸ 1997 ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ. κ. Βαρθολομαῖος σὲ ὁμιλία του στὸ Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν ἀπονομὴν σ' αὐτὸν τοῦ τίτλου τοῦ Ἐπιτιμοῦ Διδάκτορος, εἶχε ἀναφέρει σχετικὰ τὰ ἑξῆς: «Διὰ μὲν τὴν ἐπιστήμην, τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς εἶναι ἡ ἔρευνα τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου καὶ ἡ πρόσκτησις τῆς περὶ αὐτοῦ ἀληθοῦς γνώσεως, ἀλλ' ἐν ταῦτῳ καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα συναπαρτίζουν τὸ ἀληθὲς τῆς γνώσεως, διὰ δὲ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὁ σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἡ οἰκείωσις τοῦ φορέως τῆς γνώσεως, ἡ μέθεξις εἰς Αὐτὸν καὶ εἰς τὰ Αὐτοῦ, μεθ' ἧν ἡμεῖς καθιστάμεθα χάριτι Αὐτοῦ καὶ τὰ Αὐτοῦ καθίστανται ἡμῶν καὶ ἡμεῖς μέ-

τοχοι της Έκείνου αλήθειας και πάσης γνώσεως» και εις άλλο σημείο αναφέρει χαρακτηριστικά «ή πίστις και ή γνώσις, δέν αντιστρατεύονται ἀλλήλα, ὡς παρά τινων πεπλανημένως διδάσκεται».

Στό Διεθνές Ἐπιστημονικό Συνέδριο πού διοργανώθηκε ἀπό τήν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος στίς 4 - 8 Ὀκτωβρίου 2000 στήν Ἀθήνα καί εἶχε ὡς θέμα «Ἐπιστήμες, Τεχνολογίες Αἰχμῆς καί Ὁρθοδοξία», ἔλαβαν μέρος ἀρκετοί Ἕλληνες ἐπιστήμονες ἀξιόλογοι στόν κλάδο τους, πού ἔχουν διαπρέψει στό ἐξωτερικό ἢ στή χώρα μας καί οἱ ὁποῖοι μέ κάθε τρόπο ἔδειξαν τήν βαθειά προσήλωσή τους στήν Ὁρθόδοξη πίστη. Ὅλα αὐτά δείχνουν τό ἐνδιαφέρον καί ἀπό τίς δύο πλευρές γιά ἕναν ἐποικοδομητικό διάλογο καί γιά μία στενότερη προσέγγιση μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν σημαντικώτατων ἀξιών τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως.

Διαβάζοντας τό βιβλίο τοῦ John Polkinghorne, διάσημου ἀγγλοῦ φυσικοῦ, ὁ ὁποῖος ἦταν Καθηγητής τῆς Μαθηματικῆς Φυσικῆς στό Πανεπιστήμιο τοῦ Καίμπριτζ καί τό 1982 χειροτονήθηκε ἱερέας τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, μέ τίτλο «Ἐπιστήμη ἢ Θεός;», κάνουν ἐντύπωση μερικῆς σκέψεις του γιά τήν ἐπιστήμη. Ἀναφέρει λοιπόν, κάπου στό βιβλίο του, ὁ Polkinghorne: «Κατά τήν ἀποψή μου, τό ἐπίτευγμα τῆς ἐπιστήμης εἶναι μία ἀληθοφανῆς ἐξιστόρηση τοῦ πῶς εἶναι στήν πραγματικότητα ὁ φυσικός κόσμος, τόσο στή δομή, ὅσο καί στήν ἱστορία του». Καί σέ ἄλλο σημείο ἀναφέρει: «Ἐνα ἀπό τά πιό ἐντυπωσιακά χαρακτηριστικά τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ ἐξουσία της, νά παρέχει οἰκουμενικῆς ἀποδοχῆς ἀπαντήσεις στά ἐρωτήματα πού θέτει ἡ ἴδια». Νομίζω ὅτι, μέσα στίς δύο αὐτές προτάσεις, περικλείεται ἡ ἀπάντηση ἢ μάλλον μία λογική ἀπάντηση, τοῦ τί εἶναι ἐπιστήμη, ἐνωῶντας βέβαια τόν κύκλο τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν.

Κύριο χαρακτηριστικό τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας. Ἡ ἀλήθεια τῆς ἐπιστήμης δέν ἔχει ἀπόλυτο χαρακτή-

ρα διότι μπορεῖ κάποτε νά ἐπαναπροσδιορισθεῖ. Ὅπως ἀναφέρει στό βιβλίο του «Des Atomes et des Hommes» ὁ Καθηγητής καί Ἀκαδημαϊκός, γάλλος ἀτομικός ἐπιστήμων, Louis Leprince - Ringuet, «μία ἐπιστημονική ἀλήθεια εἶναι πράγματι, πάντοτε μερική καί ἐπαναπροσαρμοζόμενη». Ὁ ἴδιος ἀναφέρει ἀκόμη ὅτι, ἡ σκέψη ὅτι ἡ ἐπιστήμη θά δώσει τελικά ἐξηγήσεις σέ ὅλα τά θέματα, εἶναι πολύ ἀπλοϊκή.

Ὁ ἴδιος ἦταν πιστός χριστιανός καί ἀναφερόμενος στοὺς ἐρευνητές χριστιανούς γράφει σέ ἕνα σημείο τοῦ βιβλίου του: «Υπάρχουν ἐρευνητές χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι διάγουν ταυτόχρονα μία ζωὴ ἐπιστήμονος καί πιστοῦ. Ἄς τοὺς ἀκολουθήσουμε στή ζωὴ τῆς ἐργασίας τους καί ἄς δοῦμε ἐάν βρίσκονται μέ ἄνεση στό περιβάλλον τῶν ἄλλων ἐπιστημόνων. Ἐν πρώτοις, ἡ ἀρχὴ ἐνός κόσμου ἐν ἐξελίξει δέν τοὺς ἐνοχλεῖ. Εἶναι ὁμορφο γιά ἕναν χριστιανό νά συμμετέχει στήν ἀνακάλυψη τοῦ κόσμου, διότι εἶναι μέρος τῆς Δημιουργίας, στήν ὁποία ἔχουμε κληθεῖ νά συμμετέχουμε. Εἴμαστε ὅλοι προσκεκλημένοι νά συνεργασθοῦμε γιά τό μέλλον τοῦ σύμπαντος. Τό σύμπαν ἔχει ἔννοια μέ κλειδί τόν ἄνθρωπο. Αὐτό πού μπορεῖ νά κάνει ὁ ἄνθρωπος, ὁ Θεός δέν τόν ἐμποδίζει», καί σέ ἄλλο σημείο γράφει: «Ἡ παραβολὴ τῶν ταλάντων παρουσιάζεται συχνά στό πνεῦμα τοῦ χριστιανοῦ ἐρευνητῆ. Ἡ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, κάθε τι πού ἔχει τοποθετηθεῖ ὡς ἕνας πιθανός σπόρος μέσα στήν εὐφυΐα του, μέσα στήν καρδιά του, θά πρέπει νά ἐξελιχθεῖ. Ἐτσι ἡ μακροχρόνια ἄσκηση πού ἀπὸ νεαρὸ φοιτητῆ, ἄπειρο, θά τὸν μετατρέψει σέ ὀλοκληρωμένο ἐρευνητῆ, θά τοῦ δημιουργεῖ μία αἴσθηση εὐτυχίας».

Ἐτσι ἀπὸ τὴ γενικὴ θεώρηση τοῦ θέματος σχέσεων ἐπιστήμης καί θρησκείας, φθάσαμε στό σημείο τῆς τοποθετήσεως ἐνός ἐρευνητοῦ ἐπιστήμονος ἀπέναντι στή θρησκεία. Ἦδη μέ τά ὅσα ἀναφέραμε πιό πάνω ἀπὸ ἀποσπάσματα τοῦ βιβλίου τοῦ Le Prince - Ringuet ἔχουμε θίξει ὀρισμένα σημεία

στό θέμα αυτό.

Ο έρευνητής έπιστήμων, όπως βεβαίως και κάθε άνθρωπος, είναι ελεύθερος να έχει τις απόψεις του και τα πιστεύω του, απέναντι στους όποιους υπαρξιακούς ή μεταφυσικούς προβληματισμούς του και απέναντι στο θρησκευτικό συναίσθημα. Είναι όμως αδιανόητο να είναι αδιάφορος και ασυγκίνητος για όλα αυτά. Και εξηγούμαι γιατί. Ός άνθρωπο όν, έχει εκτός της υλικής και την πνευματική υπόσταση. Το πνεύμα είναι ή έσωτερική μορφή του ανθρώπου, που έχει τη Θεϊκή σφραγίδα και πνοή και είναι αυτό που έμπνέει κάθε άνθρωπο, να γίνει μέτοχος της πολύπλοκης γνώσης, ανθρώπινης και θεϊας. Είναι αυτό που τον έμπνέει και τον ώθει να ενεργεί και να δραστηριοποιείται σε όλους τους τομείς της ζωής του. Είναι αυτό που μπορεί να τον όδηγει σε έσωτερικές καταστάσεις πλήρους αρμονίας και ψυχικής ανατάσεως. Είναι αυτό που μπορεί να όδηγήσει τον άνθρωπο στην αναζήτηση της αλήθειας. Κατά τη χριστιανική διδασκαλία, ή αλήθεια είναι ο Χριστός: «Έγώ ειμι ή όδός και ή αλήθεια και ή ζωή» (Ίωάν. ιδ' 6). Στην αναζήτηση της αλήθειας δεν ενεργεί μόνο το πνεύμα αλλά συγχρόνως και ή λογική διάνοια. Όμως στην έπιστήμη ξεχωρίζουν τα πράγματα. Έδω, είναι κυρίως ή λογική διάνοια που ενεργεί στην αναζήτηση της έπιστημονικής αλήθειας. Το πνεύμα, ο πνευματικός κόσμος, μπορεί να επηρεάσει στο θέμα αυτό, μπορεί και όχι. Εκεί βέβαια που το πνεύμα επηρεάζει τον άνθρωπο, είναι στο χώρο των μεταφυσικών αναζητήσεων.

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, κάθε άνθρωπος, είναι ελεύθερος να τοποθετηθεί απέναντι στα υπαρξιακά προβλήματα και στη θρησκεία, όπως αυτός νομίζει, με βάση τις συναισθηματικές κλίσεις που έχει, το επίπεδο γνώσης, στο οποίο βρίσκεται, το περιβάλλον μέσα στο οποίο έχει ανταπτυχθεί και εξελίσσεται, καθώς και με βάση την όλη Παιδεία που κατέχει και διώνει. Είναι δηλαδή άτομική έπιλογή, το να πιστεύεις

στον Θεό, ως υπέρτατο Όν, Δημιουργό του σύμπαντος, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τον άνθρωπο, ή να μη πιστεύεις.

Η θέση που παίρνει ένας έπιστήμονας απέναντι στα μεταφυσικά θέματα, δεν έχει άμεση σχέση με την έπιστήμη. Η έπιστήμη δεν μπορεί να δώσει απαντήσεις σε τέτοια θέματα, διότι αυτά τοποθετούνται στη σφαίρα του χώρου, που βρίσκεται πέρα από το σημείο που σταματά ή έπιστήμη. Είναι ή περιοχή όπου κυριαρχούν τα διάφορα πιστεύω. Αυτά προσφέρονται είτε από διάφορες θρησκείες, είτε από κέντρα διατύπωσης φιλοσοφικών θεωριών.

Ο χριστιανισμός όμως, δεν είναι μία θεωρία μεταφυσικών θεμάτων. Είναι μία ολοκληρωμένη θρησκεία, που κάθε άνθρωπος μπορεί να διώσει, ανεξάρτητα από το επίπεδο γνώσης που εύρισκεται και βεβαίως ανεξάρτητα από τις έπιστημονικές ένασχολήσεις και ανησυχίες του. Έχει άκουσθεί από μερικούς να λένε ότι, ή έπιστήμη όδηγει προς το θρησκευτικό συναίσθημα και ότι, όλοι οι μεγάλοι έπιστήμονες ήσαν ή είναι πιστοί χριστιανοί. Αυτό δεν αληθεύει. Άρκετοι αξιόλογοι έπιστήμονες έχουν δηλώσει κατά καιρούς ότι είναι άθεοι ή αδιάφοροι θρησκευτικώς και ή τοποθέτησή τους αυτή, δεν μειώνει καθόλου την έπιστημονική αξία τους. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις όπου ή έπιστημονική γνώση συνέτεινε στην καλύτερη αντιμετώπιση μεταφυσικών προβλημάτων, ή ακόμη να όδήγησε και προς μίαν καλύτερη προσέγγιση της χριστιανικής πίστewς.

Ο χριστιανός έπιστήμων έρευνητής, που ζει διωματικά τον χριστιανισμό, αντιμετώπιζει την άπασχόλησή του στην έπιστήμη ως λειτουργήμα και αισθάνεται τον έαυτό του ως συνεργό Θεού στην όλη Δημιουργία, προσπαθώντας και αυτός να μιμηθεί το δημιουργικό έργο του Θεού. Χαίρεται να βιώνει την άρετή και να προσφέρει στο κοινωνικό σύνολο, ό,τι καλό προέρχεται από την έπιστήμη. Μη νομισθεί όμως ότι ο χριστιανός έπιστήμων είναι τέλειος. Καθόλου

μάλιστα, διότι ως άνθρωπος πού ζει σέ μιὰ κοινωνία ὅπως εἶναι ἡ σημερινή, μέ τίς ποι- κίλες μορφές ἠθικῶν παρανομιῶν καί ἀντι- θέσεων καί προκλήσεων, παραπαίει πολλές φορές παρασυρόμενος μέσα στόν κυκεῶνα αὐτόν τῶν ἀπαιτήσεων καί τῶν διλημμάτων, πέφτοντας σέ σφάλματα, δηλαδή σέ ἐκτρο- πές ἀπό τή σωστή πνευματική ζωὴ πού προσπαθεῖ νὰ βιώσει. Τὸ καλὸ ὅμως στὴν περίπτωση αὐτὴ εἶναι ὅτι γνωρίζει ὅτι ὑπάρχει κάπου τὸ σημεῖο ἀνάκαμψης καί ἀνάνηψης. Εἶναι αὐτὸ πού προσφέρεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία μας, γιὰ νὰ ἐνισχύει, στὶς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες, τὸν πιστό.

Ὅπως ἀναφέρθηκε οἱ σχέσεις Ἐπιστή- μης καί Θερησκείας βρῖσκονται σέ καλὸ δρό- μο. Ἐχει ἀρχίσει ἓνας γόνιμος διάλογος πάνω σέ πολλὰ θέματα πού ἄπτονται τῶν δύο αὐτῶν ἐνοτήτων. Μόνο μέ ἓναν τέτοιο διάλογο θὰ ἐξαχθοῦν συνετές ἀποφάσεις. Ἡ κοινωνία ἔχει ἀνάγκη, μεγάλη, πληροφόρη- σης πάνω στὰ νέα ἐπιτεύγματα τῆς ἐπιστή- μης, πού συγκλονίζουν παγκοσμίως τὴν ἀν- θρωπότητα. Τὰ νεώτερα ἐπιτεύγματα τῆς Μοριακῆς Βιολογίας καί Βιοτεχνολογίας ἔχουν ἀναστατώσει ὅλον τὸν ἐπιστημονικὸ κόσμο τῶν προηγμένων χωρῶν καί τῶν Κυβερνήσεων τῶν. Ἡ Βιοηθική εἶναι μιὰ νέα ἐπιστήμη πού ἀκόμη δὲν ἔχει σταθερο- ποιήσει τίς ἀρχές της. Τὸ κοινὸ πληροφο- ρεῖται πολλές φορές τὰ γεγονότα, χωρὶς ἀκρίβεια, ἴσως διαστρεβλωμένα καί μέ προ- κατασκευασμένα συμπεράσματα μέ κατα- στροφικὲς διαστάσεις. Στὸ θέμα αὐτὸ κα- λοῦνται ὅλοι οἱ σάφρονες ἐπιστήμονες, νὰ εἶναι προσεκτικοὶ στὶς δηλώσεις καί ἐκτι- μήσεις τους, ὥστε νὰ κάνουν ἀμερόληπτες ἀναλύσεις γιὰ τὸ ὄφελος ἢ τοὺς κινδύνους

πού μποροῦν νὰ προέλθουν ἀπὸ κάθε νέα ἀνακάλυψη. Καί ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ προσφέρει πολλὰ στὸ θέμα αὐτό.

Οἱ ἐπιστήμονες ἐρευνητὲς ἔχουν ὑπο- χρέωση νὰ βγοῦν ἔξω ἀπὸ τὸ Ἐργαστήριό τους καί νὰ πληροφορήσουν σωστὰ τὸ κοι- νό. Τὰ ὅποια νέα εὐρήματα τῆς ἐπιστημο- νικῆς ἐρευνας δὲν ἔχουν ἀξία ἐὰν δὲν πα- ρουσιαστοῦν καί ἀναλυθοῦν στὸ εὐρύτερο κοινὸ μέ τρόπο καταληπτό ὥστε ἡ γνώση νὰ περάσει στόν κοινὸ ἄνθρωπο μέ ἀφο- μοιώσιμη μορφή. Δὲν γίνεται σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, νὰ μὴ ἀναφερθεῖ αὐτὸ πού ὁ Ἀἴν- στάϊν εἶχε, πολὺ χαρακτηριστικά, γράφει στόν Πρόλογο τοῦ βιβλίου, «Τὸ Σύμπαν καί ὁ Δρ. Ἀϊνστάϊν» τοῦ Lincoln Barnett: «Ἐχει μεγάλη σημασία νὰ δίνεις στὸ μεγά- λο κοινὸ μιὰ εὐκαιρία νὰ ἀντιληφθεῖ -συ- νειδητὰ καί μέ κατανόηση- τίς προσπάθειες καί τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας. Δὲν ἀρκεῖ νὰ παίρνουν αὐτὰ τὰ ἀποτελέσματα μερικοὶ εἰδικευμένοι σ' αὐτὸ τὸ πεδίο, νὰ τὰ ἐπεξεργάζονται καί νὰ τὰ ἐφαρμόζουν. Ὅταν οἱ γνώσεις περιορίζον- ται σ' ἓνα μικρὸ ὄμιλο, αὐτὸ νεκρώνει τὸ ἐπιστημονικὸ πνεῦμα ἐνὸς λαοῦ καί ὀδηγεῖ στὴν πνευματικὴ φτώχεια».

Χ. ΓΙΑΜΒΡΙΑΣ

Ὁμ. Καθηγητῆς

Γεωπονικοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

1. Barnett L. 1952. Τὸ Σύμπαν καί ὁ Δρ. Ἀϊνστάϊν, Κ. Κακούλιδη, Ἀθήνα, σ. 102.
2. Larson E. J. et Witham L. «Ἐπιστήμονες καί Θερη- σκεία στὴν Ἀμερική», Scientific American, Δε- κέμβριος 1999.
3. Leprince - Ringuet L., 1957. Des Atomes et des Hommes, A. Fayard, Paris, p. 183.
4. Polkinghorne J., 1997. Ἐπιστήμη ἢ Θεός; Π. Τραυ- λὸς - Ε. Κωσταράκη, Ἀθήνα, σ. 174.

Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ

Α΄

Τὸ κρατίδιον ποὺ προέκυψε ἀπὸ τὴν ἔθνεγερσία τοῦ 1821 καὶ τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίσθηκε ὡς ἀνεξάρτητο μὲ τὸ Πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου (22 Ἰανουαρίου 1830), τὰ ὄρια τοῦ ὁποῖου καθορίσθηκαν μὲ τὴν συνθήκην τῆς Κωνσταντινουπόλεως (27 Ἰουνίου 1832), περιελάμβανε, ὡς γνωστὸν, τὴν Πελοπόννησον, τὴν Στερεὰ Ἑλλάδα, τὴν Εὐβοία μὲ τὶς Βόρειες Σποράδες καὶ τὰ νησιά τῶν Κυκλάδων, ἐνῶ τὸ μεγαλύτερον τμήμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ παρέμεινε ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Σουλτάνου. Στὶς δεκαετίες ποὺ ἀκολούθησαν ἡ Μεγάλη Βρεταννία παρεχώρησε τὰ νησιά τοῦ Ἰονίου πελάγους τὸ 1864, ἐνῶ μὲ ἀπόφαση τοῦ συνεδρίου τοῦ Βερολίνου τὸ 1881 προσαρτήθηκε ἡ Θεσσαλία καὶ μικρὸν τμήμα τῆς Ἡπείρου στὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια. Ἔτσι τὰ νέα σύνορα πρὸς βορρᾶν ἐφθασαν στὰ ὄρια τῆς ὑποδούλου τότε Μακεδονίας.

Παράλληλα στὰ χρόνια αὐτὰ ἔχομε καὶ τὴν ἔξαρση τοῦ βουλγαρικοῦ ἐθνικισμοῦ, ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς τάσεως τῆς ἀποσχίσεως τῆς βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖο καὶ τὴν ἰδρυση τῆς Βουλγαρικῆς ἑξαρχίας. Ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821 καὶ ἡ ἀνάκτηση τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων οὐδεμίαν σχεδὸν ἀπήχησιν εἶχαν στὶς βουλγαρικὰς ἐπαρχίας, ὁ ἐθνικισμὸς τῶν ὁποίων ἀφυπνίσθηκε ἀργότερα καὶ μάλιστα ἐξωθεν. Μετὰ τὸν κριμαϊκὸν πόλεμον, ὁ ὁποῖος τερματίσθηκε τὸ ἔτος 1856 ἐσκέφθησαν οἱ Ρῶσοι νὰ χρησιμοποιήσουν τοὺς

Βουλγάρους γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν πανσλαβιστικῶν τῶν σχεδίων. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἔκκληση πρὸς τὰ ἐθνικὰ αἰσθήματα τῶν Βουλγάρων ἐλαχίστη εὕρισκε ἀπήχησιν, ἐφ' ὅσον αὐτὰ εἶχαν σχεδὸν ἐκλείψει, ὑπέβαλψαν οἱ Ρῶσοι τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν Βουλγάρων στρεφόμενοι παραδόξως ὄχι ἐναντίον τῶν ἀλλοθρήσκων μουσουλμάνων κατακτητῶν, ἀλλὰ ἐναντίον τῆς δῆθεν δυναστείας, τὴν ὁποίαν ἐξασκοῦσε ἐπὶ τοῦ βουλγαρικοῦ στοιχείου τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρὸς τοῦτο Βούλγαροι κληρικοὶ ἄρχισαν νὰ περιτρέχουν τὴν χώραν διδάσκοντες τὴν βουλγαρικὴν γλῶσσαν στὸν τελείως ἀπαίδευτο λαόν. Τὸ πρῶτον βουλγαρικὸν σχολεῖο, τὸ ὁποῖον ἰδρύθηκε τὸ 1835 παρέμεινε τὸ μοναδικὸν ἐπὶ μίαν δεκαετίαν.

Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀποδέχθηκε εὐμένως τὴν κίνησιν αὐτὴν τῶν Βουλγάρων ἐναντίον τοῦ Πατριαρχείου, ἡ ἐπιρροὴ τοῦ ὁποῖου ἐπὶ ὄλων τῶν λαῶν τῆς βαλκανικῆς ἦταν μεγίστη. Γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὑπέβαλψε τὶς σχισματικὰς τάσεις τῶν Βουλγάρων καὶ στὶς 28 Φεβρουαρίου τοῦ 1870 ὁ Σουλτάνος ὑπέγραψε φερμάνι (τουρκικὸν διάταγμα) βάσει τοῦ ὁποῖου ἐδημιουργεῖτο αὐτόνομον βουλγαρικὸν ἑξαρχάτο, ὁ πρῶτος ἑξαρχος τοῦ ὁποῖου ἐξελέγη τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1872. Κατὰ τὸ ἔτος 1875 ἐπανεστάτησαν ἐναντίον τῶν Τούρκων οἱ ἀπομακρυσμέναι περιοχαὶ τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης. Τότε οἱ Ρῶσοι ἔκριναν κατάλληλη τὴν στιγμήν νὰ ἐξεγείρουν καὶ τοὺς Βουλγάρους, ἡ

έθνική συνείδηση τών όποιών είχε κάπως τονωθεί με τόν σχηματισμόν τής αυτοκεφάλου Έκκλησίας των. Άκολούθησε τò έπόμενον έτος 1876 βουλγαρική εξέγερση γιά τήν άπόκτηση αυτονομίας, ή όποία κατεστάλη από τούς Τούρκους με σκληρά αντίποινα κατά τών έπαναστατών και του άμάχου πληθυσμού. Τοúτο ύπήρξε άφορμή κηρύξεως Ρωσοτουρκικού πολέμου τò 1879, κατά τόν όποιον τά ρωσικά στρατεύματα διέσχισαν τήν Βουλγαρία και έφθασαν στα πρόθυρα τής Κωνσταντινουπόλεως. Μετά τò πέρας τών έχθροπραξιών άκολούθησε ή ύπογραφή τής συνθήκης του Άγίου Στεφάνου, ή όποία προέβλεπε τήν δημιουργία τής Μεγάλης Βουλγαρίας άρχίζοντας από τήν Καστοριά και περιλαμβάνοντας όλη τήν έλληνική Μακεδονία πλην τής Θεσσαλονίκης και τής Χαλκιδικής μέχρι τόν Δούναβι πρòς βορράν και τόν Εύξεινο Πόντο πρòς Άνατολάς. Τò προβλεπόμενο από τήν συνθήκη του Άγίου Στεφάνου βουλγαρικό κράτος περιελάμβανε τά τρία πέμπτα τής χερσονήσου του Αίμου. Τοúτο προκάλεσε τήν αντίδραση τών μεγάλων Εύρωπαϊκών Δυνάμεων, που έφοβούντο τήν αύξηση τής έπιρροής τών Ρώσων στòn βαλκανικό χώρο, με συνέπεια τήν σύγκλιση του συνεδρίου του Βερολίνου τò θέρος του 1881, τò όποιο άπεφάσισε τόν σχηματισμό αυτόνομου βουλγαρικής ήγεμονίας ύπό τήν έπικυριαρχία του Σουλτάνου και αυτόνομου έπαρχίας τής Άνατολικής Ρωμυλίας έξαρτωμένης άπ' εύθείας από τόν Σουλτάνο με έπικεφαλής χριστιανό ήγεμόνα. Με τήν άπόφαση αύτή του συνεδρίου του Βερολίνου τά όρια του νέου Βουλγαρικού κράτους ήσαν σαφώς περιορισμένα έναντι εκείνων τής συνθήκης του Άγίου Στεφάνου.

Β'

Όμως οι Βούλγαροι δέν άπέστησαν από τήν ιδέα τής μεγάλης Βουλγαρίας

και τήν προσάρτηση τής Μακεδονίας στο κράτος τους. Όταν μιλάμε γιά Μακεδονία έννοούμε έναν εύρύτερο γεωγραφικό χώρο με ιστορική ένότητα, ό όποιος περιελάμβανε τήν έποχή εκείνη τά δύο Βιλαέτια τής Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου και τò νότιο τμήμα του Κοσσυφοπεδίου, τò όποιο βρισκόταν έξω από τά όρια τής Μακεδονίας. Ό πληθυσμός που κατοικούσε αυτές τις περιοχές ήταν άνάμικτος. Έλληνες, Τούρκοι και Βούλγαροι αποτέλούσαν ένα άμάγαμα Άρβανίτες, Βλάχοι και Έβραίοι συμπλήρωναν τò μωσαϊκό. Όλος αύτός ό πληθυσμός ζούσε επί αιώνες κάτω από τόν Όθωμανικό ζυγό. Στις νότιες περιοχές ή έλληνική ένότητα ύπερτερούσε, ένώ πρòς τά βόρεια οι Βούλγαροι ήσαν περισσότεροι. Στις πόλεις και τά έμπορικά κέντρα οι Έλληνες ήσαν ισχυροί ένώ στις άγροτικές περιοχές ό πληθυσμός ήταν άνάμικτος. Οι Τούρκοι κατοικούσαν στις εύφορες πεδινές περιοχές και ήσαν κύριοι τής γής.

Οι χάρτες και οι ένθολογικές στατιστικές τής έποχής άφθονούν. Η κάθε μία είναι διαφορετική από κάθε άλλη. Στηρίζονταν κυρίως στο κριτήριο τής θρησκείας, αλλά όλες άμφισβητούνται, γιαντί τò ένθικό αίσθημα, τò κύριο που έπρεπε νά ύπολογισθεϊ, δέν ήταν δυνατόν νά μετρηθεϊ.

Άνεξάρτητα από τις προηγούμενες εξελίξεις, τò φερμάνι γιά τήν ίδρυση τής βουλγαρικής έξαρχίας ήταν μία νίκη του Πανσλαβισμού. Τò πρώτο βήμα γιά τήν ίδρυση του βουλγαρικού κράτους είχε γίνει. Ιδιαίτερη αίσθηση προκαλεϊ ό όρος σύμφωνα με τόν όποιον, έν τά δύο τρίτα τουλάχιστον τών όρθόδοξων κατοίκων μιάς περιφερείας έκδηλώνουν τήν έπιθυμία νά ύπαχθούν στην Έξαρχία, τότε ή έπαρχία αύτή μπορεί νά άποσπασθεϊ από τήν δικαιοδοσία του Πατριάρχη. Ό όρος αύτός ήταν φοβερός τόσο γιά τόν Έλληνισμό τής Άνα-

τολικής Ρωμυλίας, όσο και της Μακεδονίας, διότι με το πρόσχημα της ρυθμίσεως εκκλησιαστικῶν ἀρμοδιοτήτων, ἄφηνε πεδίο ἀνοικτό γιὰ τὴν ἀνάπτυξη ἐνὸς ὀξύτατου καὶ δυσεπίλυτου φυλετικοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Πανσλαβισμοῦ ἀνοίγε νέα σύνορα. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο κηρύσσει καὶ αὐτὸ τὸ σχίσμα γιὰ λόγους ἀμυνας καὶ προστασίας τοῦ ἑλληνικοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου καὶ τοῦ κινδύνου ἰδιοποιήσεως τῆς μοναστηριακῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας ἀπὸ τὴν βουλγαρικὴ ἑξαρχία, ἢ ὁποῖα ὅπως ἐλέχθη ἀπέτελεσε τὸν πυρήνα στὸν ὁποῖο βασίσθηκε ἡ δημιουργία καὶ ἡ περαιτέρω ἐπέκταση τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους.

«Ἡ Ἐξαρχία δὲν κατόρθωσε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ γρήγορα καὶ ἐντυπωσιακὰ ἀποτελέσματα ποῦ ἐπιθυμοῦσαν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν πολιτικὴ πλευρὰ τῆς δραστηριότητάς της. Εἶχαν ἀποδουθεῖ σὲ μιὰ μακροχρόνια προσπάθεια νὰ πειθοῦν οἱ κάτοικοι τῆς Μακεδονίας ὅτι ἀνήκαν στὴν βουλγαρικὴ ἐθνότητα. Παράλληλα καὶ ἀπὸ ἀρκετὰ νωρὶς εἶχε ἀρχίσει νὰ διαμορφώνεται μιὰ ἐθνικιστικὴ κίνηση ξεχωριστὴ μετὰ τὴν συμμετοχὴ πολλῶν δασκάλων, ποῦ ἔτεινε νὰ πάρει στὰ χέρια της τὴν οὐλοβική κίνηση στὴ Μακεδονία. Εἶχαν μάλιστα ἐμφανισθεῖ διάφορες ἐπαναστατικὲς ἐπιτροπὲς ποῦ ἐνεργοῦσαν μετὰ ἀρκετὴ καχυποψία καὶ ἐχθρότητα πρὸς τὴν Ἐξαρχία. Ἀποσκοποῦσαν στὴν διάδοση σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν μεταξὺ τῶν χωρικῶν, στὸν ἐξοπλισμὸ καὶ τὴν ἐκγύμνασή του στὸν ἀνταρτοπόλεμο καὶ στὴν συγκέντρωση ἐφοδίων καὶ πυρομαχικῶν, ὥστε τὴν κατάλληλη στιγμή νὰ εἶναι ἐτοιμοὶ νὰ ἐπαναστατήσουν. Σκοπὸς τους ἦταν ἡ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τοὺς Τούρκους μετὰ τὸ σύνθημα «ἡ Μακεδονία στοὺς Μακεδόνες».

Ἡ ἰδέα τῆς αὐτονομίας τῆς Μακεδονίας κέρδιζε ἐδαφος καὶ στὴν βουλγαρικὴ ἡγεμονία. Ὅρισμένοι Βούλγα-

ροι πολιτικοὶ ἐβλεπαν, ὕστερα ἀπὸ τὴν ματαίωση τοῦ σχεδίου τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας ποῦ προέβλεπε ἡ συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τὴν αὐτονομία τῆς Μακεδονίας σὰν προσωρινὴ μεταβατικὴ κατάσταση ποῦ θὰ τοὺς εὐνοοῦσε. Αὐτονομία θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ δεκτὴ ἀπὸ τὶς Εὐρωπαϊκὲς Δυνάμεις, καὶ ἀργότερα θὰ βρισκόταν κάποια εὐκαιρία γιὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Μακεδονίας στὸ βουλγαρικὸ κράτος, ὅπως εἶχε γίνῃ μετὰ τὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία λίγα χρόνια πρωτότερα (1885).

Ἐνα ἀπὸ τὰ προνόμια τὰ ὁποῖα ἔδινε τὸ σουλτανικὸ φιρμάνι (1870) στὴν Ἐξαρχία ἦταν τὸ δικαίωμα σὲ αὐτὴν νὰ ἰδρύει νέες ἐπίσκοπες σὲ μιὰ εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Μακεδονίας. Ἔτσι σὲ χωριά καὶ πόλεις, ὅπου ἤδη ὑπῆρχαν ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες ἐγκατεστάθησαν καὶ νέες ἐξαρχικὲς. Ὁ Πατριάρχης ὕστερα ἀπὸ διαμαρτυρίες του πρὸς τὴν Ὑψηλὴ Πύλη παραιτήθηκε καὶ ὁ νέος Πατριάρχης Ἀνθιμος καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ποῦ συνῆλθε κατήγγειλαν τὸν φυλετισμὸ στὴν Ἐκκλησία καὶ ἐκήρυξαν τὴν Ἐξαρχία σχισματικὴ.

Γιὰ τοὺς Βουλγάρους ἡ ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο προσέδωσε ἕναν ἀέρα ἐθνικῆς συνειδήσεως. Ἀκριβῶς ἀπὸ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἄρχισε ὁ ἀγῶνας ποιὸς θὰ κατορθώσει νὰ ἔχει τὴν Ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ καὶ κατὰ συνέπεια ποιὸς θὰ ἐπικρατήσῃ στὴν κοινότητα.

Ἐπάνω σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο θὰ περιστραφεῖ ὁ ἀγῶνας, ποῦ ἄρχισε τότε στὴν Μακεδονία. Αὐτὲς οἱ δύο λέξεις «Πατριαρχικὸς» ἢ «Ἐξαρχικὸς» γίνονται συνώνυμες μετὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Βούλγαρος καὶ ἔχουν θέση πλέον ἐθνικοῦ ὀνόματος γιὰ ὅλη τὴν περίοδο ἕως τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους ἀλλὰ καὶ ἀκόμη ἀργότερα.

Γ'

Ὁ ἀγῶνας αὐτὸς ἦταν πολύμορφος καὶ ἡ διάρκειά του πολυετῆς χωρὶς νὰ

υπάρχουν σαφή χρονικά όρια προσδιορισμού της ενάρξεως και της λήξεώς του. Σὲ αὐτὸν πῆραν μέρος ὁ κλῆρος, οἱ δάσκαλοι, τὸ προσωπικὸ τῶν προξενείων τῆς περιοχῆς, οἱ ἀξιωματικοί, οἱ ἔνοπλες ὀμάδες, ὁ ψυχωμένος Ἕλληνας τῆς μακεδονικῆς γῆς.

Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο διεἶδε ἐξ ἀρχῆς τὸν κίνδυνο ἀπὸ τὴν δράση τῆς Ἐξαρχίας στὶς ἐπίμαχες περιοχὲς καὶ ἐμερίμνησε στὸ ἔτος 1900 -τὴν ἀπόφαση τὴν πῆρε ὁ ἐκ Χίου καταγόμενος Πατριάρχης Κωνσταντῖνος Ε΄ Βασιλάδης- νὰ ἀντικαταστήσει τοὺς παλαιούς ἱεράρχες μὲ νέους καὶ δυναμικούς. Τριάντα πέντε ἐτῶν ἦταν ὁ Γερμανὸς Καραβαγγέλης ὅταν τοποθετήθηκε μητροπολίτης Καστοριάς. Στὸ Μοναστήρι τοποθετήθηκε ὡς μητροπολίτης Πελαγονίας ὁ Ἰωακείμ Φορόπουλος. Στὴ Δράμα ὁ Χρυσόστομος Καλαφάτης (ὁ μετέπειτα ἔθνομάρτυς Σμύρνης), στὴν Κορυτσᾶ ὁ Φώτιος (ποὺ δολοφονήθηκε τὸ 1905), στὴν Χαλκιδικὴ ὁ Εἰρηναῖος, στὶς Σέρρες ὁ Κωνσταντῖνος. Ὅλοι ἔπραξαν τὸ ἐθνικὸ τους καθῆκον. Τὰ πρῶτα ἔνοπλα σώματα στὴν κρίσιμη περιοχὴ τῆς Καστοριάς τὰ ὀργάνωσε καὶ τὰ ἐνέπνευσε ὁ Γερμανὸς Καραβαγγέλης. Ἡ ἐγκαιρὴ ἐπὶ ἀνδρωσὴ τῶν μακεδονικῶν μητροπόλεων μὲ ἱκανοὺς καὶ ψυχωμένους ἱεράρχες ἦταν ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἀντιδράσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν βουλγαρικὴ ἐπιβουλῇ. Ὁ Βασίλης Λαούρδας εἶχε πεῖ τὸ 1961. «Τώρα καταλαβαίνουμε ὅλοι ὅτι τὴν ἴδια σημασίαν ποὺ εἶχε γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα ἢ Ἐπανάστασι τοῦ 1821, τὴν ἴδια σημασίαν ἔχει γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν εἰκοστὸν αἰῶνα ὁ μακεδονικὸς ἀγῶνας· χωρὶς αὐτὸν ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας θὰ εἶχε ἐξοντωθεῖ».

Μετὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ 1897 ὁπότε ἡ ἀποκατάστασι τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας στὴν Θεσσαλίαν ἐπετευχῆθη

μὲ τὴν παρέμβασιν τῆς Ρωσσίας, οἱ κυβερνήσεις τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν πολὺ ἐπιφυλακτικὲς σὲ ἐνέργειαι ποὺ ἐστρέφοντο κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀκολουθῶντας τὴν γραμμὴν ποὺ εἶχε λάβει τὴν ὀνομασίαν: «ἄσφογος στάσις». Κατὰ συνέπειαν ἐνῶ ὁ μακεδονικὸς ἀγῶνας ἦταν μιὰ ὑπόθεσι ἀντιδικίας Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων σὲ ἐδάφῃ ὅμως τὰ ὁποῖα ἀνήκαν στὴν κυριαρχίαν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης εἶναι κατανοητὸν πόσον προσεκτικὲς θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν σὲ κινήσεις, οἱ ὁποῖαι θὰ τὶς καθιστοῦσαν ὑποπτεῖς καὶ θὰ τὶς ἐξέθεταν στὶς λεγόμενες Προστάτιδες Δυνάμεις.

«Αἱ ἑλληνικαὶ κυβερνήσεις περιορίζοντο λοιπὸν εἰς διαμαρτυρίας οὐσιαστικῶς ἀκαδημαϊκῆς εἴτε πρὸς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν εἴτε πρὸς τὰς Δυνάμεις καταγγέλουσαι τὰς βαρβαρότητας τῶν βουλγάρων καὶ ἀποκαλύπτουσαι τὰ καταχθόνια αὐτῶν σχέδια. Ἡ Τουρκία ἐπρόσχευε πάντοτε τὰς διαμαρτυρίας αὐτάς. Τοῦτο δὲ ἐνεθάρρυνε τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν νὰ πιστεύῃ εἰς δυνατότητα συμπράξεως μετὰ τῆς Τουρκίας. Ἀλλὰ ἡ τελευταία ἐπραττε τοῦτο μόνον ὅταν ἡ βουλγαρικὴ θρασύτης ἐθίγε τὴν ἰδίαν καὶ ἠδιαφόρει ὅταν εἰς τὰς διενέξεις τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῶν Βαλκανίων ἐβλεπε ἰσορροπίαν τῶν ἀντιθέτων εἰς αὐτὴν δυνάμειν. Τοῦτο δὲ διότι ἡ τουρκικὴ κυριαρχία ἐκινδύνευε ἀπὸ τὴν καταφανῆ ὑπεροχὴν μιᾶς βαλκανικῆς χώρας ἢ ἀπὸ τὴν συνεννόησιν τῶν βαλκανικῶν χωρῶν. Ὅταν αὐτὰ ἀπετρέποντο ἐφησύχαζε. Ὅταν ὅμως συνέβαινε τὸ ἀντίθετον παρενέβαινε ὑπὲρ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου, ὥστε νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν μετὰ τῶν ἀντιθέτων ἰσορροπίαν, ὡς καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν μετὰ τῶν συνεννόησιν. Αἱ μεγάλαι Δυνάμεις ὅμως ἐξῆρτον τὴν στάσιν των, ὡς εὐνόητον, ἀπὸ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἐκάστοτε ἰδίου συμφέροντος. Ἐπηρεάζοντο δὲ ἄλλωστε καὶ ἀπὸ

τάς μεταξύ των άντιζηλίας».

Καί εις τὸ σημεῖον αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῆ ἡ βουλγαρικὴ δεξιότεχνία νὰ διαπραγματεύεται μὲ ὄλους καὶ νὰ ὑπόσχηται εἰς ὄλους, ἀφήνουσα εἰς ὄλους ἐλπίδας, μὲ προσπάθειαν νὰ εἰσπράξῃ ἀπὸ ὄλους. Καὶ μέχρις ἐνὸς σημείου τὸ ἐπετύχανε, αὐτὴ μὲν ἐμφανιζόμενη ὡς ἰσχυρά, ἡμᾶς δὲ ἐμφανίζουσα διαλυτικούς μεγαλορρήμονας καὶ ἀνικάνους. «Εἰς τὸν ρόλον αὐτὸ τὴν ὑπεβοηθήσαμε καὶ ἡμεῖς κατὰ κανόνα διὰ τῶν ἀστοχημάτων, τῆς ἀδρανείας καὶ τῆς μονίμου ἐσωτερικῆς διχονοίας».

Δ΄

Ἡ ἐξέγερση τοῦ Ἰλιντεν

Τὴν ἀνοιξὴ καὶ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1902 οἱ βουλγαρικὲς ἀνταρτικὲς ὁμάδες εἶχαν ἐντείνει τὴν δραστηριότητά των καὶ τὴν τρομοκρατίαν στὶς περιοχὰς τῆς Δυτικῆς καὶ τῆς Κεντρικῆς Μακεδονίας μὲ στόχον μίαν γενικὴν ἐξέγερση, γιὰ τὴν ὁποία ὑπῆρχε ὁμως κάποιος δισταγμὸς καὶ ἀναβλητικότητα. Τελικὰ μὲ τὶς παραπλανητικὰς ἐξαγγελίας πῶς ἡ Ρωσσία καὶ οἱ ἄλλες Δυνάμεις θὰ ἐπενέβαιναν ὑπὲρ αὐτῶν μὲ τὴν ἐναρξὴ τῆς ἐξεγέρσεως ἀποφασίσθηκε τελικὰ ἡ πραγματοποιίση τῆς γιὰ τὶς 20 Ἰουλίου, ἑορτὴν τοῦ Προφήτη Ἡλίου.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ γηγενεῖς μουσουλμάνοι καὶ οἱ πατριαρχικοὶ στὴν Δυτικὴ Μακεδονία ἀντιλήφθησαν τι ἐτοιμαζόταν, οἱ ἀρχὲς δὲν ἔδωσαν προσοχὴ καὶ αἰφνιδιάστηκαν. Τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπαναστατικῶν προκηρῦξεων ἦταν: «Παίρνομε τὰ ὄπλα κατὰ τῆς τυραννίας στὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας, καὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, χωρὶς φυλετικὰς προκαταλήψεις». Ἡ ἐξέγερση ἐκδηλώθηκε καὶ σὲ ἄλλες περιοχὰς καὶ ἡ ὅλη ἀνωμάλος κατάστασις διατηρήθηκε μέχρι

τὸν Νοέμβριον, ὅποτε τὸ κίνημα αὐτὸ ἐκφυλίσθη καὶ δόθηκε ἓνα εἶδος σιωπηρῆς ἀμνηστίας γιὰ ὄσους θὰ παρέδιδαν τὰ ὄπλα. Στὴν διάρκειαν αὐτῶν τῶν γεγονότων ἐγίναν ἑκατὸν πενήντα συμπλοκαὲς σὲ ὅλη τὴν Δυτικὴ Μακεδονία καὶ εἶχαν σκοτωθεῖ ἐπτακόσιοι πενήντα ἄνδρες περίπου. Ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνησις ἐλάβε μέτρα -ἐνδεχομένως κατ' ἐπίφασιν- ἐναντίον τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐξεγέρσεως. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁμως τὰ κομιτάτα συνέχισαν ἀνεπίσημα τὴν δράσιν τους, μυστικῶς ὅσο μποροῦσε νὰ εἶναι χωρὶς νὰ μπορεῖ νὰ ἀποδειχθεῖ ἂν καὶ σὲ ποῖον βαθμὸν ἐφθανε ἡ συμπαιγνία τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως. Στὰ γεγονότα αὐτὰ δὲν συμμετεῖχε τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖον ἐν τούτοις τοῦτο ὑπέστη τὶς συνέπειας αὐτῆς τῆς ἐξεγέρσεως τόσο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν φανατικῶν «ἐξαρχικῶν», ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Τούρκων, κατὰ τὴν φάσιν τῆς καταστολῆς αὐτῆς τῆς ἐξεγέρσεως.

Ἡ ἐξέγερσις τοῦ Ἰλιντεν (Ὀκτώβριος 1902) καὶ οἱ τουρκικὲς ἀντιδράσεις ποῦ ἀκολούθησαν ἔφεραν στὸ προσκήνιον τῆς Εὐρώπης τὸ ζήτημα τῆς Μακεδονίας. Ἀπὸ τὶς ἀρχὰς τοῦ 1902 οἱ μακεδονικὲς ὀργανώσεις στὴν Βουλγαρία σὲ συνέδριον ποῦ εἶχαν στὴν Σόφια, συνέταξαν σχέδιον γιὰ αὐτονομίαν τῆς Μακεδονίας. Τὸ σχέδιον αὐτὸ προέβλεπε τὰ τρία βιλαέτια Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου καὶ Σκοπίων νὰ σχηματίσουν ἓνα μεγάλο βιλαέτι μὲ πρωτεύουσαν τὴν Θεσσαλονίκην, ἐνῶ ἄφηναν ὀρισμένους ἐπαρχίας στὰ βορειοδυτικὰ γιὰ προσάρτησιν στὴν Σερβίαν καὶ πρὸς παραγορίαν τῶν Ἑλλήνων τὴν αὐτόματη σχεδὸν παραχώρησιν στὴν Ἑλλάδα τῆς Ἠπείρου, ἡ ὁποία μὲ τὴν προβλεπόμενὴν αὐτονομίαν τῆς Μακεδονίας ἀποκοβόταν ἀπὸ τὸν κορμὸν τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Γι' αὐτὴ τὴν μεγάλη μακεδονικὴ ἐπαρχίαν θὰ διοριζόταν ἀπὸ τὸν Σουλτάνον χριστιανὸς διοικητὴς ἀπὸ τὴν προεξάρχουσαν φυλὴν (δη-

* Σπ. Β. Μαρκεζίνης: «Πολιτικὴ Ἱστορία Νεωτέρων Ἑλλάδος» τόμος 3ος, σελ. 14.

λαδή Βούλγαρος). Η βουλγαρική γλώσσα θα ήταν ισότιμη με την τουρκική. Τα 25% των εσόδων από την φορολογία θα εδίδοντο στον Σουλτάνο και τα υπόλοιπα θα άποτελούσαν τον τοπικό προϋπολογισμό. Μία επιτροπή θα έπιστατοῦσε για την εφαρμογή αὐτῶν τῶν μεταρρυθμίσεων. Ἡ βουλγαρική κυβέρνηση πίεζε τις Δυνάμεις για τὴν υιοθέτηση ἐνὸς τέτοιου προγράμματος καὶ συνέχιζε νὰ κατηγορεῖ τὴν Τουρκία γιὰ κακοδιοίκηση. Ἀπὸ τὴν μεριά της ἡ Τουρκία κατηγοροῦσε τὴν Βουλγαρία γιὰ κακὴ πίστη. Ἀπὸ τὴν πλευρά της ἡ Ἑλλάδα, ποὺ ἔβλεπε νὰ αὐξάνεται ἡ ἔνταση τῶν σχέσεων μεταξύ Τουρκίας καὶ Βουλγαρίας καὶ νὰ αὐξάνονται οἱ ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Μακεδονίας προσπάθησε νὰ βελτιώσει τις σχέσεις της με τὴν Τουρκία. Παράλληλα ἡ Βουλγαρία θέλησε νὰ προσεγγίσει τὴν Σερβία προκειμένου νὰ ρυθμισθοῦν ὀρισμένες ἔκκρεμότητες μεταξύ τῶν δύο χωρῶν, πράγμα ποὺ θὰ ἄρρεσε στὴν Ρωσία ἡ ὁποία εὐνοοῦσε βουλγαροσερβικὴ συμφιλίωση, προκειμένου νὰ προωθήσει τὰ πανσλαβιστικὰ της σχέδια στὰ Βαλκάνια.

Πιο οὐσιαστικὴ ἦταν ἡ πρόοδος στὶς σχέσεις μεταξύ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας, ἡ ὁποία προσπάθησε νὰ ἀποφύγει τὴν συνεννόηση τῆς Ἑλλάδας με τις ἄλλες βαλκανικὲς χώρες, πράγμα ποὺ ἐπιτεύχθηκε μετὰ ἀπὸ μιὰ δεκαετία καὶ ὁδήγησε στοὺς νικηφόρους καὶ ἀπελευθερωτικὸς βαλκανικὸς πολέμους τοῦ 1912 - 13. Ὅμως τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, δηλαδὴ τὸ 1903, ἡ Ἑλλάδα ἔβλεπε πὼς συνέφερε ὑπὸ τις τότε ὑφιστάμενες συνθήκες ἡ τήρηση τῆς τάξεως στὴν Μακεδονία ἀπὸ τὴν Τουρκία. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση τοῦ Ἀλέξανδρου Ζαΐμη ἐδήλωσε ὅτι θὰ ἐξασκοῦσε ὄλη της τὴν ἐπιρροή γιὰ νὰ διευκολύνει τὴν προσπάθεια τῆς τουρ-

κικῆς κυβερνήσεως νὰ διατηρήσει τὴν τάξη στὴν Μακεδονία. Καὶ ἡ δήλωση αὐτὴ θὰ ἐπαναληφθεῖ συχνὰ τὴν ἴδια χρονιά καὶ στοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων. Συγχρόνως ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση ἐφιστοῦσε ἐπανειλημμένα τὴν προσοχὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν γιὰ τὰ ἐγκλήματα τὰ ὁποῖα διέπρατταν οἱ κομιτατζήδες στὴν Μακεδονία εἰς βάρος τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν καὶ ζητοῦσε νὰ γίνουν παραστάσεις καὶ στὴν Σόφια. Ὑπὸ τὴν πίεση τῶν διαμαρτυριῶν τῆς Ἑλλάδας, τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἔκρυθμὴ πλέον κατάσταση στὶς ἐπαρχίες τῆς Μακεδονίας, οἱ Δυνάμεις καὶ ἰδιαίτερα ἡ Ἀγγλία προσανατολίζονταν στὴν ἰδέα νὰ πείσουν τὸν Σουλτάνο γιὰ διοικητικὲς μεταρρυθμίσεις. Παρὰ τὴν ἀρχικὴ κωλυσιεργία τοῦ Σουλτάνου καὶ ὑπὸ τὴν συνεχῆ πίεση τοῦ ξένου παράγοντα συγκροτήθηκε ἐπιτροπὴ πρὸς ἐπεξεργασία ἐνὸς νέου κανονισμοῦ γιὰ τὴν διοίκηση τῶν περιοχῶν. Τὸ σχέδιο αὐτὸ τῶν μεταρρυθμίσεων, γνωστὸν ὡς «σχέδιον τῆς Ρώμης», συμφωνήθηκε μεταξύ Ρωσίας καὶ Αὐστρίας καὶ τὸ ὁποῖο προσυπέγραψαν με τὴν σειρά τους Ἀγγλία, Γαλλία, Γερμανία καὶ Ἰταλία. Τὸ σχέδιο αὐτὸ παρουσιάσθηκε στὴν Πύλη τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1903 καὶ ὁ Σουλτάνος ἔσπευσε νὰ τὸ ἀποδεχθεῖ φοβούμενος κάτι ἐπαχθέστερο γιὰ τὰ συμφέροντα τῆς Τουρκίας. Στὴν συνέχεια ἐπακολούθησε ἡ ἔκδοση νέων ὁδηγιῶν πρὸς τὰ βιλαέτια γιὰ τὴν εφαρμογὴ τῶν ὄρων τοῦ «σχεδίου τῆς Ρώμης», ἀλλὰ ὅπως συνέβαινε καὶ στὸ παρελθὸν ἔμειναν κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀνεφάρμοστες, ἐξ αἰτίας τοῦ ἐξαρθρωμένου πλέον γραφειοκρατικοῦ συστήματος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

(Συνεχίζεται)

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

Η ΕΤΕΡΟΝΟΜΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΣΙΟΔΟΝ ΤΟΝ ΒΟΙΩΤΟΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΟΝ ΠΑΥΛΟΝ (Α')

Ετερονομία εἶναι ἡ παραδοχὴ ἀλλοτριῶν νόμων. Κυρίως, ἡ ὑποταγὴ εἰς νόμους ἢ δεσποτεῖαν ἄλλου, εἴτε ἡ ὑποταγὴ αὐτὴ εἶναι ἀκουσία ἢ ἐκουσία.

Ὅταν ἡ παραδοχὴ ἢ ἡ ὑποταγὴ αὐτὴ γίνεται ἀκουσίως, τότε ἔχουμε μπροστά μας τὸ ἀποτέλεσμα ἐνὸς ἀγώνος, μᾶς πάλης ποῦ ἡ ἔκβασις τῆς εἶναι ἢ ἦττα, ἔτσι λοιπὸν ἢ *ὑποταγή!*

Ὅταν ἡ ὑποταγὴ εἶναι ἐκουσία, τότε ἔχουμε τὴν περίπτωσιν τῆς ἐθελοδουλείας, τῆς ἀμαχητὶ ὑποταγῆς, τῆς ὑποδουλώσεως εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἄλλου.

Ὅπωςδὴποτε, ἡ ἐτερονομία προϋποθέτει δύο ἀντίπαλες δυνάμεις, δύο ἀντίπαλες ἀρχές, ποῦ ἡ κάθε μία διεκδικεῖ τὴν ἐπικράτησιν, ἐπιδιώκει νὰ κατισχύσῃ τῆς ἄλλης.

Ἡ διαπάλη αὐτὴ ἡμπορεῖ νὰ εὕρῃ ἐδαφος ἐφαρμογῆς εἰς τὰ πεδία τῶν πολεμικῶν μαχῶν, τῶν ταξικῶν συγκρούσεων, τῶν ἰδεολογικῶν καὶ πολιτικῶν ἀντιπαραθέσεων, τῶν συντεχνιακῶν καὶ ἀθλητικῶν σωματείων κ.λπ.

Ἡμπορεῖ ὅμως πεδίων τῆς διαπάλης αὐτῆς νὰ εἶναι ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὶς συγκρουόμενες θελήσεις του, γίνεται πεδίων μαχῶν καὶ συγκρούσεων. Ἡ ἠθικὴ βούλησις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐνεργεῖ αὐτόνομα, ἀλλὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἐξωγενεῖς παράγοντες, ποῦ δὲν ἡμπορεῖ νὰ τοὺς ἐλέγξῃ. Ὅμως, ἀπὸ τὴν ἐκβασιν τῶν συγκρούσεων αὐτῶν ἐξαρτᾶται ὄχι μόνον ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία τοῦ αὐτεξουσίου ἀνθρώπου, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ μέλλον του. Καὶ μάλιστα ὄχι μόνον τὸ πρόσκαιρον, τὸ ἐπίγειον ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ αἰώνιον μέλλον του!

Ἡ τελευταία αὐτὴ σύγκρουσις μᾶς ἐνδιαφέρει καὶ εἶναι ἀντικείμενον τοῦ ἄρθρου.

Ὁ προ-πρωτικὸς ἄνθρωπος εἶχε μίαν ἠθικὴν βούλησιν ἐλευθεράν καὶ σύμφωνήν πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Δημιουργοῦ του. Ἀπελάμβανε τὶς εὐλογίας Του καὶ τὶς χαρὲς τῆς Δημιουργίας. Ἡ ψυχὴ του ἦταν λουσομένη στὸ θεῖον φῶς καὶ τὸ πνεῦμα του γεμάτο ἀπὸ θεία χάρις. Πράγματι, ζούσε σάν οἰκεῖος τοῦ Θεοῦ καὶ συνόμιλος τῶν ἀγγέλων. Ὁ μ ω ς : Ἄπὸ καὶ διὰ τῆς πτώσεως ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὐὰ ἔχασαν τὴν ζωὴν τῆς ψυχῆς! Ἡ καρδιά τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου ἀλλοτριώθηκε ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ.

Λέγει ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος:

«Τοῦτο γὰρ πάντων αἴτιον ἀγαθῶν, τὸ παραμένειν ἡμῖν αἰεὶ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος. αὕτη γὰρ ἅπαντα ἡμᾶς ὀδηγεῖ, ὥσπερ οὖν ὅταν ἀποστῇ ἡμῶν, ἀπόλυσιν ἡμᾶς καὶ ἐρήμους ποιεῖ!»⁽¹⁾.

Ἴδου τί λέγει σχετικὰ καὶ ὁ Ἁγ. Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος:

«Ὁ Ἀδάμ, ὁπότεν ἔφαγεν, εὐθὺς ἀπέθανεν κατὰ τὴν ψυχὴν, καὶ ὕστερα ἀπὸ ἐνεακοσίους τριάκοντα χρόνους ἀπέθανεν κατὰ τὸ σῶμα. Ὅ,τι καθὼς ὁ θάνατος τοῦ κορμίου εἶναι ἡ ἀναχώρησις τῆς ψυχῆς, ἔτσι καὶ ὁ θάνατος τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ ἀναχώρησις τῆς Χάριτος τοῦ ἀγίου Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ποῦ τὸν ἔλασε...»⁽²⁾.

Συνέπεια αὐτῆς τῆς ἐγκαταλείψεως ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὰ τρία μέρη τῆς ψυχῆς μοιραίως νὰ διαστρέφονται. Ἡ διάνοιά του (τὸ γνωστικόν) σκοτιζέται, ἀρχίζει νὰ ἐκφεύγῃ ἀπὸ τὴν σφαιρᾶν ἐπιρροῆς τοῦ Πνεύματος καὶ νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸν πονηρόν. Ἔτσι θὰ ὑπογραμμίσῃ ἀργότερα ἡ Γραφὴ ὅτι:

«Ἐγκεῖται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος αὐτοῦ» καὶ «ἰδοὺ ἐν ἀνομίαις συνελήφθην καὶ ἐν ἀμαρ-

τίαις ἐκύησέ με ἡ μήτηρ μου»⁽³⁾. Τὸ ἐπιθυμητικὸν τοῦ μολύνεται καὶ ρέπει στὰ πάθη, στίς ἡδονές καὶ στὰ ρέοντα. Τὸ βουλευτικὸν τοῦ διαστρέφεται καὶ αὐτὸ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπιδιώκη τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ ἐγῶ καὶ τῶν κατωτέρων ἐνστίκτων του, μὲ συνέπειαν νὰ ἔρχεται σὲ σύγκρουσιν μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τοὺς συνανθρώπους του, νὰ γίνεται καθ' ἕξιν παραβάτης ὄχι μόνον τῶν θεϊκῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων, μέχρι τοῦ σημείου νὰ καταντήσῃ «*homo homini lupus*».

Παρὰ ταῦτα, ὅμως, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος,

«Κὰν μυριάκις πονηρός τις ἦ, τὸ κριτήριον τοῦ συνειδότος οὐ διαφθείρεται. Φυσικὸν γὰρ ἐστὶ καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν τὴν ἀρχὴν ἐντεθέν. Κὰν μυρία φιλονεικῶμεν, ἐφέστηκεν ἐκεῖνο καταβοῶν, κολάζον, καταδικάζον, καὶ οὐδεὶς ἐστὶ τῶν ἐν κακίᾳ ζώντων, ὃς οὐ μυρίαν ὁδύνην ὑπομένει...»⁽⁴⁾.

Ὁ ἔλεγχος τῆς συνειδήσεως πάντοτε θὰ τὸν συνοδεύη, ἀφοῦ εἰς αὐτὴν ἔχει ἀδιαρρήκτως συνδεθῆ ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ. «*Conscientia est vox deorum in nobis*».

Ἔτσι, λοιπόν, γίνεται φανερόν ὅτι δύο θελήματα, δύο νόμοι κονταροκτυπιούνται εἰς τὸ πεδίον τοῦ βουλευτικοῦ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ ἕνα ἀγαθόν, δίκαιον καὶ ἀγνὸν ποῦ τοῦ ὑπαγορεύει τὸ καλὸν καὶ τὸν παρωθεῖ εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ δικαίου καὶ τὴν ἀσκησὶν τῆς ἀρετῆς.

Τὸ ἄλλο, τὸ κακὸν καὶ πονηρόν, ποῦ τὸν ἐξωθεῖ εἰς τὴν κακίαν καὶ τὴν διάπραξιν κάθε ἀμαρτίας.

Αὐτὲς οἱ δύο θελήσεις, αὐτὲς οἱ δύο ἀντίπαλες μέχρι θανάτου δυνάμεις, ποῦ ὄρουν ἀσταμάτητα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου πληγώνουν τὴν ὑπαρξίν του καὶ πολλὰ φορὲς τὸν ὀδηγοῦν σὲ ἠθικὰ καὶ ψυχολογικὰ ἀδιέξοδα, ὥστε νὰ ἀναβοᾷ ἐξουθενωμένος: «*Οὐ γὰρ ὁ θέλω ἀγαθὸν ποιῶ. Ἀλλὰ ὁ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράσσω*»⁽⁵⁾. Ὁμως εἶπεν ὁ Κύριος, δι' αὐτὸν ποῦ πράττει τὸ κακὸν ὅτι «*Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν δούλος ἐστὶ τῆς ἀμαρτίας*»⁽⁶⁾. Ἔτσι, ὁ ἀνθρώπος γίνεται *ἐτερόνομος!* Κυβερνᾶται ὄχι ἀπὸ τὴν ἐπιτα-

γὲς τῆς συνειδήσεώς του ἀλλὰ ἀπὸ τὴν δυνάμει τοῦ πονηροῦ. Καὶ γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε μιὰ πολὺ χαρακτηριστικὴ φράσιν τοῦ Ἱ. Χρυσοστόμου, ὁ ἀνθρώπος μετὰ τὴν πτώσιν του εἶναι:

«Πρῶγμα πρὸς ἀμαρτίαν εὐόλισθον, καὶ πρὸς κακίαν ὀξύροπον»⁽⁷⁾.

Τὸ φαινόμενον αὐτὸ τῆς ἑτερονομίας τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐμελέτησαν καὶ τὸ ἀντιμετώπισαν τόσοσιν οἱ ἀνθρώποι ποῦ ἔζησαν πρὸ Χριστοῦ, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ σπερματικοῦ λόγου καὶ τὴν φωνὴν τῆς ἀνυστάκτου συνειδήσεως, ἡ ὁποία ὅπως λέγει ὁ Ἱ. Χρυσόστομος «*Διὰ τοῦτο καὶ τὸ αὐτεξούσιον ἡμῖν δεδῶρηται καὶ ἐν τῇ φύσει καὶ ἐν τῷ συνειδῶτι ἡμῶν ἐναπέθετο τὴν γνώσιν τῆς κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς*»⁽⁸⁾, ὅσον καὶ οἱ μετὰ Χριστὸν ὑπηρεταὶ τοῦ θεοῦ κηρύγματος.

Ἀπὸ τὴν πρὸ Χριστοῦ ἐποχὴν, ἀπὸ τὴν λεγόμενὴν «*θύραθεν σοφίαν*» θὰ πάrouμε μηνύματα, σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τοῦτο τῆς ἑτερονομίας, ἀπὸ τὸν Ἡσίοδον τὸν Βοιωτὸν. Ἀπὸ τὴν μεταχριστιανικὴν ἐποχὴν, θὰ ἔχουμε τὴν χειραγωγίαν τοῦ οὐρανοβάμονος Ἀποστόλου Παύλου. Ἀπὸ τὴν συγκριτικὴν ἐξέτασιν τῶν δύο θὰ φανῆ καὶ πόσον προνομιακὴ εἶναι ἡ θέσις ἡμῶν, ποῦ ζοῦμε εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Χάριτος ἀλλὰ καὶ πόση εἶναι ἡ εὐθύνη καὶ τὸ χρέος μας.

Θὰ ἀρχίσουμε ἀπὸ τὸν Ἡσίοδον.

Ὁ Ἡσίοδος ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἄσκραν τῆς Βοιωτίας, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἐλικῶνος, δι' αὐτὸ ἀρκετοὶ παλιότερον τὸν ἀποκαλοῦσαν καὶ Ἄσκραϊον.

Περὶ τῶν χρόνων κατὰ τοὺς ὁποίους ἐγεννήθη καὶ ἤκμασεν ὁ Ἡσίοδος πολλὰς γνώμες διευτυπώθησαν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότερους καὶ νεώτερους θεράποντας τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματολογίας.

Ἡ κρατοῦσα γνώμη μεταξὺ τῶν νεωτέρων γραμματολόγων εἶναι ὅτι ὁ Ἡσίοδος ἔζησε τὸν 8ον π.Χ. αἰῶνα, μεταξὺ 750 - 700. Τὰ πιὸ γνωστὰ ἔργα του εἶναι δύο: Ἡ «*Θεογονία*» καὶ τὸ «*Ἔργα καὶ Ἡμέραι*». Ἀπεκλήθη πατὴρ τοῦ Διδακτικοῦ Ἔπους, διότι κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Ὅμηρον (πατέρα τοῦ Ἡρωϊκοῦ Ἔπους), ἀσχολεῖται μὲ τὸν

κοινόν ἄνθρωπον, τὸν ἀγωνιστὴν τοῦ καθημερινοῦ βίου. Αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον προσπαθεῖ νὰ τὸν διδάξῃ μὲ θρησκευτικὰ καὶ ἠθικὰ παραγγέλματα. Ἔτσι, ὥστε τηρῶντας αὐτὰ καὶ ἀσκῶντας ἐντιμὴ καὶ δικαίαν συμπεριφορὰν στὶς σχέσεις του μὲ τοὺς συνανθρώπους του, νὰ ἀνακουφίζεται ἀπὸ τὶς ταλαιπωρίες τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ νὰ ἐξαγνίζεται καὶ νὰ εὐτυχή.

Ὁ Ἡσίοδος εἶχε θαυμαστάς τόσον εἰς τὴν ἐθνικὴν, ὅσον καὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν. Ὁ Ἰσοκράτης π.χ. ἔγραψεν εἰς τὸ ἔργον του «Πρὸς Νικοκλέα» τὰ ἑξῆς: «*Σημεῖον δὲ ἂν τίς ποιῆσαι τὴν Ἡσίοδου ποιήσῃ. Καὶ γὰρ τοῦτον φασι μὲν ἄριστον γενεῆσθαι σύμβουλον τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων*»⁽⁹⁾.

Ὁ δὲ Μ. Βασιλείος ἔλεγε σχετικῶς: «*Ἡ τί ποτὲ ἄλλο διανοηθέντα τὸν Ἡσίοδον ὑπολάβωμεν, τουτί ποιῆσαι τὰ ἔπη, ἃ πάντες ἄδουσιν ἢ οὐχὶ προτρέποντα τοὺς νέους ἐπὶ ἀρετῆν;*»⁽¹⁰⁾.

Ὁ Ἡσίοδος εἰς τὴν ποιήσιν του ἔχει ἀνακαλύψει κοινὸν δρόμον συνεννοήσεως μὲ τοὺς ἀκροατάς του. Ὅ,τι λέγει, τὸ ἐξηγεῖ μὲ προσωπικὰς ἐμπειρίας.

Ἰδιαίτερος, εἰς τὸ θαυμάσιον ποίημά του «Ἔργα καὶ Ἡμέραι» ἀφορμὴ καὶ ἀφετηρία τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας εἶναι ἡ μέχρι δικαστηρίων ἀντιδικία του μὲ τὸν ἀδελφόν του Πέρσην.

Τὰ δύο ἀδέλφια ἐμοίρασαν τὴν πατρικὴν κληρονομίαν. Ὁ πλεονέκτης, ὁ ἀκαμάτης Πέρσης ἔπαιρνε περισσότερα, ἀδικῶντας τὸν ἀδελφόν του καὶ ὑποκλέπτων μὲ δωροδοκίαις εὐνοϊκὰς ἀποφάσεις ἀπὸ τοὺς «δωροφάγους βασιλῆας» ὅπως ἀποκαλοῦσε τοὺς ἀσυνειδήτους δικαστάς. Ὁ Πέρσης, ὅμως, δὲν ἀτήλαυσεν ἐπὶ πολὺ τὰ ἄνομα ἀποκτήματα. Ὁκνηρὸς καὶ τεμπέλῃς καθὼς ἦταν, ἀφοῦ τὰ ἐσπατάλησε, κατήντησε πτωχὸς καὶ δυστυχής. Κατέφυγε πάλιν εἰς τὸν Ἡσίοδον ζητῶντας περαιτέρω ἐνίσχυσιν. Ὅμως ὁ ἀδελφός του ἀρνεῖται νὰ τοῦ δώσῃ ἄλλα χρήματα. Προσπαθεῖ δὲ νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Πέρσην ἀπὸ νέας δίκης καὶ ἀντιδικίας, καὶ τὸν προτρέπει νὰ ἐργάζεται τίμια, προειδοποιῶντας καὶ τοὺς δικαστάς διὰ τὴν περιπτώσιν νέας ἀδικίας.

Αὐτὰ ἐν ὀλίγοις, ἀποτελοῦν τὸ πραγματικὸν γεγονός, τὴν συγκεκριμένην ἀφετηρίαν τοῦ ποιήματος. Ὅμως μέσα εἰς τὸ ποίημα, τὸ προσωπικὸν στοιχεῖον γενικεύεται καὶ μετουσιώνεται εἰς κανόνα γενικῆς ἰσχύος, χωρὶς νὰ χάνῃ ἐντελῶς τὸν προσωπικὸν του χαρακτήρα. Λέγει ἓνας σχολιαστὴς τοῦ ἔργου τοῦ Ἡσίοδου:

«Αὕτῃ ἡ ἰδιότης μετακίνησις μεταξὺ ἰδιαίτερου καὶ γενικοῦ, ἐπικαίρου καὶ αἰωνίου, βεβιωμένου καὶ πανανθρώπινου θὰ καταστῇ ἀργότερα τὸ χαρακτηριστικώτερον γνώρισμα τῆς ἀρχαϊκῆς ποιήσεως»⁽¹¹⁾.

Ἀπὸ αὐτὴν τὴν προσωπικὴν τραυματικὴν ἐμπειρίαν του, ὁ ποιητὴς μας ἀνάγεται εἰς τὸ πρῶτο βασικὸ θέμα: *Τὴν Ἐριν. Μὲ τις δύο μορφές της. Τὴν ἀγαθὴν Ἐριν καὶ τὴν «κακόχαρῃ καὶ μοσητῆν» Ἐριν.* Ὁ Ἡσίοδος διδάσκει ὅτι: «*Οὐκ ἄρα μόνον ἔην Ἐρίδων γένος, ἀλλ' ἐπὶ γαῖαν εἰσὶ δύο. Τὴν μὲν κεν ἐπαινῆσαι νοήσας. Ἡ δὲ ἐστὶ μομητῆ*». Δὲν εἶναι μοναχὰ ἓνα εἶδος Ἐριδες στὸν κόσμον αὐτό, ἀλλὰ εἶναι δύο. Τὴν μίαν αὐτὸς ποῦ θὰ τὴν νοιώσῃ, δὲν ἔμπορεῖ παρὰ νὰ τὴν ἐπαινέσῃ. Ἡ ἄλλη ὅμως εἶναι μεμπτή, κατακριτέα». Καὶ συνεχίζει:

«*Ἡ μὲν γὰρ πόλεμόν τε κακόν καὶ δῆρον ὀφέλλει σχετλή. Οὐ τις τὴν γε φιλεῖ βροτός. Τὴν δ' ἑτέραν Κρονίδης ὑψίζυγος αἰθέρι ναίων γαίης τε ἐν ῥίζῃσι καὶ ἀνδράσι πολλὸν ἀμείνω*»⁽¹²⁾. Δηλαδή: «*Ἡ μία τὸν μαῦρον πόλεμον καὶ τὶς διχόνοιαις ἢ καταραμένην συνδανλίζει καὶ ἀπὸ τοὺς θνητοὺς κανεῖς δὲν τὴν ἀγαπᾷ. Ὅμως τὴν ἄλλην ὁ Δίας ποῦ ἀπὸ ψηλὰ ζυγοστατεῖ καὶ στὸν αἰθέρα κατοικεῖ, μέσα στὰ ριζώματα τὴν ἔβαλε τῆς Γῆς, πολὺ γὰρ τοὺς ἀνθρώπους κἀνοντάς τὴν ὠφελιμώτερον*».

Γίνεται φανερόν ὅτι ἡ Ἐρις εἰς τὴν ποιήσιν τοῦ Ἡσίοδου εἶναι ἡ προσωποποίησις μιᾶς δυνάμεως, ποῦ ἀσκεῖ δυναστικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἐλευθέραν βούλησιν του. Ἡ διμερὴς φύσις τῆς ἐκφράζει τὶς δύο δυνατότητες ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς. Ἔτσι, ὁ ἄνθρωπος ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὴν ἀγαθὴν Ἐριν, εἶναι δυνατόν νὰ ἀναπτύξῃ τὶς σωματικὰς καὶ πνευματικὰς δυνάμεις του, νὰ ἀξιοποιήσῃ τὰ φυσικὰ τα-

λέντα του, με τὰ ὅποια τὸν ἐπροίκισεν ὁ Θεὸς (ἡ φύσις) τοιουτοτρόπως δὲ νὰ κατακτήσῃ τὴν ζωὴν καὶ νὰ ἀποκτήσῃ ὅλα τὰ ὑλικά καὶ πνευματικά ἀγαθὰ καὶ τὴν κοινωνικὴν του καταξίωσιν.

Ἀντιθέτως, κυριαρχούμενος ἀπὸ τὴν «κακόχαρη καὶ μισητὴν Ἔριν», προσπαθεῖ νὰ ἀποκτήσῃ πλοῦτη, δόξαν, θέσεις καὶ ἀξιώματα με ἀνέντιμα μέσα, με ἀπάτες, βίαν ἐξαγορὰν συνειδησέων, βουτηγμένους εἰς τὴν διαφθορὰν καὶ τὴν ἠθικὴν σῆψιν.

Τοιουτοτρόπως, ὁ ποιητὴς διαχωρίζει τὸ πράττειν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Δίκης (δηλαδὴ) τῆς Δικαιοσύνης, ἀπὸ τὸ πράττειν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ὑβρεως (Ἀδικίας). Τὸ πρῶτον πραγματώνει τὴν θεϊὰν θέλησιν, ἀφοῦ ὑλοποιεῖται με τὴν τίμα ἐργασία, τὸν καλὸν ἀγῶνα καὶ τὴν εὐγενῆ ἀμιλλαν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων.

Ἐνῶ τὸ δεύτερον ἀντιπύπτει εἰς τὸ θέλημα τοῦ Διός, τὸ ὅποιον ἡ «μησητὴ Ἔριν» τολμᾷ καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸ προσβάλλῃ, νὰ τὸ παραδιάσῃ!

Ὁ Πέρσης δὲν ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν ἀγαθὴν Ἔριν. Δὲν ἐμφορεῖται ἀπὸ φιλόπονον διάθεσιν καὶ εὐγενῆ ἀμιλλαν, ὥστε ἐργαζόμενος τίμα καὶ ἀξιοποιῶντας τὸν χρόνον καὶ τίς δυνατότητες ποῦ ἔχει, νὰ γίνῃ αὐτάρκης, νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ προοδεύσῃ. Κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν «κακόχαρη Ἔριν», ποῦ σὰν ἄλλος δυνάστης, σὰν ἄλλος νόμος ἀντιστρατεύεται τὸν ἠθικὸν νόμον, παραβιάζει τὸ φυσικὸν δίκαιον, παρῶθεϊ εἰς τὴν «ἀεργίαν» τεμπελιὰν καὶ τὴν ἀνέχειαν, ἔτσι δὲ καταληγὴ νὰ γίνεταί ἐργάτης τῆς ἀδικίας, ἀκολουθώντας τὸν σκολιὸν δρόμον τῆς ἀπάτης, τῆς διαφθορᾶς καὶ τοῦ ἐγκλήματος! Γίνεται πράγματι *ἐτερόνομος*.

Ἀπὸ αὐτὴν τὴν προσωπικὴν ἐμπειρίαν τοῦ καταντήματος τοῦ ἀδελφοῦ του Πέρση, ὁ Ἡσίοδος ἀνάγεται στὴν γενικώτερη ἀρχή, με τὴν σιδερένια λογικὴ του, διακηρύσσοντας:

Λιμός γάρ τοι πάμπαν ἀεργῶ σύμφορος ἀνδρῖ... Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρωτὰ θεοὶ προπάροισεν ἔθνηκαν ἀθάνατοι»⁽¹³⁾.

Ἡ πείνα εἶναι παντοτεινὸς σύντροφος τοῦ τεμπέλη... Μπροστὰ στὴν καταξίωση καὶ

τὸν κατ' ἀρετὴν βίον τοῦ ἀνθρώπου, οἱ ἀθάνατοι θεοὶ ἔχουν βάλει τὸν ἰδρωτὰ».

Ἡ ἐννοιολογικὴ διττότης ποῦ διαπιστώνουμε εἰς τὴν Ἔριν -ἀγαθὴ Ἔριν καὶ κακόχαρη μησητὴ Ἔριν- καθὼς καὶ τὰ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα ἀποτελέσματα ποῦ φέρνει ἡ δρᾶσις τῆς καθεμιάς, συνάπτεται πρὸς τὸ δεύτερον βασικὸν καὶ ἐνδιαφέρον ἐπίσης θέμα τοῦ ποιήματος: *τὴν Δίκην*.

Κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ἡ Δίκη εἶναι θυγάτερα τοῦ Διός καὶ τῆς Θέμιδος. «*Ἡ δὲ τε παρθένος ἐστὶ Δίκη, Διὸς ἐκγεγαυῖα κυδρὴ τε αἰδοίη τε θεοῖς*»⁽¹⁴⁾. «Ἐπάσχει κάποια παρθένος ἡ Δικαιοσύνη, κόρη τοῦ Διός, ποῦ τιμοῦν καὶ τὴν σέβονται οἱ ἄρχοντες τοῦ Ὀλύμπου». Ἡ Δίκη εἶναι ἡ ἔφορος ποῦ παρακολουθεῖ τὴν πραγμάτων τῆς Δικαιοσύνης, δηλαδὴ τῆς ἐν δικαιοσύνῃ συμπεριφορᾶς τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἡσίοδος πιστεύει καὶ διδάσκει ὅτι δικαιοσύνη καὶ δίκαιον εἶναι ἐκεῖνο ποῦ ἀποδίδεται εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὡς κάτι ποῦ τοῦ ἀνήκει. Εἶναι ἐπιταγὴ τοῦ Θεοῦ. Ἡ παράβασις αὐτῆς τῆς ἐπιταγῆς εἶναι Ὑβρις, με τὴν ἀρχαίαν ἐννοίαν τῆς λέξεως, δηλαδὴ βλασφημία κατὰ τοῦ Θεοῦ! Κάθε παράβασις αὐτῆς τῆς ἐπιταγῆς ἐπάγεται δυσμενέστατες συνέπειες διὰ τὸν παραβάτην, ποῦ εἶναι δύσκολο νὰ τις ἀντέξῃ ὅσο δυνατὸς κι ἂν εἶναι, ὅσο ψηλὰ κι ἂν στέκῃ.

«*Ὑβρις γάρ τε κακὴ δειλῶ βροτῶ. Οὐδέ μὲν ἐσθλὸς ῥηιδίως φερέμεν δύναται, βαρῦθει δὲ ὑπ' αὐτῆς ἐγκύρσας ἄτησιν*»⁽¹⁵⁾. Ἡ ἀδικία εἶναι ὀλέθρια γιὰ τοὺς μικροὺς ἀνθρώπους. Ἀκόμη καὶ οἱ μεγάλοι δυσκολεύονται νὰ τὴν σηκώσουν, καὶ κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς λυγοῦν, τὴ μέρα ποῦ ἀναπάντεχες καταστροφὲς συντύχουν». Ὁ Ἡσίοδος πιστεύει εἰς τὴν παντελοπτεῖαν τοῦ θεοῦ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν *θεοδικίαν*.

Ἐτσι, τοποθετεῖται ὁ Ἡσίοδος μπροστὰ στὶς δύο Ἐριδες. Στὶς δύο ἀντίπαλες δυνάμεις, στοὺς δύο ἀντιμαχόμενους νόμους ποῦ δίνουν μάχες κρατερές εἰς τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ νὰ κυριαρχήσουν στὴν βούλησίν του.

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, κάνει μία σχετικὰ παρόμοια προσέγγισι εἰς τὸ συζητούμενο

θέμα τῆς ἑτερονομίας. Γράφει εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν του:

«Τὸ γὰρ θέλειν παράκειται μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν οὐχ εὐρίσκω. οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω»⁽¹⁶⁾.

Δηλαδή. «Τὸ νὰ θέλω μὲν τὸ καλὸν καὶ τὴν ἀρετὴν εἶναι κοντά μου καὶ πρόχειρον εἰς ἐμέ. Τὸ νὰ ἐκτελέσω ὅμως τὸ καλὸν εἶναι μακρὰν καὶ δὲν τὸ κατορθώνω. Δὲν πράττω δηλαδή τὸ ἀγαθὸν ποῦ ἡ θέλησίς μου ἀσπάζεται, ἀλλὰ τὸ κακὸν ποῦ δὲν θέλω, αὐτὸ πράττω». Αἱ ἀγαθαὶ διαθέσεις καὶ οἱ ἀγνοὶ πόθοι εἶναι πρόχειροι, ἢ ἐκτέλεσις ὅμως;... Καὶ συνεχίζει, ἐπεξεργαζόμενος τὸν ἀνωτέρω ἀφορισμὸν του. «*Ἐὰν δὲ ἐγὼ πράττω τὸ καλόν, τὸ ὁποῖον δὲν θέλω, δὲν εἶμαι πάλιν κύριος τοῦ ἑαυτοῦ μου καὶ δὲν πράττω πλέον τὸ κακὸν ἐγώ, ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία ποὺ κατοικεῖ μέσα μου καὶ μὲ κρατεῖ αἰχμάλωτὸν τῆς*»⁽¹⁷⁾.

Καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς πατὴρ Θεοδώρητος σχολιάζει λέγων: «Ἀμαρτίαν καλεῖ τὴν τῶν παθῶν δεσποτείαν. Καὶ αὐτὸς μὲν οὐ κατεργάζεται, ἐπειδὴ μισεῖ τὸ κακόν. Ἡ δὲ τῶν παθῶν δεσποτεία ταύτην ἔχει τὴν πρᾶξιν»⁽¹⁸⁾.

Καὶ ἕνας ἄλλος ἐρμηνευτὴς λέγει: Ἡ βασικὴ ἔννοια εἶναι. Δὲν εἶμαι κύριος τοῦ ἑαυτοῦ μου, ἀλλὰ ξένος τις μὲ διακρατεῖ αἰχμάλωτον. Καὶ δὲν λέγει αὐτὸ πρὸς δικαιολογίαν, ἀλλὰ πρὸς ἔξαρσιν τῆς ἀθλιότητος τοῦ ἀνθρώπου»⁽¹⁹⁾.

Ὁ μεγάλος τοῦ Θεοῦ ἀπόστολος δὲν κάνει μόνον ἔργον βαθυτάτου ἀνατόμου τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς διαπάλης καὶ συγκρούσεων ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος. Ἄλλὰ σὰν δόκιμος ζωγράφος ἐξεκινεῖ τὴν θλιβερὰν πραγματικότητα τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου. Γιατί, ἀλήθεια, πόσες φορὲς δὲν ἔχουμε διαβάσει ἀλλὰ καὶ σήμερα δὲν ἀκοῦμε ἀπὸ πολλοὺς συνανθρώπους μας νὰ προφέρουν τὴν ἀτυχή λέξιν «*Δὲν μπορῶ. Θέλω ἀλλὰ δὲν μπορῶ!*» Πόσοι ἄνθρωποι δίπλα μας, ἡμπορεῖ καὶ συγγενεῖς καὶ φίλοι ἢ γνωστοί, δὲν ὁμολογοῦν ὅτι ὁ ἰατρός τοὺς ἀπηγόρευσε νὰ καπνίζου, διότι κινδυνεύει ὄχι ἀπλῶς ἢ

ὑγεία ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ζωὴ τους, καὶ ὅμως αἰχμάλωτοι τοῦ πάθους εἶναι ἐντελῶς ἀνίκανοι νὰ ἀντιδράσουν ὑγιῶς καὶ λέγουν... «*Θέλω ἀλλὰ δὲν μπορῶ!*» Πόσοι ἄλλοι ὑποδουλωμένοι εἰς τὸ πάθος τῆς χαρτοπαιξίας ἀδυνατοῦν νὰ τὸ «κόψουν» παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι φθάνουν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ γκρεμοῦ... Δὲν ἡμπορῶ λέγουν καὶ εἰς τὸ τέλος... αὐτοκτονοῦν, ἐπειδὴ τὰ ἔχασαν ὅλα!!

Πόσες οἰκογένειες δὲν κατεστράφηκαν, διότι ὁ σύζυγος καὶ πατέρας ἐγίνε αἰχμάλωτος εἰς τὸ ἀλκοόλ; Πόσες αὐτοκτονίες δὲν ἀναγράφονται εἰς τὸν καθημερινὸν τύπον ἀνθρώπων ποῦ ἀπὸ τὸ ἀθεράπευτο πάθος τῆς πλεονεξίας ἔχασαν τὰ πάντα εἰς τὸ καζίνο καὶ τελευταῖα εἰς τὸ χρηματιστήριον; Πρὸ μηνῶν σὲ ἕνα ρεπορτάζ μεγάλης κυκλοφορίας ἐφημερίδος εἶχε γραφῆ ὅτι 500 τουλάχιστον συνάνθρωποί μας εἶχαν αὐτοκτονήσει, διότι ἔχασαν εἰς τὸ χρηματιστήριον ὅλην τους τὴν περιουσίαν! Ἄλλοι δὲ ἔχασαν ὅλα τὰ χρήματα ποῦ εἶχαν δανεισθῆ διὰ νὰ κτίσουν σπίτι, διὰ νὰ στεγάσουν τὴν οἰκογένειά τους. Καὶ ἄλλοι τὰ χρήματα ποῦ εἶχαν ἀπὸ τὴν πώλησιν ἀκινήτων τους! Οἱ συγγενεῖς τους δὲ δὲν ἀνακοινώνουν τὴν αὐτοκτονίαν καὶ τὰ αἴτια τῆς, διὰ λόγους... κοινωνικοῦς!

Καὶ λίγο πιὸ κάτω, εἰς τὴν αὐτὴν ἐπιστολήν του, ξεκαθάρα πλέον ὁ ἀπόστολος Παῦλος *κάμνει λόγον διὰ τὸν ἕτερον αὐτὸν νόμον, λέγοντας:*

«Συνήδομαι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου, ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ μου καὶ αἰχμάλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου»⁽²⁰⁾. «*Εὐχαριστοῦμαι παρὰ πολὺ εἰς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, μὲ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν μου, ποῦ ἀποτελοῦν τὸν ἐσωτερικόν μου ἄνθρωπον. Βλέπω ὅμως νὰ κυριαρχεῖ ἄλλος νόμος καὶ ἄλλη δύναμις εἰς τὰ μέλη μου, ὁ νόμος καὶ ἡ δύναμις τῆς ἁμαρτίας. Αὐτὸς δὲ ὁ νόμος ἐναντιοῦται καὶ μάχεται εἰς ὅσα ὁ νοῦς μου καὶ ἡ συνείδησίς μου ἀναγνωρίζουν ὡς νόμον ὀρθὸν καὶ μὲ κάνει δούλον αἰχμάλωτον εἰς τὸν νόμον τῆς ἁμαρτίας, ποῦ κυριαρχεῖ εἰς τὰ μέλη μου.*»

Ὁ Ἱερὸς Φώτιος σχολιάζει ὡς ἑξῆς τὸν λόγον τοῦ Παύλου:

«Τρεῖς εἰσι νόμοι (κατὰ τὸν Παῦλον). Ὁ γραπτὸς ὃν λέγει νόμιον Θεοῦ. Ὁ ἔμφυτος, ὃν λέγει νόμον νοός. Καὶ ὁ διὰ τῆς ἁμαρτίας ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἰσχύσας, ὃν καὶ ἀντιστρατεύμενον λέγει»⁽²¹⁾.

Ἔτσι, ὁ μέγας τοῦ Χριστοῦ Ἀπόστολος εἰσάγει «παράταξιν καὶ μάχην». Ὁ νόμος τοῦ νοός, τὸ αἴσθημα τοῦ φυσικοῦ δικαίου, ἡ «ἀγαθὴ Ἔρις» τοῦ Ἡσιόδου, μὲ τὴν ροπήν καὶ τὴν θέλησιν πρὸς τὸ ἀγαθόν, μάχεται πρὸς τὸν ἕτερον νόμον, τὴν «κακόχαρη καὶ μοσητὴν Ἔριν τοῦ Ἡσιόδου, ποῦ παρωθεῖ πρὸς τὸ κακὸν καὶ τὴν ἁμαρτίαν. Ὅταν ὁ ἕτερος τοῦτος νόμος ἀφεθῆ ἀνεμπόδιστος καὶ χωρὶς ἀντίστασιν, γίνεται ἀκάθεκτος, ὥστε δὲν νικᾷ ἀπλῶς τὸν «νόμον τοῦ νοός» ἀλλὰ κυριολεκτικὰ τὸν αἰχμαλωτίζει!. Ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος σχολιάζει ὡς ἑξῆς τὸ σημεῖον αὐτό. *«Τὴν κατὰ κράτος ἦτταν δηλῶν. Οὐ γὰρ εἶπε νικῶντα ἀπλῶς, ἀλλὰ αἰχμαλωτίζοντά με. Τουτέστι τῆ τυραννίδι, τῆ δυνάμει τῆς ἁμαρτίας»⁽²²⁾.* Ὅταν συμβῆ αὐτό, νὰ αἰχμαλωτισθῆ δηλαδή ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν τυραννίδα τῆς ἁμαρτίας, τότε ὅπως λέγει ὁ ἐκκλησιαστικὸς πατὴρ Οἰκουμένιος:

«Σχεδὸν γὰρ ἀβουλήτως πρὸς τὸ κακὸν συναρπάζομαι ὡς εἶναι τὸ πᾶν τῶν τὴν ἁμαρτίαν ὑποτιθεμένων δαιμόνων. Μικρὰς γὰρ χώρας ἐπιλαθόμενοι (οἱ δαίμονες) ἐκ τῆς ἡμῶν ῥαθυμίας, τὸ ὅλον ἀνατρέπουσι»⁽²³⁾.

Ὁ Ἡσιόδος εἰς τὴν μοσητὴν Ἔριν δίνει περιωρισμένον πῶς πεδῖον καὶ οἰκτεῖρει καὶ ταλανίζει τὸν Πέροσιν καὶ τοὺς ὁμοίους του. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὸν ἕτερον νόμον του, δίνει καθολικὴν ἰσχὴν καὶ πανανθρώπινον χαρακτήρα. Οἰκτεῖρει γενικὰ τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὅποιον καὶ λυπᾶται ὡς ταλαίπωρον καὶ ἀξιοθρήνητον.

«Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος. Τίς με ρύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;»⁽²⁴⁾. Ποῖος θὰ μὲ ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὸ κυριευμένον ἐκ τῆς ἁμαρτίας σῶμα μου, ποῦ εἶναι ἡ ἔδρα καὶ τὸ ὄργανον τοῦ θανάτου τούτου;».

Καὶ ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος, σχολιάζει: *«Ἀνομιώξας καὶ θρηνήσας μέγα, ὡς ἐν ἔρη-*

μία τῶν βοηθησόντων». «Φωνὴ ἀγωνιώδης, σχεδὸν κραυγὴ ἀπελπισίας τοῦ κινδυνεύοντος τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων αἰχμαλώτου... Παρατηρεῖ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀναζητῶν φίλον τινά, ὁ ὁποῖος θὰ τὸν ἐβοηθοῦσε εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς διαφθορᾶς του. Ἀλλὰ δὲν εὕρισκει κανένα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων»⁽²⁵⁾.

«Τίς μὲ ρύσεται!»! Εἶναι ἡ κραυγὴ τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου. Εἶναι τὸ τελευταῖον σημεῖον συναντήσεως καὶ συμπτώσεως τοῦ Ἡσιόδου καὶ τοῦ Παύλου. Τῶν μεγάλων διανοητῶν ποῦ ὑπηρετήσαν τὸν σπερματικὸν λόγον καὶ τοῦ ἐκπροσώπου τῆς ἐποχῆς τῆς Χάριτος. Ὅχι μόνον ὁ Ἡσιόδος ἀλλὰ καὶ διανοηταὶ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τὴν ἴδια κραυγὴ ἄφηναν μπροστὰ στὸ δράμα τοῦ αἰχμαλώτου σαρκικοῦ ἀνθρώπου. Ὁ σοφῶν πάντων ἀνδρῶν σοφώτατος Σωκράτης, ἀπευθυνόμενος εἰς τοὺς συμπατριώτας του Ἀθηναίους, ποῦ τὸν κατεδίκασαν ὅτι εἰσάγει καινὰ δαιμόνια καὶ διαφθείρει τοὺς νέους τοὺς ἔλεγε:

«Καθεύδοντες ἂν διατελεῖτε, ὧ Ἀθηναῖοι, εἰ μὴ τινα ἐπιπέμψειεν ὑμῖν ὁ Θεὸς κηδόμενος ὑμῶν». «Θὰ διατελεῖτε σὲ βαθὴν ὕπνον Ἀθηναῖοι ἂν ὁ Θεὸς δὲν σᾶς λυπηθῆ καὶ ἀποστελεῖ κάποιον νὰ σᾶς ἐξυπνήσῃ». Ἐνῶ ὁ πατὴρ τῆς Ἑλληνικῆς τραγωδίας Αἰσχύλος, εἰς τὴν τριλογία του Προμηθεὺς Πυρφόρος - Προμηθεὺς Δεσμώτης καὶ Προμηθεὺς Λυόμενος, διεκτραγωδεῖ τὸ δράμα τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου. Τοῦ ἀνθρώπου ποῦ τολμᾷ τὴν ἀνταρσίαν κατὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Προμηθεὺς παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Διὸς κλέπτει τὸ πῦρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ (=Ὁ Ἀδὰμ τρώγει τὸν ἀπαγορευμένον καρπὸν). Ἡ πρώτη τραγωδία: Προμηθεὺς Πυρφόρος. Μὲ τὴν προσπασσάλωσιν τοῦ Προμηθέως εἰς τὸν Καύκασον, ὅπου ὁ γυπαετὸς κατατρώγει τὸ σκῶτι του καὶ ὁ ἴδιος ὑπομένει, προσδοκῶντας τὸν ἐλευθερωτὴν καὶ τὸν δυνάμενον σῶσαι (=Ἡ ἔξωσις τοῦ Ἀδὰμ ἀπὸ τὸν Παράδεισον καὶ ἡ δυναστεία τοῦ διαβόλου ἐπ' αὐτοῦ). Ἡ δευτέρη τραγωδία: Προμηθεὺς Δεσμώτης. Ἐνῶ μὲ τὴν τρίτην τραγωδίαν τὸν Προμηθέα Λυόμενον, ποῦ ἀποτελεῖ τὴν κάθαρσιν, ὁ Τιτάνας Προμηθεὺς ταπεινωμένος

ἀναγνωρίζει την πανσοφίαν τοῦ Διός, ὁ ὁποῖος τὸν ἀπελευθερώνει, στέλνοντας τὸν Ἥρωα Ἡρακλέα, ὁ ὁποῖος τὸν μὲν γυπαετὸν τὸν φονεῦει, τὸν δὲ βασανισμένον Προμηθέα τὸν ἐλευθερώνει! (=Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὴν γῆν καὶ ἔσωσε τὸ ἀνθρώπινον γένος!). Εἶναι ἀξιοσημείωτον τὸ σχόλιον τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἀρχαιολογίας Γ. Γαρδίκια, εἰς τὴν τριλογία ἀυτὴν τοῦ εὐσεβοῦς Αἰσχύλου, ὅτι δηλαδὴ «*Τῆς τριλογίας τὴν κυρίαν ἔννοιαν ἐκφράζει ὁ στίχος 936 (τῆς τρίτης τραγωδίας Προμηθεὺς Λυόμενος), ποῦ λέγει: «Οἱ προσκυνούντες τὴν Ἀδράστειαν σοφοί», δηλαδὴ οἱ μὴ ὑπερήφανοι, ὥστε να διεγειρωσι τὴν ὀργὴν τῆς θεᾶς Νεμέσεως, οὗτοι εἶναι σοφοί»*⁽²⁶⁾.

(Συνεχίζεται)

Δρ. ΦΙΛΟΛΑΟΣ Δ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Δικηγόρος

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ:

1. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, Εἰς Ἑβραίους Ὁμιλία ΑΔ' 2, ΕΠΕ 23, 382 - ΜG 63, 235 - Β. Χαράνη, «Παιδαγωγικὴ Ἀνθρωπολογία Ἰωάννου Χρυσοστόμου» (1996), Τόμ. Δ', σελ. 670 (475).
2. Συμῶν τοῦ Νέου Θεολόγου, Μέρος Α' Λόγ. 1, 2, Ἄπαντα σελ. 30 - Ν. Βασιλειάδης, «Τὸ Μυστήριον τοῦ Θανάτου» (1986) σελ. 68.
3. Γένεσις, κεφ. Η' στίχ. 21 - Ψαλμ. 50ος στίχ. 7.
4. Χρυσοστόμου, εἰς Ψαλμ. ζ', ΕΠΕ 5, 360, ΜG 55, 101 - Χαράνη, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 396 (5699).
5. Πρὸς Ρωμ. Ζ' 20.
6. Κατὰ Ἰωάν. κεφ. Η' 34.
7. «Ὑπαρξῆ, ποῦ γλιστράει εὐκολα στὴν ἀμαρτία καὶ ῥέπει μὲ ὀρμὴ πρὸς τὴν κακίαν». Χρυσοστόμου, Εἰς Ἡσαΐαν Ὁμιλία Γ' ἐλε 8Α, 364 - ΜG 56, 114 - Χαράνη, ἐνθ. ἀν. Τόμ. Α 542 (837).
8. «Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἀτεξούσιο μᾶς ἔχει χαρίσει ὁ Θεὸς καὶ ἐφύτευσε μέσα στὴν φύση μας καὶ στὴν συνείδησή μας τὴν γνώση τῆς κακίας καὶ τῆς ἀρετῆς». Χρυσοστόμου, Εἰς Γένεσιν Ὁμιλία ΚΓ', 6 - ΕΠΕ 2, 720, - ΜG 53, 205 - Χαράνη, ἐνθ. ἀν. Τόμ. Δ' 396 (5698).
9. «Θά ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ φέρῃ ὡς ἐξάιρετο παράδειγμα τὰ ποιήματα τοῦ Ἡοίοδου καὶ τοῦτο, διότι λέγουν ὅτι οὗτος ἔχει ἀποβῆ ἄριστος σύμβουλος εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων».

10. «Ἡ τι ἄλλο θὰ ἐθεωροῦσαμε ὅτι διενόθη ὁ Ἡοῖδος στιχογραφώντας αὐτὰ τὰ ποιήματα, τὰ ὁποῖα ὅλοι τραγουδοῦν, παρὰ ὅτι ἐσκόπευε νὰ προτρέπη τοὺς νέους στὸν δρόμο τῆς ἀρετῆς; Μεγάλου Βασιλείου, «Πρὸς τοὺς Νέους, Πῶς ἂν ἔξ Ἑλληνικῶν Ὁφελοῖντο Λόγων», στίχ. 30.

11. Ἄριστ. Σκιαδᾶ, Ὁ Ποιητὴς Ἡοῖδος, (1972), σελ. 11.

12. Ἡοῖδου Ἄπαντα, «Ἔργα καὶ Ἡμέραι», (Ἐκδοσις Ι. Ν. Ζαχαροπούλου (1955) στίχ. 11 - 19. Ἡ πλήρης διατύπωσις εἰς τὸ ἀρχαῖον κείμενον ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Οὐκ ἄρα μούνιον ἔην Ἐρίδων γένος, ἀλλ' ἐπὶ γαῖαν εἰοὶ δύο. τὴν μὲν κεν ἐπαινέσσειε νοήσας, ἡ δ' ἐπιμωμητῆ. διὰ δ' ἀνδρα θυμὸν ἔχουσιν. Ἡ μὲν γὰρ πόλεμόν τε κακὸν καὶ δῆρον ὀφέλλει, σχετλίη. οὐ τις τὴν γε φιλεῖ θροτός, ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης ἀθανάτων βουλήϊον ἔριν τιμῶν βαρεῖαν. τὴν δ' ἑτέραν προτέρων μὲν ἐγέναιτο Νῦξ ἐρεβεννή, θῆκε δὲ μὴ Κρονίδης ὑψηλῦτος, αἰθέρα ναῖον, γαῖης τ' ἐν ῥίζῃσι καὶ ἀνδράσι πολλὸν ἀμεινω». Δηλαδὴ: «Ἐνα δὲν εἶναι μονάχα εἶδος Ἐρίδας στὸν κόσμο αὐτό, ἀλλὰ δύο. τὴν μίαν αὐτὸς ποῦ θὰ τὴν νοῶσι, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ τὴν παινέση. τὴν ἄλλην ὅμως θὰ κατηγορήσῃ. Οἱ δύο καρδιές των εἶναι ὀλότελα διαφορετικῆς. Ἡ μὴ τὸν μαῦρο πόλεμο καὶ τὴν διχόνοιας ἢ καταραμένη συνδαυλίζει. καὶ ἀπὸ τοὺς θνητοὺς κανέναν δὲν τὴν ἀγαπᾶ, μὰ τῶχει φέρει ἡ ἀνάγκη, γιατί οἱ βουλῆς τὸ θέλουν τῶν ἀθανάτων, ποῦ τὴν σκληρὴ τὴν Ἐρίδα τιμῶν. Ὅμως τὴν ἄλλη, ποῦ ἡ μαῦρη Νύχτα πρώτῃ τὴν ἐγέννησε, ὁ Δίας ποῦ ἀπὸ ψηλὰ ζυγοστατεῖ καὶ στὸν αἰθέρα κατοικεῖ, μέσ' στὰ ριζώματα τὴν ἔβαλε τῆς γῆς, πολὺ γὰρ τοὺς ἀνθρώπους κἀνοτάς τὴν συμφορῶτερη».

13. Ἡοῖδου, ἐνθ. ἀνωτ. στίχ. 302 καὶ 289.

14. Ἐνθ. ἀνωτ. στίχ. 255 ἐπ.

15. Ἐνθ. ἀνωτ. στίχ. 214 ἐπ.

16. Πρὸς Ρωμ. κεφ. Ζ' - 19 ἐπ.

17. Αὐτόθι, στίχ. 21 ἐπ.

18. Π. Τρεμπέλα, Ὑπόμνημα, πρὸς Ρωμ. σελ. 114 (17).

19. Αὐτόθι (20).

20. Πρὸς Ρωμ., ἐνθ. ἀνωτ. στίχ. 22 ἐπ.

21. Τρεμπέλα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 115 (23).

22. Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 116 (23).

23. Ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 114 (19).

24. Πρὸς Ρωμ. Ζ' - 24 ἐπ.

25. Τρεμπέλα, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 116 (24).

26. Γ. Γαρδίκια, «ΑἰΣΧΥΛΟΣ» εἰς «Ἐλευθερουδάκη Σύγχρονος Ἑγκυκλοπαίδεια», Ἐκδοσις Τρίτῃ «Ν. Νίκας καὶ Σία ΕΕ» Τόμ. 1ος σελ. 574 (δ).

Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΣΑΡΑΠΕΙΟΥ

ΜΕΡΟΣ Α: ΤΟ ΣΚΗΝΙΚΟ

Ἡ καταστροφή τοῦ περιφήμου ναοῦ τοῦ Σαραπείου ἢ Σεραπείου στήν Ἀλεξάνδρεια ἐπὶ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου Α΄ τοῦ Μεγάλου (αὐτ. 379 - 395 μ.Χ.) ἀποτελεῖ τήν αἰχμή τοῦ δόρατος πολλῶν ἀπό τίς ἐπιθέσεις τῶν ἀρχαιολατρῶν ἐνάντια στόν Χριστιανισμό. Αὐτοί οἱ ἀρχαιολάτρες ἐπείγονται νά ἀποδείξουν ὅτι ὁ Ἑλληνισμός καί ὁ Χριστιανισμός εἶναι στήν πραγματικότητα στοιχεῖα ἐκ φύσεως ἀντιφατικά καί πόλεμα· κατ' αὐτούς ὁ Ἑλληνισμός ὄχι ἀπλῶς δέν συμπορεύθηκε μέ τόν Χριστιανισμό, ἀλλά τούναντίον κατεδιώχθη ἀνηλεῶς καί ὑπετάγη βιαίως· καί ἐμεῖς οἱ ΝεοἝλληνες, λένε, τότε καί μόνον τότε θά μπορούσαμε νά ἀνακτήσουμε τήν ἑλληνικότητα τῆς ψυχῆς μας, τῆς ψυχῆς αὐτῆς πού γέννησε Μαραθῶνα καί Θερμοπύλες, ὅταν ἀποβάλουμε τὸ μίσημα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αὐτὲς εἶναι ἐν ὀλίγοις οἱ θέσεις τῶν ἀρχαιολατρῶν. Καί τὸ ἱστορικό γεγονός τῆς καταστροφῆς τοῦ Σαραπείου στίς ταραχές καί συγκρούσεις μεταξὺ χριστιανῶν καί ἐθνικῶν -δηλαδή εἰδωλολατρῶν-, πού ταλάνισαν τήν Ἀλεξάνδρεια τὸν τέταρτο αἰῶνα μ.Χ., δίδει στοὺς ἀρχαιολάτρες μία πρώτης τάξεως ἀφορμὴ νά ἀναθεματίσουν τὸν Χριστιανισμό καί νά πιστοποιήσουν τήν ἱστορική του σύγκρουση μέ τὸν Ἑλληνισμό.

Μία πρώτη ἐπιφανειακὴ ἀναδρομὴ στὸ ἱστορικό γεγονός τῆς καταστροφῆς τοῦ Σαραπείου φαίνεται νά δικαιώνει αὐτὴ τὴν ἐπίθεση, ἂν ὄχι ἐνάντια στόν χριστιανισμό ἐν γένει, πάντως τοῦλάχιστον ἐνάντια στοὺς χριστιανούς τῆς Ἀλεξάνδρειας τοῦ τετάρτου αἰῶνος, οἱ ὅποιοι τυφλωμένοι ἀπὸ τὸν

φανατισμὸ στέρησαν τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ ἓνα ἀνυπέβλητο μνημεῖο τῆς τέχνης καί τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ ἐθνικός μας ἱστορικός Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος ἀποδίδει τὴν καταστροφή τοῦ Σαραπείου στοὺς φανατισμένους ὄχλους τῶν ἐπαρχιῶν, οἱ ὅποιοι «μὴ ἀρκοῦμενοι εἰς τὴν κατάργησιν τῆς λατρείας¹ ἤθελον νά καταστρέψωσι καί αὐτὰ τὰ οἰκοδομήματα ἐντὸς τῶν ὁποίων αὕτη ἐτελεῖτο»². Στὸν σχετικὸ τόμο τῆς *Ἱστορίας* τοῦ Παπαρηγόπουλου βλέπουμε καί ἓνα πῖνακα τοῦ Τούντλεϋ μέ θέμα τὴν καταστροφή τοῦ Σαραπείου καί τὴ λεζάντα «Ὁ ὄχλος τῆς Ἀλεξάνδρειας καταστρέφων τὸ Σεράπειον»³· βλέποντας κανεὶς αὐτὸν τὸν πῖνακα, δέν μπορεῖ παρὰ νά δεῖ στὸν ἐπιβλητικὸ περικαλλῆ ναὸ ἓνα σύμβολο τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς παιδείας, καί στὸν φανατισμένο ὄχλο μία ἐνσάρκωση τῆς βαρβαρότητας καί τοῦ σκοταδισμοῦ.

Στὸ ἄλλο μεῖζον νεώτερο ἱστορικό ἔργο, τὴν *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους* τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, ὅπου τὸ σχετικὸ μέ τὸ θέμα μας κείμενο ἔχει συγγραφῆ ἀπὸ τὴν ἱστορικό Πολύμνια Ἀθανασιάδη (τὴν ἴδια ἱστορικό πού ἔχει ἐκπονήσει καί ἓνα βιβλίο μέ θέμα τὸν βίο καί τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἰουλιανοῦ, τὸ ὁποῖο ἐξεδόθη πρόσφατα ἀπὸ τίς Ἐκδόσεις τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης), διαβάσουμε ὅτι ἡ καταστροφή τοῦ Σαραπείου ἔγινε ἀπὸ τίς «συνδυασμένες δυνάμεις μοναχῶν καί στρατιωτῶν», καί μάλιστα «ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ φιλοσόφου Ὀλυμπίου, πού μέ λίγους ὁπαδοὺς εἶχε κλεισθεῖ στὸν ναὸ γιὰ νά τὸν ὑπερασπίσει»⁴.

Ἄν τὰ δύο αὐτὰ ἐγνωσμένης ἀξίας ιστορικά ἔργα δημιουργοῦν ἤδη μία ἀλγεινότερη εἰκόνα περὶ τῆς ἐμπλοκῆς τῶν χριστιανῶν στὸ γεγονός τῆς καταστροφῆς τοῦ Σαραλείου, τότε εὐκόλα φαντάζεται κανεὶς τὴ λογικὴ χρῆση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ κάνουν οἱ δεδηλωμένοι πολέμιοι τοῦ Χριστιανισμοῦ, πού ἐπείγονται νὰ ἀποδείξουν πάση θυσίᾳ τὴν ιστορικὴν διάσταση Ἑλληνισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ. Στόχος μας ἐδῶ εἶναι νὰ ἀποδείξουμε ὅτι αὐτὴ ἡ ἀλγεινότερη εἰκόνα περὶ τῆς ἐμπλοκῆς τῶν χριστιανῶν στὴν καταστροφή τοῦ Σαραλείου οὐδαμῶς ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Τὰ γεγονότα πού κορυφώθηκαν μὲ τὴν καταστροφή τοῦ Σαραλείου, ἐκφράζουν πράγματι μία σύγκρουση τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς παιδείας μὲ τὴ βαρβαρότητα καὶ τὸν σκοταδισμό· ἀλλὰ μὲ μία διαφορὰ: Ὅτι ὁ μὲν πολιτισμὸς καὶ ἡ παιδεία ἐκπροσωποῦνται ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸ καὶ τοὺς χριστιανούς, ἡ δὲ βαρβαρότητα καὶ ὁ σκοταδισμὸς ἀπὸ τὸν ἀνόητο παγανισμὸ τῆς ὑστερῆς ἀρχαιότητος.

Πρὶν ἀρχίσουμε τὴν προσεκτικὴν διερεύνηση τῶν γεγονότων πού ὀδήγησαν στὴν καταστροφή τοῦ Σαραλείου, εἶναι χρήσιμο νὰ δοῦμε κάποια στοιχεῖα πού θὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ διαμορφώσουμε μία σφαιρικότερη εἰκόνα γιὰ τὰ γεγονότα καὶ τὴν ἐξέλιξή τους. Ἐξυπακούεται βεβαίως ὅτι σὲ ὅλη αὐτὴ τὴν ἐξέταση τῶν ιστορικῶν στοιχείων πού ἔχουμε στὴ διάθεσή μας, εἴτε ἀπὸ χριστιανούς εἴτε ἀπὸ ἐθνικούς συγγραφεῖς, πρέπει νὰ πρυτανεύει ἡ ἐξῆς ἀρχή: Ὅτι τὸ ζητούμενον δὲν εἶναι νὰ καταδικάσουμε ἢ νὰ ἀθωώσουμε κάποιον γιὰ τὴν καταστροφή τοῦ Σαραλείου, ἀλλὰ νὰ ἀποκαλύψουμε τὴν ιστορικὴ ἀλήθεια, ἡ ὁποία ὑφίσταται τὰ πάνδεινα ἀπὸ ἀνθρώπους πού εἴτε τὴν ἀγνοοῦν, εἴτε τὴν παραποιοῦν σκοπίμως.

Κατὰ πρῶτον ὀφείλουμε νὰ ἀναφερθοῦμε ἐν πάσῃ συντομίᾳ στὸν Σάραπι ἢ Σέραπι, τὸν θεὸ στὸν ὁποῖο ἦταν ἀφιερωμένο τὸ περίφημο Σαραλεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὁ

Σάραπις ἢ Σέραπις ὑπῆρξε προῖον τοῦ θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ τῆς ὑστερῆς ἀρχαιότητος. Ἦταν μία ἀπὸ τὶς πολλὰς ἀνατολικὰς θεότητες, τῆς ὁποίας τὸ κέντρο λατρείας θρισκόταν ἐπὶ μακρὸν στὴ Σινώπη τοῦ Πόντου. Μόλις στὴν αὐγὴ τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς ὁ Πτολεμαῖος Α΄ ὁ ἐπονομαζόμενος Σωτὴρ (βασ. 323 - 285 π.Χ.) μετέφερε τὴ λατρεία τοῦ Σαράπιδος ἀπὸ τὴ Σινώπη στὴν Ἀλεξάνδρεια, σὲ μία προσπάθεια νὰ εἰσαγάγει μία θεότητα, στὴ λατρεία τῆς ὁποίας θὰ μπορούσαν νὰ ἐνωθοῦν τόσο οἱ Ἕλληνες ὅσο καὶ οἱ ἐντόπιοι πληθυσμοί⁵. Πολὺ γρήγορα οἱ Αἰγύπτιοι ταῦτισαν τὸν Σάραπι πρὸς τὸν Ὅσιραπι, στὸ πρόσωπο τοῦ ὁποίου συναιροῦνταν ὁ Ὅσιρις καὶ ὁ ἱερὸς ταῦρος Ἰαπίς. Οἱ Ἕλληνες πάλι ἐβλεπαν στὸ πρόσωπο τοῦ Σαράπιδος τὸν Πλούτωνα, τὸν θεὸ τοῦ Κάτω Κόσμου, πλην ὅμως μὲ μία διαφορὰ ὅπως δηλαδὴ γράφει ὁ Ἰουλιανός, ὁ Σάραπις, ἀδελφὸς τοῦ Δία⁶, δὲν ἦταν ὁ φρικτὸς θεὸς τῶν μύθων, ἀλλὰ ἕνας θεὸς πρᾶος, ὁ ὁποῖος ὑψώνει τὶς ψυχὰς στὸν νοητὸ κόσμον⁷. Ἀλλὰ ὁ Σάραπις δὲν ἦταν μόνον ἕνας θεὸς τοῦ Κάτω Κόσμου· ἦταν ἐπίσης καὶ θεὸς τῆς γονιμότητος καὶ τῆς ἀφθονίας, θεὸς τῆς ἰατρικῆς καὶ θεὸς σωτῆρ· ἐν ὀλίγοις ἦταν ἕνας θεός, στὸ πρόσωπο τοῦ ὁποῖου οἱ πάντες θὰ μπορούσαν νὰ βροῦν κάτι νὰ λατρεύσουν. Ὅλα τὰ παραπάνω στοιχεῖα ἔχουν μικρὴ σημασία καθ' ἑαυτά, ἀποδεικνύουν ὅμως περιφανῶς ὅτι ὁ Σάραπις καὶ ἡ λατρεία του ὑπῆρξαν προῖοντα τῶν συγκρητιστικῶν πολιτικῶν τῆς ὑστερῆς ἀρχαιότητος.

Πολὺ γρήγορα ἡ λατρεία τοῦ Σαράπιδος ἐξαπλώθηκε καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Αἰγύπτου σὲ ὁλόκληρον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον, ἀκόμη καὶ στὴ Ρώμη, τὴν Ἀθήνα καὶ τὴ Σπάρτη, ὅπου ὑπῆρχαν ἱερά του. Στὴν Αἴγυπτον, ὅπως διαβάζουμε στὸν Πανσανία, τὸ μὲν ἀρχαιότερον ἱερὸν τοῦ Σαράπιδος ὑπῆρχε στὴ Μέμφι, τὸ δὲ ἐπιφανέστερον στὴν Ἀλεξάνδρεια⁸, τὸ περίφημον Σαραλεῖον, περὶ οὗ καὶ ὁ λόγος ἐδῶ. Ὁ ἴδιος ὁ Θεοδώρητος Κύρρου ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴν ἐκτίμησιν

πολλῶν τὸ Σαραπειὸν τῆς Ἀλεξανδρείας ἦταν ὁ μεγαλύτερος καὶ ὁ ὠραιότερος ἀπὸ τοὺς ναοὺς ὁλόκληρου τοῦ κόσμου⁹. Ὁ ναὸς ἐκοσμεῖτο ἀπὸ ἓνα περικαλλὲς ἄγαλμα τοῦ θεοῦ, τὸ ὁποῖο εἶχε φιλοτεχνήσει ὁ περίφημος γλύπτης καὶ μαθητὴς τοῦ Σκόπα Βρούξις· κατὰ τὸν Γεώργιο τὸν Μοναχὸ (ὁ ὁποῖος γράφει σὲ πολὺ μεταγενέστερη ἐποχῇ, τὸν ἕνατο αἰῶνα, κάνει ὅμως χρῆση παλαιότερων πηγῶν) τὸ ἄγαλμα ἦταν «μέγα καὶ φοβερὸν» καὶ μάλιστα τόσο μεγάλο ὥστε μὲ τὸ ἓνα του χέρι νὰ κρατᾷ τὸν ἓνα τοῖχο τοῦ ναοῦ, καὶ μὲ τὸ ἄλλο τὸν ἄλλο¹⁰.

Στὸ Σαραπειὸ ὑπῆρχε καὶ ἓνα ξόανο τοῦ Σαράπιδος, τὸ ὁποῖο οἱ ἀφελεῖς καὶ δεισιδαίμονες εἰδωλολάτρεις περιέβαλλαν μὲ ιδιαίτερες τιμές, θεωρώντας αὐτὸ ὡς ἀχειροποίητο καὶ σταλμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν θεό. Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς εἰρωνεύεται αὐτὴ τὴν ἀνόητη πίστη, παραθέτοντας μία σειρά ἀπὸ μαρτυρίες γιὰ τὴν πραγματικὴ καταγωγή τοῦ δῆθεν ἀχειροποίητου ξοάνου¹¹. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐξἄλλου κάνει λόγο γιὰ «ξύλον προσκυνούμενον μετὰ μύθου, καὶ χρόνου, καὶ τῆς τῶν προσκυνούντων ἀνοίας, ὡς ὕλην ἀγνωστὸν τινα καὶ οὐράνιον, πλὴν ὕλην, κἂν βοηθῆται τῷ ψεύδει»¹². Ἄν εἶναι σαφὲς ὅτι ἔχουμε ἐδῶ μία σύγκρουση τῆς παιδείας μὲ τὸν σκοταδισμό, εἶναι ὅμως ἐξ ἴσου σαφὲς καὶ τὸ ἀπὸ ποῖα πλευρὰ θρῖσκεται ἡ παιδεία, καὶ ἀπὸ ποῖα ὁ σκοταδισμός.

Ἡ ἴδια σύγκρουση παιδείας καὶ σκοταδισμοῦ καθίσταται φανερὴ καὶ στὸ ἐξῆς: Στὸ Σαραπειὸ φυλασσόταν ὁ πῆχυς, μὲ τὸν ὁποῖο μετροῦσαν τὴ στάθμη τοῦ Νείλου· ἐξ οὗ καὶ οἱ ἐπιτήδειοι ἱερεῖς τοῦ Σαράπιδος εἶχαν ἐπιτύχει νὰ κάνουν τοὺς ἀφελεῖς καὶ δεισιδαίμονες εἰδωλολάτρεις νὰ πιστεύουν ὅτι ὁ Σάραπις ἦταν ὁ θεὸς ποὺ ἔκανε τὸν Νεῖλο νὰ ρέει καὶ νὰ ἀρδεύει τὴν Αἴγυπτο, ἐν ὀλίγοις δὲ ὅτι ὁ Σάραπις ἦταν ὁ θεὸς στὸν ὁποῖο ἡ Αἴγυπτος ὤφειλε τὸ πᾶν. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, σὲ μία προσπάθειά του νὰ ἀποδείξει τὸ ἔωλον αὐτῆς τῆς ἀντιλήψεως, διέταξε νὰ μεταφερθεῖ ὁ πῆχυς σὲ

χριστιανικὸ ναὸ τῆς Ἀλεξανδρείας¹³. Οἱ δεισιδαίμονες Ἀλεξανδρινοὶ τρομοκρατήθηκαν, καὶ ἀνέμεναν ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή νὰ στερέψει ὁ Νεῖλος ἀπὸ τὴν ὄργη τοῦ Σαράπιδος. Ὅταν ὅμως ὁ Νεῖλος συνέχισε νὰ ρέει κανονικὰ καὶ ἐκεῖνη τὴ χρονιά, καὶ τὴν ἐπομένη, καὶ ὅλα τὰ προσεχῆ ἔτη, ἀπεδείχθη πλέον ἔμπρακτα, ὅπως γράφει χαρακτηριστικὰ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς Σωκράτης ὁ Σχολαστικὸς, ὅτι «οὐ διὰ θρησκείαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ὄρους τῆς προνοίας, ἢ τοῦ Νείλου ἀνάβασις γίνεται»¹⁴. Καὶ ἐδῶ ἐπίσης εἶναι δίχως ἄλλο ἀπολύτως σαφὲς ἀπὸ ποῖα πλευρὰ θρῖσκεται ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ παιδεία, καὶ ἀπὸ ποῖα ἡ βαρβαρότητα καὶ ὁ σκοταδισμός.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια τοῦ Δ' αἰῶνα ὑπῆρχε τόπος σφοδρῶν συγκρούσεων καὶ ταραχῶν. Ἄν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν εἰδωλολατρεία στὸν χριστιανισμό ἐγινε ὁμαλὰ σὲ ὁλόκληρη τὴν αὐτοκρατορία, αὐτὸ δὲν ἰσχύει γιὰ τὴν Ἀλεξάνδρεια. Χαρακτηριστικὸ μάλιστα εἶναι αὐτὸ ποὺ γράφει ὁ Σωκράτης ὁ Σχολαστικὸς γιὰ τὸν δῆμον τῆς Ἀλεξανδρείας, δηλαδὴ τὴν κοινότητα τῶν εἰδωλολατρῶν τῆς πόλεως (σημ.: ἡ κοινότητα τῶν εἰδωλολατρῶν μιᾶς πόλεως προσδιορίζοταν συχνὰ ἐκεῖνη τὴν ἐποχῇ ὡς *δήμος*, κατ' ἀντιδιαστολήν πρὸς τὴν κοινότητα τῶν χριστιανῶν, τὴν *ἐκκλησίαν*)· σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸν Σωκράτη τὸν Σχολαστικὸ ὁ *δήμος* τῶν Ἀλεξανδρέων ἀρεσκοτάταν στὶς ταραχὲς περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη κοινότητα εἰδωλολατρῶν, καὶ ἂν συνέβαινε νὰ βρεῖ ἀφορμὴ, γινόταν αἷτιος μεγάλων δεινῶν, καὶ δὲν σταματοῦσε, παρὰ μόνον ἀφοῦ χυνόταν ἄφθοно αἷμα («Ὁ Ἀλεξανδρέων δῆμος πλέον τῶν ἄλλων δήμων χαίρει ταῖς στάσεσιν· εἰ δέ ποτε καὶ προφάσεως ἐπιλάβηται, εἰς ἀφόρητα καταστρέφει κακὰ δίχα γὰρ αἵματος οὐ παύεται τῆς ὀρμῆς»)¹⁵. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ ταραγμένη Ἀλεξάνδρεια τοῦ τέταρτου αἰῶνος ὑπῆρχε τὸ σκηνικὸ τῶν γεγονότων ποὺ ὀδήγησαν στὴν καταστροφὴ τοῦ Σαραπειοῦ.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἀδιαμφισβήτητους πρω-

ταγωνιστές της πνευματικής ζωής της 'Αλεξανδρείας κατά την έν λόγω περίοδο ήταν ο επίσκοπος Θεόφιλος, ο οποίος δρισκόταν στον επισκοπικό θρόνο που λίγα μόλις χρόνια νωρίτερα λάμπρυνε ο στυλοβάτης της 'Ορθοδοξίας, ο Μέγας 'Αθανάσιος. 'Ο Θεόφιλος, *«άνηρ πυκνός τε τὰς φρένας και άνδρειος τὸ φρόνημα»* κατά την κρίση του Θεοδωρήτου¹⁶, υπήρξε μία άμφιλεγόμενη προσωπικότητα. Μολονότι κανείς δέν μπορεί νά άμφισβητήσει τόν ζήλο του υπέρ του Χριστιανισμοῦ, υπήρξε έν τούτοις άνθρωπος θυμώδης και άυταρχικός, που ή ιστορία δέν μπορεί νά του συγχωρήσει τή στάση του άπέναντι στόν σεπτὸ ιεράρχη, τόν έμπνευσμένο έκκλησιαστικό ρήτορα και φλογερὸ χριστιανό, τόν άγιο 'Ιωάννη τόν Χρυσόστομο. 'Ο Θεόφιλος υπήρξε έμπαθής πολέμιος και άπηνής διώκτης του ιεροῦ Χρυσοστόμου, και έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στόν έναντίον του διωγμό. Πολλοί εΐναι αυτοί που εικάζουν ότι πίσω από τήν έμπάθεια του Θεόφιλου ένάντια στόν Χρυσόστομο κρύβεται μία άντιζηλία ένάντια στην 'Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως, ή όποία υπό τήν έμπνευσμένη ήγεσία του άγίου 'Ιωάννου του Χρυσοστόμου έθετε έν άμφιβόλω τὰ πρωτεία της 'Αλεξανδρείας. 'Εν πάση περιπτώσει ή στάση του Θεόφιλου ένάντια στόν ιερό Χρυσόστομο σκιάζει τόν βίο και τήν πολιτεία του προκαθημένου της 'Εκκλησίας της 'Αλεξανδρείας.

Μ' όλα όμως τὰ παραπάνω ο Θεόφιλος με τή δυναμική του προσωπικότητα προσέφερε πολλά στην 'Εκκλησία της 'Αλεξανδρείας, έξ ου και δέν εΐναι ίσως σύμπτωση τὸ γεγονός ότι τόσο ή Κοπτική 'Εκκλησία της Αιγύπτου όσο και ή 'Εκκλησία της Συρίας τόν έχουν άναγνωρίσει ως άγιο και έορτάζουν τή μνήμη του στις 15 και 17 'Οκτωβρίου αντίστοιχα. 'Ο Χριστιανισμός της ταραγμένης 'Αλεξανδρείας του τετάρτου αιώνας, του πεδίου της πιὸ βίαιης σύγκρουσης ανάμεσα στόν Χριστιανισμό και τόν παγανισμό, χρειαζόταν πραγματικά έναν ήγέτη *«άνδρειον τὸ φρόνημα»*, έναν

ήγέτη με ζήλο και άποφασιστικότητα, ο όποιος θα συγκέντρωνε στο πρόσωπό του πολλές από τις άρετές που πράγματι εΐχε ο Θεόφιλος. "Αν θέλαμε νά συνοψίσουμε τὸ έργο που έπετέλεσε ο Θεόφιλος στην 'Αλεξανδρεία, θα λέγαμε ότι αυτό συνίστατο βασικά στο ξεσκεπάσμα της κάθε λογής άπάτης που κρατούσε τούς δεισιδαίμονες πληθυσμούς της ειδωλολατρικής πλάνης.

'Η κατανόηση αυτού του σημείου εΐναι άπαραίτητη προϋπόθεση για τή διαμόρφωση μιās όρθης άντιλήψεως περι της συγκρούσεως Χριστιανισμοῦ και παγανισμοῦ κατά τούς πρώτους μετὰ Χριστόν αιώνας. Σήμερα έχουμε συνηθίσει νά άντιδιαστέλλουμε τόν Χριστιανισμό προς τόν ύλισμό ως κοσμοθεωρία και ως τρόπο ζωής. 'Αλλά τουτο εΐναι μόνον ή μισή άλήθεια. 'Η πλήρης άλήθεια εΐναι ότι ο Χριστιανισμός διδάσκει τήν πίστη στόν ένα και άληθινό Θεό, και ως διδάσκαλος της άληθοῦς πίστεως άντίκειται από τή μία πλευρά στόν ύλισμό ως κοσμοθεωρία και ως τρόπος ζωής, και από τήν άλλη *στη δεισιδαιμονία, τήν προκατάληψη και τή λατρεία ψεύτικων θεών και δαιμόνων*. Καί ή σύγκρουση Χριστιανισμοῦ και παγανισμοῦ στην 'Αλεξανδρεία του τετάρτου αιώνα δέν ήταν μία σύγκρουση θρησκείας και ύλισμοῦ, αλλά μία μάχη της γνήσιας και άληθινής πίστεως ένάντια στη δεισιδαιμονία, τήν προκατάληψη και τή λατρεία ψεύτικων θεών και δαιμόνων.

Σήμερα, που τὸ βασικό μέτωπο του Χριστιανισμοῦ εΐναι ένάντια στόν ύλισμό και τήν άθεΐα, συνήθως παραβλέπουμε αυτό τὸ όρθολογικό στοιχείο της χριστιανικής μας πίστεως, που φέρει τόν Χριστιανισμό άντιμέτωπο με τή δεισιδαιμονία και τήν προκατάληψη. Καί όμως αυτό τὸ όρθολογικό στοιχείο ήταν άνέκαθεν παρόν στόν Χριστιανισμό, αλλά άκόμη και στη θεολογία της *Παλαιᾶς Διαθήκης*. Εΐναι χρήσιμο νά παραθέσουμε έδῶ μία χαρακτηριστική ιστορία από τὸ βιβλίο του *Δανιήλ*¹⁷. 'Ο Δανιήλ, όπως διαβάζουμε εκεί, ζούσε κοντὰ στόν βασιλέα

τῶν Περσῶν καὶ ἐτιμᾶτο ἰδιαίτερα ἀπὸ αὐτόν. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ οἱ Βαβυλώνιοι ἐλάτρευαν ἓνα θεὸ ὀνόματι Βήλ, στὸν ναὸ τοῦ ὁποίου ἄφηναν καθημερινὰ μεγάλες ποσότητες φαγητοῦ καὶ ποτοῦ, πού μυστηριωδῶς δὲν ἔβρισκαν τὸ ἐπόμενο πρωὶ πιστευαν λοιπὸν ἀφελῶς ὅτι ὁ Βήλ τρεφόταν μὲ τὸ φαγητὸ πού ἄφηναν στὸν ναὸ του. Ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν, πού λάτρευε καὶ ὁ ἴδιος τὸν Βήλ, παραξενεμένος πού ὁ Δανιὴλ ἐπέμενε νὰ λατρεύει τὸν δικό του Θεό, τὸν κάλεσε καὶ τὸν ρώτησε γιατί δὲν ἀπέδιδε τὴν πρέπουσα λατρεία στὸν Βήλ. Ὁ Δανιὴλ τοῦ ἀπάντησε: *«Γιατὶ δὲν λατρεύω εἰδωλα χειροποίητα, ἀλλὰ τὸν ζῶντα Θεὸ πού δημιούργησε τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ καὶ ἔχει τὴν ἐξουσία πάσης σαρκός»*. Ὁ βασιλεὺς τὸν ρώτησε: *«Δὲν πιστεύεις ὅτι ὁ Βήλ εἶναι ὁ ζῶν θεός; Δὲν βλέπεις λοιπὸν πόσα τρώει καὶ πίνει κάθε ἡμέρα;»*, καὶ ὁ Δανιὴλ τοῦ ἀπάντησε γελώντας: *«Μὴν πλανᾶσαι, βασιλεῦ· γιατί αὐτὸς ἐσωτερικὰ εἶναι πηλὸς καὶ ἐξωτερικὰ χαλκός, καὶ δὲν ἔχει φάει οὔτε ἔχει πιεῖ ποτὲ τίποτα»*. Ὁ βασιλεὺς φώναξε τότε τοὺς ἱερεῖς, καὶ παρουσία τοῦ Δανιὴλ τοὺς κάλεσε νὰ ἀποδείξουν ὅτι ὁ Βήλ ἔτρωγε πράγματι τὰ τρόφιμα πού ἄφηναν στὸν ναὸ, διαφοροτικὰ θὰ θανατώνονταν ἂν πάλι κατάφερναν νὰ τὸ ἀποδείξουν, θὰ θανατωνόταν ὁ Δανιὴλ, ὁ ὁποῖος εἶχε προσβάλει τὸν Βήλ. Οἱ ἱερεῖς ψύχραιμοι ὑπέδειξαν στὸν βασιλέα νὰ φέρει ὡς συνήθως τὰ τρόφιμα καὶ τὰ ποτὰ καὶ νὰ τὰ ἀφήσει στὸν ναὸ, κατόπιν νὰ κλείσει τὸν ναὸ καὶ νὰ σφραγίσει τὴ θύρα του, καὶ νὰ ἔλθει τὴν ἐπομένη τὸ πρωὶ νὰ δεῖ τι θὰ εἶχε γίνει. Ὁ βασιλεὺς συμφώνησε νὰ γίνει καθὼς πρότειναν οἱ ἱερεῖς. Στὴν πραγματικότητα οἱ ἱερεῖς δὲν ἐνοχλοῦνταν καθόλου ἀπὸ αὐτὴ τὴ διαδικασία, γιατί εἶχαν κατασκευάσει μία μυστικὴ ὑπόγεια δίοδο πού ὀδηγοῦσε στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ, καὶ κάθε βράδυ ἔμπαιναν κρυφὰ στὸν ναὸ μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους καὶ ἔτρωγαν οἱ ἴδιοι τὰ τρόφιμα. Ὁ Δανιὴλ, ὑποπτευόμενος τὴν ἀπάτη, κρυφὰ ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς καὶ ἐνώπιον

μόνου τοῦ βασιλέως ἔβαλε καὶ ἔστρωσαν τὸ δάπεδο τοῦ ναοῦ μὲ ἓνα λεπτὸ στρώμα τέφρας. Ἔτσι, ὅταν τὴν ἐπομένη ἡμέρα ἄνοιξαν τὸν ναὸ καὶ τὸ φαγητὸ καὶ τὰ ποτὰ ἔλειπαν, ὁ Δανιὴλ ἔδειξε στὸν βασιλέα τὰ ἴχνη πάνω στὴν τέφρα, ἴχνη ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδιῶν, ξεσκεπάζοντας ἔτσι τὴν ἀπάτη τῶν ἱερέων τοῦ Βήλ, καὶ ἐπιτυχάνοντας μία σημαντικὴ νίκη στὸν πόλεμο τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς παιδείας ἐνάντια στὴ βαρβαρότητα καὶ τὸν σκοταδισμό.

Τὸ ἔργο τοῦ Θεοφίλου στὴν Ἀλεξάνδρεια ὑπῆρξε ἀπὸ πολλὲς ἀπόψεις ἀνάλογο πρὸς τὸν ρόλο τοῦ Δανιὴλ, στὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀπάτης τῶν ἱερέων τοῦ Βήλ. Οἱ ἱερεῖς τῆς παλαιᾶς θρησκείας ἦσαν ἰδιαίτερα ἐφευρετικοὶ στὴν ἐξαπάτηση τῶν μαζῶν. Ἔτσι γιὰ παράδειγμα, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Θεοδώρητος, κατασκευάζαν κούφια τὰ ξόανα, καὶ προσάρμοζαν τὰ νῶτά τους στοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ, σὲ σημεῖο ὅπου ἀπέληγε μυστικὴ δίοδος· μέσα ἀπὸ τέτοιες μυστικὲς διόδους εἰσέδυσαν στὸ ἐσωτερικὸ τῶν ξοάνων, καὶ μιλώντας ἀπὸ ἐκεῖ ἔκαναν τοὺς ἀφελεῖς πιστοὺς νὰ πιστεύουν ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ θεοὶ μιλοῦσαν καὶ ἀπαντοῦσαν στὶς ἐρωτήσεις τους. Ὁ Θεοφίλος ἀπεκάλυψε ὅλες αὐτὲς τὶς ἀπάτες πού κρατοῦσαν τὸν λαὸ δέσμο τῆς εἰδωλολατρικῆς πλάνης· ἔτσι, ὅπως γράφει ὁ Θεοδώρητος, *«οὗτος τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν τῆς εἰδωλικῆς ἡλευθέρωσε πλάνης»*¹⁸. Δὲν θὰ ἦταν ἄκαιρο νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι καὶ ἐδῶ ἐπίσης, ὅπως εἶδαμε ἤδη καὶ ἀλλοῦ καὶ θὰ δοῦμε καὶ σὲ πλεῖστα σημεῖα στὸ ἐξῆς, ἔχουμε ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ τὴν ἀλήθεια, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ δεισιδαιμονία καὶ τὴν πλάνη ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν παιδεία, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ βαρβαρότητα καὶ τὸν σκοταδισμό. Ἀλλὰ βεβαίως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι κανεὶς τυφλός, γιὰ νὰ μὴ βλέπει ἀπὸ ποιά πλευρὰ βρίσκονται ἡ ἀλήθεια, ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ παιδεία, καὶ ἀπὸ ποιά ἡ δεισιδαιμονία καὶ ἡ πλάνη, ἡ βαρβαρότητα καὶ ὁ σκοταδισμὸς.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω μποροῦμε πλέον

στο προσεχές δεύτερο μέρος αυτής τῆς μελέτης νὰ περάσουμε στὴν ἐξέταση τῶν γεγονότων ποὺ κορυφώθηκαν μὲ τὴν τραγικὴ καταστροφή τοῦ Σαραπίου.

Δρ. ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. ἐνν. τῆς εἰδωλοατρικῆς λατρείας.
2. Κ. Παπαρρηγοπούλου, *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, Ν. Δ. Νίκας Α. Ε., τόμ. 3 (=διβλίον ὄγδοον), 574 - 575.
3. Κ. Παπαρρηγοπούλου, ὁ. π., 574.
4. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμος Ζ', Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1978, 87.
5. Ἀργότερα κατεβλήθη προσπάθεια νὰ προβληθεῖ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε ἀναγνωρίσει ὡς θεὸ τὸν Σάραπι, καὶ μάλιστα σκόπευε νὰ τὸν ἀνακηρύξει μόνον καὶ παντοδύναμο θεό. Αὐτὸς ὁ ἰσχυρισμὸς προβάλλεται στὴ γνωστὴ *Διήγησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου*, ἡ ὁποία συνεγράφη κατὰ πᾶσα πιθανότητα στὴν Αἴγυπτο περὶ τὸν Β' αἰ. μ.Χ., καὶ μᾶς ἔχει σωθεῖ σὲ πολλὰ παραλλαγές, συμπεριλαμβανομένης καὶ μιᾶς θυζαντινῆς παραλλαγῆς σὲ ἰαμβικὸ δεκαπεντασύλλαβο στίχο (βλ. *Historia Alexandri Magni, Recensio a sive Recensio vetusta*, ed. W. Kroll, Α' 33, 1.1 - 13.8· *Historia Alexandri Magni, Recensio δ*, ed. L. Bergson, Α' 3.11 - 17· ὁ. π., Α' 33.1 - 39· *Historia Alexandri Magni, Recensio γ*, ed. U. von Lauenstein, 3.15 - 23· ὁ. π., 33.1 - 48· *Historia Alexandri Magni, Recensio Byzantina poetica (cod. Marcianus 408)*, ed. D. Holton, 147 - 164· ὁ. π., 1393 - 1469· ὁ. π., 5436 - 5440). Στὴν πραγματικότητα ἡ μόνη κάπως ἀσφαλῆς καὶ ἐντελῶς ἀκροβιγῆς συσχέτιση τοῦ ὀνόματος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν Σάραπι εἶναι μία πληροφορία ποὺ μᾶς παραδίδουν ὁ Ἀρριανὸς (*Ἀλεξάνδρου ἀνάβασις*, ed. A. G. Roos καὶ G. Wirth, Ζ' 26, 2.1 - 3.3) καὶ ὁ Πλούταρχος (*Βίοι παράλληλοι. Ἀλέξανδρος*, ed. K. Ziegler, 76, 9.1 - 4) σύμφωνα μὲ αὐτὴν τὴν πληροφορία, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἀσθένησε, καὶ ἦταν ἐτοιμοθάνατος, κάποιοι ἀπὸ τοὺς φίλους καὶ συνεργάτες του μετέβησαν σὲ κάποιο κατονομαζόμενον ἱερὸ τοῦ Σαραπίου (στὴ Σινώπη;) καὶ ρώτησαν τὸν θεὸ ἂν ἦταν σκόπιμο νὰ μεταφερθεῖ ἐκεῖ ὁ Ἀλέξανδρος· ἡ ἀπάντησις ποὺ ἔλαβαν ἦταν ἀρνητικὴ, καὶ λίγο ἀργότερα ὁ Ἀλέξανδρος πέθανε.
6. Ἰουλιανοῦ Παραβάτη, *Συμπόσιον ἢ Κρόνια*, ed. C. Lacombrade, 7.5 - 6.
7. Ἰουλιανοῦ Παραβάτη, *Εἰς τὸν βασιλεῖα Ἥλιον πρὸς Σαλούστιον*, ed. C. Lacombrade, 10.11 - 20.
8. Πανσανία, *Ἑλλάδος περιήγησις*, ed. F. Spiro, Α' 18, 4.4 - 5: «Αἰγυπτίους δὲ ἱερὸν Σαραπίου ἐπι-

φανέστατον μὲν εἶσιν Ἀλεξανδρεῖον, ἀρχαιότατον δὲ ἐν Μέμφει».

9. Θεοδωρήτου Κύρρου, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. L. Parmentier καὶ F. Scheidweiler, 321.1 - 2: «τῶν πανταχοῦ γῆς καθὰ φασὶ τινες μέγιστος τε οὗτος καὶ κάλλιστος (ἐνν. νεῶς)».
10. Γεωργίου Μοναχοῦ, *Χρονικόν*, ed. C. de Boor, 584.13 - 16: «ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ ναοῦ τὸ ἀγαλμα αὐτοῦ ἵπτηρχε μέγα καὶ φοβερόν, ὥστε τῇ μὲν δεξιᾷ χειρὶ ἕνα τοῖχον, τῇ δὲ ἀριστερᾷ τὸν ἕτερον συνέχειν, ὅπερ τέρας ἀπὸ παντὸς γένους καὶ ὕλης καὶ ξύλου κατασκευάσαστο».
11. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, *Προτρεπτικός*, ed. C. Mondésert, Δ' 48, 1.1 - 6.7.
12. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, *Εἰς τοὺς Αἰγύπτου ἐπιδημῶσαντας (Λόγος ΛΔ')*, ed. J. - P. Migne, PG36,245.9 - 12.
13. Ὅπως μᾶς παραδίδει ὁ Σωφομενὸς (*Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. J. Bidez, καὶ G. C. Hansen, Ε', γ' 3.1 - 4.1), ὁ Ἰουλιανὸς ἀργότερα σὲ μὰ συμβολικὴ κίνηση ἀποκατάστασης τῆς εἰδωλοατρικῆς θρησκείας διέταξε νὰ μεταφερθεῖ ἐκ νέου ὁ πῆχυς στὸν ναὸ τοῦ Σαραπίου.
14. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. W. Bright Α' 18.5 - 13: «Λεγόντων δὲ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἄρα ὁ Σάραπις εἶπὲ τὸν Νεῖλον ἀνάγων ἐπὶ ἀρδεΐα τῆς Αἰγύπτου, τῶ τὸν πῆχυν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σαραπίου κομιζέσθαι, αὐτὸς (ἐνν. ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος) εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὸν πῆχυν Ἀλεξανδρέων μετατιθέναι ἐκέλευσε. Τῶν δὲ φημιζόντων, ὡς οὐκ ἀναθήσεται ὁ Νεῖλος ὀργῇ τοῦ Σαραπίου, ἤτε ἀνοδος τοῦ ποταμοῦ τῷ τε ἐξῆς ἔτει καὶ εἰς τὸ μετὰ ταῦτα ἐγένετο τε καὶ γίνεται ἔργω τε δέκνυται ὡς οὐ διὰ θρησκείαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ὄρους τῆς προνοίας, ἡ τοῦ Νεῖλου ἀνάβασις γίνεται».
15. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, ὁ. π., Ζ' 13.5 - 8.
16. Θεοδωρήτου Κύρρου, *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία*, ed. L. Parmentier καὶ F. Scheidweiler, 320.17 - 18.
17. Δανιὴλ, «Βῆλ καὶ δράκων», 1 - 22.
18. Θεοδωρήτου Κύρρου, ὁ. π., 320.18 - 27: «Οὗτος τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν τῆς εἰδωλικῆς ἡλευθέρωσε πλάνης. Οὐ γὰρ μόνον ἐκ βάθρων ἀνέσπασε τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐξαπατώντων ἱερέων τοὺς ἐξηπατημένους ὑπέδειξε μηχανήματα. Τὰ τε γὰρ ἐκ χαλκοῦ καὶ τὰ ἐκ ξύλων κενὰ ἐνδοθεν κατασκευάζοντες ξόανα καὶ τοῖς τοίχοις τὰ τούτων προσαρμόζοντες νῶτα, πόρους τινὰς ἀφανεῖς ἐν τοῖς τοίχοις ἤφιεσαν. Εἶτα διὰ τῶν ἀδύτων ἀνιόντες καὶ εἰσὼ τῶν ξόανων γιγνώμενοι, ἅπερ ἐβούλοντο διὰ τούτων ἐκέλευον φρεναζόμενοι δὲ οἱ ἐπαῖοντες ἔδρων τὸ κελεύομενον. Ταῦτα ὁ σοφώτατος καταλύων ἀρχιερεῖς τοῖς ἐξηπατηθεῖσιν ὑπέδειξε δήμοις».

ΕΚΕΙΝΟΙ ΠΟΥ ΦΕΥΓΟΥΝ

Όλα τὰ σημειώματα αὐτῆς τῆς στήλης ἔχουν ἓνα κοινὸ θέμα: Τὴν ζωὴ. Δὲν νομίζετε ὅτι θὰ μπορούσαμε νὰ ἀσχοληθοῦμε, ἔστω γιὰ λίγο, καὶ μὲ τὴν ἄλλη ὄψη τοῦ νομίσματος; Αὐτὴν ποὺ γίνεται παρελθόν;

Εἶναι ἓνα θέμα ποὺ σπάνια φθάνει στὴν ἄκρη τῆς πέννας μας. Ἐκτὸς ἐὰν ἔχουμε χρέος νὰ ἐκφωνήσουμε ἐπικήδειο κατὰ τὴν ἐξόδιο ἀκολουθία. Κάτι ποὺ πάντοτε τὸ ἀπέφευγα, ἐνθυμούμενος τὸ γνωστὸ διήγημα τοῦ Κουνδυλάκη.

Ἡ ἰδέα μοῦ ἤρθε καθὼς κύτταζα τὰ πένθη στὴν ἐφημερίδα. Ἄνθρωποι ποὺ μέχρι χθὲς ἦταν μαζί μας, ξαφνικὰ φεύγουν. Ἄφηνουν τὸν κόσμο μας, γιὰ νὰ πᾶνε «στὸν ἄλλο κόσμο». Τὸ γεγονός χαρακτηρίζεται ποικιλοτρόπως: Θάνατος, ἀπώλεια, κοίμησις. Ἀνάλογα μὲ τὶς θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων ἢ τὸ πνευματικὸ τους ὑπόστρωμα.

Τὴν λέξη «θάνατος» μᾶς κληροδότησε ἡ ἀρχαιότητα. Ἡ περίοδος, δηλαδή, πρὸ Χριστοῦ. Καὶ λέγοντας θάνατο, ἐννοοῦμε τὸ ἀντίθετο τῆς ζωῆς. Νέκρωση. Ἐξ οὗ καὶ ὁ θανὼν λέγεται «νεκρός».

Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀντίληψη τῶν ἀρχαίων λαῶν πρὸ Χριστοῦ. Ἄν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν ἦταν τόσο ἀπόλυτοι. Καὶ μιλοῦσαν γιὰ ἓναν ἄλλο τόπο ὅπου πήγαιναν οἱ νεκροί, στὸν ὅποιον ὑπῆρχε μιὰ ἄλλη ζωὴ. Ἔνα τόπο ὅμως ἀπὸ τὸν ὅποιο δὲν μπορούσαν νὰ ξανάρθουν «στὸν ἀπάνω κόσμο». Ἐξ οὗ καὶ τὸ ταξειδί τοῦ Ὁρφέα στὸν «κάτω κόσμο», γιὰ νὰ φέρη πίσω τὴν Εὐριδική του.

Τί σοῦ ἦταν, τέλος πάντων αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες; Ἄγευστοι Χριστιανισμοῦ, χωρὶς νὰ γνωρίζουν τίποτα περὶ ἀναστά-

σεως, εἶχαν συλλάβει τὴν ἔννοια τῆς αἰωνιότητας.

Ἄλλὰ ἄς ξαναγυρίσουμε στὰ πένθη τῶν ἐφημερίδων. Πλούσιοι οἱ χαρακτηρισμοὶ γιὰ τὸν μεταστάντα, ἰδίως ὅταν μένουν πίσω στενοὶ συγγενεῖς. «Πολυαγαπημένος, λατρευτός, σεβαστός», ἀνάλογα μὲ τὸν χαρακτήρα του καὶ τὰ αἰσθήματα ποὺ ἐνέπνεε ἢ τὸν συναισθηματικὸ κόσμο τῶν «ἐπιλειπομένων».

Κάποτε ὁ τρόπος μὲ τὸν ὅποιον προπέμπουν τὸν νεκρὸ, ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς περιουσίας ποὺ καταλείπει. Μὴ μοῦ θυμώσετε. Ζοῦμε σὲ ἐποχὴ ποὺ ἡ ὕλη προσδιορίζει τὰ αἰσθήματα τῶν ἀνθρώπων. Γι' αὐτὸ δὲν ἀγωνίστηκε τόσα χρόνια ὁ ὕλισμός;

Υπάρχει ὅμως καὶ ἡ ἄλλη ὄψις ποὺ ἀφορᾶ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ πένθους. Κάποτε, ἡ οἰκογένεια τοῦ ἐκλιπόντος ντυνόταν στὰ μαῦρα, τοῦλάχιστον γιὰ τρία χρόνια. Τώρα, «βαρυπενθοῦσα» χήρα καὶ «τεθλιμμένα» τέκνα, πετᾶνε, μετὰ τὰ «σαράντα», τὰ μαῦρα. Καὶ ἔχουν δίκιο. Εἶναι τόσο καταθλιπτικά, ὅταν δὲν τὰ ἐπιβάλλει ἡ μόδα. Καὶ τί φοροῦν; Ἀνάλογα μὲ τὴν ἐποχὴ καὶ ἀνάλογα μὲ τὸ γοῦστο τους. Ἄσπρα, κόκκινα, κίτρινα, μπλέ... γιὰ νὰ εἶναι ἀσορτί καὶ μὲ τὸ γνωστὸ τραγουδάκι.

Ἡ ἐξήγησις - δικαιολογία; Τὸ μαῦρο χρῶμα εἶναι ψυχοπλακωτικό. Τὸ λένε ἄλλωστε καὶ οἱ ψυχολόγοι ποὺ συλλογίζονται νὰ πετάξουμε τὰ μαῦρα. Ἐξ ἄλλου, τὸ πένθος εἶναι στὴν καρδιά, δὲν εἶναι ἔτσι; Μὰ βεβαίως. Ἐκεῖ κανεὶς ἀντίρρηση; «Καὶ ἐμεῖς ποὺ φορούσαμε τὰ μαῦρα ἐφ' ὄρου ζωῆς;» λέει ἡ χήρα μάννα. Τί λόγος. Τότε οἱ ἄνθρωποι δὲν συμβουλευόνταν τὸν ψυχίατρό τους γιὰ

νά τους προσδιορίσει εάν, πόσο και πώς θα πενθήσουν. Και δὲν εἶχε ὁ καθένας τὸν ψυχολόγο του. Τώρα προωδεύσαμε. Αὐτὸ ἔλειπε, νὰ μείνουμε στὴν ἐποχὴ τῆς γιανγιάς μας.

- Δηλαδή, ἐσεῖς διαφωνεῖτε μὲ τὴν ἐπιστήμη; ρώτησαν νέοι τῆς συντροφιάς.

- Πρὸς Θεοῦ. Ποιὸς εἶπε κάτι τέτοιο. Ἄλλωστε, εἶναι τόσα τὰ θέματα ποὺ ρυθμίζονται τώρα πᾶ μὲ μοντέρνο τρόπο, ὥστε καὶ νὰ θέλαμε νὰ διαφωνήσουμε δὲν θὰ

μπορούσαμε νὰ τὸ κάνουμε. Δὲ θὰ βρίσκαμε ἄκρη.

Ἐξ ἄλλου, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἐλληνικὴ παράδοσι. Καὶ ὅσο καὶ ἂν μιλοῦμε σήμερα μὲ σεβασμὸ γιὰ τὶς παραδόσεις, σὲ πολλὰ πράγματα υἱοθετοῦμε τὸν τρόπο ζωῆς ἄλλων λαῶν -καὶ ιδίως αὐτῶν ποὺ συνηθίσαμε νὰ λέμε «πολιτισμένους»- ποὺ ἔχουν πρὸ πολλοῦ ξεπεράσει τὸ φράγμα τῶν παραδόσεων. Στὸ κάτω - κάτω, ὑπάρχει καὶ τὸ περίφημο «χάσμα τῶν γενεῶν». Ἄς μὴν τὸ ξεχνᾶμε.

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ

«ΠΑΥΣΟΝ ΤΗΝ ΛΥΠΗΝ...»

*Ἡ ἀναπνοὴ σχεδὸν σβησμένη, μάτια
βασίλεμένα κ' οἱ γιατροὶ μὲ τὸ θερμόμετρο
καὶ τοὺς ὀρούς, ἀπελπισμένοι νὰ σηκώνουνε τὰ χέρια.
Ἡ μάνα, ὥστόσο, ἔλπισε
νὰ ἰδεῖ τὸ γιό της πάλι νὰ σηκώνεται
καὶ μὲ τῆς Παναγιᾶς τὴ χάρη, νὰ ξανάβρει
τοὺς φίλους, τὰ παιχνίδια, τὰ βιβλία...*

*Στὴν ἐκκλησιὰ ὁ πατέρας ἔψαλλε μὲ δάκρυα
στὰ μάτια τὴν Παράκληση πρὸς τὴ μεγάλη Μάνα.
Κ' ἐκεῖ μέσ' στὰ γλυκὰ τροπάρια ξεχύνονταν
ἡ προσευχὴ κι ὁ πόνος του: «Παῦσον τὴν λύπην,
καὶ λύτρωσέ μας Πανσολύπη, Παναγία μου...».*

*Κ' ἡ Πανσολύπη ἄγγιξε τοῦ γιοῦ τὸ κρῦο μέτωπο
μὲ τὸ ζεστό της χέρι, κ' εὐθύς ἄνοιξαν
τὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ κ' ἔτρεξε ὁ κόσμος
σὰ ν' ἄναψαν χίλιες λαμπάδες κι ἀγιοκέρια οἱ Ἄγγελοι,
νὰ σηκωθεῖ τὸ παλληκάρι καὶ στὴν ἐκκλησιὰ νὰ πάει,
ν' ἀνάψει τὴν πασχαλινὴ λαμπάδα του κ' ἐκεῖνο...*

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

ΣΧΟΛΙΑ

ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΗΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΗΣ

Τὸν μῆνα αὐτὸν ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τὴν γενέθλιον ἡμέραν τῆς, τὴν ἐορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς. Πενήντα ἡμέρες μετὰ τὸ μεγάλο γεγονός τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Βασικὴ προϋπόθεση γιὰ ὅσα συνέδησαν στὸ ὑπερῶον τῆς Ἱερουσαλὴμ τὴν ἡμέρα ἐκείνην, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὸ ξεκίνημα γιὰ τὸ μεγάλο ἱεραποστολικὸν ἔργο ἦταν ἀναμφισβήτητα ἡ Ἀνάσταση.

Ἄφορμὴ γιὰ τὶς σκέψεις ποὺ ἀκολουθοῦν δίδει ἡ ἐπόμενη φράση ἐπωνύμου συντάκτου ἐγκρίτου καθημερινῆς ἐφημερίδας ποὺ περιέχεται σὲ ἐορταστικὸ ἄρθρο τοῦ πασχαλινοῦ φύλλου: «Χάνει κανεὶς τὴν γοητεία τῆς ἀφηγήσεως ὅταν μέσα στὸ Εὐαγγέλιο ψάχνει γιὰ ἱστορικὴ ἀλήθεια». Ἡ φράση αὐτὴ προφανῶς ὑποδηλώνει τὴν ἀμφισβήτηση τῆς ἀξιοπιστίας τῶν Εὐαγγελικῶν διηγήσεων, ἀρκομένου τοῦ συντάκτου τῆς στὴν τέρψη μῆς λογοτεχνικὰ διατυπωμένης ἀφηγήσεως.

Καὶ σὲ ἄλλο δημοσίευμα τῆς ἴδιας ἡμέρας στὴν αὐτὴ ἐφημερίδα ἀναφέρεται: «Χριστιανισμὸς χωρὶς σταυροαναστάσιμο μῆνυμα δὲν ὑφίσταται. Καταρρεῖ ὡς θρησκεία καὶ καταχωρεῖται στὶς διάφορες κοσμοθεωρίες ποὺ εἶχαν καὶ ἔχουν κατὰ καιροὺς ἀνθρωποκεντρικὸ χαρακτήρα. Τίποτε περισσότερο καὶ τίποτε ὀλιγώτερο. Γιὰ νὰ δεχθῶμε ἐπομένως τὸν Χριστιανισμὸ ὡς θεῖο δημιούργημα μὲ κτιστὸ καὶ ἄκτιστο πρόσωπο, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἀποδεχθῶμε ὡς ἀληθῆς καὶ δεδομένο τὸ γεγονός τῆς Ἀναστάσεως. Συντελέσθη ὅμως αὐτὸ τὸ γεγονός, ναι ἢ ὄχι; Αὐτὸ τὸ ἐρώτημα βασάνισε καὶ θὰ συνεχίσει νὰ βασανίζει τοὺς ἀναζητοῦντες ὅσο ὑπάρχουν ἄνθρωποι. Γιατὶ οὔτε αὐτὸς ποὺ πιστεύει ἔχει χειροπιαστὲς ἀποδείξεις γιὰ τὴν Ἀλήθεια τὴν ὁποίαν ἐπικαλεῖται, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἀρνεῖται διαθέτει στὴν φαρέτρα του τὶς δι-

κῆς του ἀντίθετες ἀποδείξεις. Ἔτσι ὡς μόνη μαρτυρία καλοῦνται ὅλοι -πιστοὶ καὶ ἀρνητῆς- νὰ ἀρκεθοῦν στὶς περιγραφὲς τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν. Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα καμμία ἄλλη προσέγγιση «δι' ἀπτῶν στοιχείων». Τὸ ὅλο ζήτημα τίθεται πλέον πολὺ ἀπλὰ καὶ κατανοητὰ: «Ἡ πιστεύεις ἢ δὲν πιστεύεις. Τίποτε ἄλλο δὲν μπορεῖ νὰ μεσολαβήσει».

Ὅμως τὸ γεγονός τῆς Πεντηκοστῆς καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ συνέπειες δὲν ἀποτελοῦν τὸ αἰτούμενο «ἄπτῶν στοιχείων» γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως; «Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ἡμῶν». (Α' Κορινθ. ιε', 14). Χωρὶς δηλαδή τὴν βεβαιότητα αὐτῆς τῆς θείας Ἐγέρσεως θὰ εἶχαν τὴν διάθεση αὐτὴν οἱ φοβισμένοι καὶ ἀπογοητευμένοι ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς μαθητῆς τοῦ Ἐσταυρωμένου νὰ μποῦν στὴν μεγάλη περιπέτεια τῆς ζωῆς των, ἀναλαβόντες ἰσόδιον ἔργον Εὐαγγελιστοῦ μὲ κατάληξιν κατὰ κανόνα τὸν μαρτυρικὸν θάνατο; «Δὲν βλέπω καθόλου πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἰσχυρισθῶμε ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ (οἱ Ἀπόστολοι) μὲ μόνη προοπτικὴ τὸ μαρτύριο ἐψεύδοντο καὶ ἔλεγαν αὐτὰ τὰ πράγματα (περὶ Ἀναστάσεως). Ὅλος ὁ πυρήνας τῆς ὑποθέσεως στέκει ἢ πέφτει μὲ τὸ ἐὰν ἀνέστη ἢ ὄχι ὁ Χριστός» (Α. Ν. Τσιριντάνη «Ἡ πίστις ὡς βίωμα» τόμος ΣΤ, σ. 60). «Οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων» ἀποτελοῦν τὴν συνέχεια καὶ τὴν ἐπαλήθευση τῶν Εὐαγγελικῶν ἀφηγήσεων περὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου καὶ ἄς λέγουν ὅ,τι θέλουν οἱ πάσης φύσεως ἀρνητῆς καὶ ἀμφισβητίες, οἱ ὁποῖοι ἔχοντας στὴν διάθεσή τους τὰ μέσα μαζικῆς ἐνημερώσεως προκαλοῦν τὴν σύγχυση στοὺς ἀναγνώστες καὶ τηλεθεατῆς αὐτῶν μὲ τὴν διάδοση σπερμάτων ἀμφιβολίας ἐπὶ βασικῶν σημείων τῆς Πίστεως.

ΣΩΤΟΣ ΧΟΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ

Τὸ ὄνομα Σῶτος Χονδρόπουλος δὲν εἶναι ἄγνωστο στοὺς παλαιότερους ἀναγνώστες τῶν «Ἀκτίνων». Δέκα ὀκτῶ διηγήματά του εἶναι καταχωρημένα στίς σελίδες τοῦ περιοδικοῦ τὴν περίοδο 1947 - 1963 ἐνῶ μία ἄλλη συλλογὴ ἀπὸ δώδεκα διηγήματά του περιλαμβάνονται σὲ ἓναν τόμο μὲ τὸν τίτλο: «Καινούργια γῆ» εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα βιβλία τῶν ἐκδόσεων «Δαμασκός» (1947), γιὰ νὰ ἀκολουθήσει ἡ ἐκδοσις ἀπὸ τὸν ἴδιο οἴκο μιᾶς ἄλλης συλλογῆς διηγημάτων μὲ τίτλο «Πορεία στὸ φῶς» (1952) καὶ στὴ συνέχεια τὸ μυθιστόρημα «Σποριᾶδες» (1959). Ἐκτοτε θὰ δοῦν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας δεκάδες ἄλλων συλλογῶν διηγημάτων καὶ μυθιστορημάτων ὡς καὶ ἀξιόλογες ἀφηγηματικὲς βιογραφίες Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας μας. Δεκαεξὶ ἀστέρια τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μας φιλοτεχνημένα μὲ τὴν τέχνη, μὲ τὴν ἀγάπη, μὲ τὸν σεβασμὸ, μὲ τὸν θαυμασμὸ, μὲ τῆς πιστῆς καρδιάς τὸ σκίρτημα, μὲ τὸ δάκρυ τῆς ταπεινώσεως, μὲ τὴν φλόγα τοῦ πόθου γιὰ μίμηση καὶ μὲ τὸν λιβανωτὸ τῆς προσευχῆς, τὰ ἔφερε κοντὰ στὸν οὐρανὸ τῶν ὁραματισμῶν μας μὲ τὶς ἀφηγηματικὲς βιογραφίες τους ὁ Σῶτος Χονδρόπουλος.

Γεννημένος τὸ 1911 στὸ πρῶτο λιμάνι τῆς χώρας στὴν ἐργατοῦπολη τοῦ Πειραιᾶ ἔζησε ἀπὸ κοντὰ τὸν ἀνθρώπινο μόχθο, τὸν ἀνθρώπινο πόνο, ποὺ φαίνεται ἐπηρέασαν ἀποφασιστικὰ τὴν πνευματικὴ του πορεία. Βέβαια τὰ χρόνια ἐκεῖνα τοῦ μεσοπολέμου τὰ οὐσιαστικὰ αὐτὰ προβλήματα δὲν τὰ ἔβλεπε ὁ Χονδρόπουλος κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ μὲ τὴν ψυχολογία τοῦ προλεταρίου, ὁ ὁποῖος πασχίζει νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὴν μοῖρα του καὶ ἐπαναστατεῖ γιὰ νὰ κυβερνήσει μὲ τὴν ἐπανάσταση τὸν ἑαυτὸ του, μεταβάλλοντάς τον σὲ νούμερο καὶ προσθέτοντάς τον στὴν μάζα, στὴν ταξικὴ πάλη. Γι' αὐτὸ τὰ πρῶτα ἀφηγήματά του πρὶν τὴν ἐπιστροφή του στὸν Χριστὸν εἶναι σαφῶς ἐπηρεασμένα ἀπὸ αὐτὴν τὴν κοινωνικοπολιτικὴ του τοποθέτηση. Γι' αὐτὴν τὴν περίοδο τῆς ζωῆς του θὰ γράψει ἀργότερα ὁ ἴδιος: «Πόσοι νεοί, ἀκόμη καὶ ὁ ὑποφαινόμενος, ὅπου γρά-

φει τὴν ἱερὴ τούτη βιογραφία (Μακάριος Νοταρᾶς, σελ. 19) στὰ ἄγουρα χρόνια τῆς νεότητάς δὲν βασανίσθηκαν πάνω σὲ χειροπιαστὲς ἀπογοητεύσεις, ἀντιθέτου ρεύματος, γιὰ νὰ δοξάσουν μετέπειτα μετὰ δακρύων τὴν προοπτικὴ τῆς πρόνοιας τῶν σοφῶν ἀποφάσεων τοῦ Θεοῦ;» Καὶ εἶναι συγκινητικὴ ἡ ὁμολογία του αὐτῆ, ποὺ φανερώνει ὅτι καὶ αὐτὸς ὡς νέος ταλανίσθηκε ἀνάμεσα στὰ θολὰ ὄνειρα τῆς οὐτοπίας παλεύοντας ἀνάμεσα σὲ ἀντικρουόμενα ρεύματα -αὐτὰ ἀκριβῶς ποὺ περιέγραφε ὡσπου νὰ θγεῖ στὴν ὀλόφωτη ἀκτὴ τῆς Πίστωσης.

Ἐκτοτε θέτει τὴν γραφίδα του καὶ τὴν δημιουργικὴ του ἔμπνευση στὴν διακονία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ κρίνοντας τὴν πληθώρα τῶν βιβλίων ποὺ κυκλοφοροῦνται διερωτᾶται: «Πόσα καὶ ποιά συγγράμματα τῶν ἀνθρώπων ξεφεύγουν τὸν ἀτομισμὸ, τὴν ἀναζήτησι τῆς μάταιης φήμης, γιὰ νὰ κυκλοφορηθοῦν πρὸς δόξαν τοῦ Ἐτάζοντος καρδιάς καὶ νεφρούς;». Καὶ ἡ καρποφορία του αὐτῆ δικαίῶνει ὅσα ἔγραψε ὁ Ἀλέξ. Ταιριντάνης στὸ ἄρθρο του «Χριστιανισμὸς καὶ Τέχνη», ὅπου μεταξὺ ἄλλων συμπεραίνει: «Τὴν ὀργανικὴ αὐτῆ σύνθεσι τῆς ὁμορφιάς ποὺ φανερώνεται σὰν δημιουργία σὲ ἓνα πεδίο πνευματικὸ, στὸ πλαίσιο ἐνὸς χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, τὴν σύνθεσι αὐτῆ κανεῖς ἄλλος δὲν μπορεῖ νὰ τὴν πραγματοποιήσει παρὰ μόνον ἡ προσωπικότης τοῦ καλλιτέχνη ποὺ θὰ εἶναι συγχρόνως καὶ πνευματικὸς ἄνθρωπος. Γι' αὐτὸ τὸ κύριο ζήτημα εἶναι πῶς θὰ ἔχομε καλλιτέχνες ποὺ θὰ εἶναι ἀνώτεροι ἄνθρωποι. Ἄνθρωποι στὰ ἀλήθεια, πνευματικοὶ ἄνθρωποι, ποὺ μέσα στὴν καρδιά τους νὰ μιλάει ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ τους ἔμπνευσι νὰ ἀποτελεῖ τὸ ξεχειλίσμα μιᾶς γνήσιας πνευματικῆς ζωῆς. (Περιοδικὸν «AKTINES» ἔτος 1948 σελ. 549). Σὲ αὐτὴν τὴν γραμμὴ ἀνήκει καὶ τὸ λογοτεχνικὸ ἔργο τοῦ Σώτου Χονδρόπουλου*.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

* (Αφορμὴ γιὰ τὸ σχόλιο αὐτὸ ἐδόθη μὲ τὴν κυκλοφορία τμητικοῦ τόμου στὴν μνήμη τοῦ Σ. Χονδρόπουλου ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «Καινούργια γῆ» μὲ τὴν ἐπιμέλεια Π. Β. Πάσχου).

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ ΜΑΖΩΝ

Σε άρθρο με τόν έκφραστικό τίτλο «Πόρ κόνρ, ό άρχοντας τών αίθουσών» (*Καθημερινή* 28.4.2002) δημοσιεύονται στοιχεία για τις πρώτες σε θεαματικότητα ταινίες στην Ελλάδα και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Στην χώρα μας στον κατάλογο με τις δέκα πρώτες ταινίες σε θεαματικότητα (δηλαδή σε εισιτήρια) περιλαμβάνονται κυρίως ταινίες, οι όποιες χαρακτηρίζονται ως pop cogn monies, δηλαδή ταινίες για να περνά εύχρηστα ή ώρα τών θεατών, χωρίς ιδιαίτερους προβληματισμούς και παιδευτικά μηνύματα.

Οι ταινίες αυτές κυρίως προβάλλονται στους πολυκινηματογράφους Village, δηλαδή σε χώρους μαζικής ψυχαγωγίας με πολλές κινηματογραφικές αίθουσες, αλλά και με παράλληλες αίθουσες έστιατορίων, καταστημάτων κ.λ.π. Η φιλοσοφία αυτών τών πολυκινηματογράφων είναι να ικανοποιή την τάση για βραδυνή έξοδο και διασκέδαση τών νεοελλήνων. Τό πάμε στα Village δέν σημαίνει άπλως πάμε σινεμά, αλλά βγαίνομε έξω για διασκέδαση.

Ένδιαφέρον είναι, επί τού προκειμένου, άλλο δημοσίευμα στο όποιο πληροφορούμαστε για τις νέες φιλόδοξες προοπτικές τών πολυδυνάμων Village. Συμφώνως με τις δηλώσεις τού διευθύνοντος συμβούλου, σκέπτονται να αναλάβουν την παραγωγή 2 - 3 ελληνικών ταινιών με την προοπτική τών 4 - 5 ανά έτος· να διευρύνουν τις αίθουσες με την δημιουργία θερινών σινεμά που θα περιλαμβάνουν και φαγητό· να δημιουργήσουν τρία νέα συγκροτήματα στο Ηράκλειο, στην Λάρισα και στην Αθήνα όχι τόσο με πολλές, όσο με μεγάλες αίθουσες τών 800 - 1000 άτόμων, στο συγκρότημα μάλιστα τών Αθηνών θα υπάρχουν και άλλα τμήματα όπως θεματικό πάρκο, ζωολογικός κήπος, έστιατόρια και καταστήματα. Κατά τα λεγόμενα του «οί Έλληνες έχουν την ανάγκη τέτοιων χώρων κι αυτό φαίνεται από τούς αριθμούς

προσέλευσης στα πάρκα μας. Από τόν Ρέντη περνούν περίπου 3 - 5 εκατομμύρια άνθρωποι τόν χρόνο» (*Καθημερινή* 3.5.2002).

Μέσα, όμως από τα συγκροτήματα αυτά δέν μπορούν να προβληθούν ταινίες ποιότητας, ταινίες, οι όποιες απαιτούν την συμμετοχή τού θεατού και οι όποιες κομίζουν δύσκολα νοήματα και μηνύματα. Γι' αυτό και παρατηρούμε οι ταινίες αξιώσεων, οι άληθινές ταινίες τέχνης να εκτοπίζονται σε όλίγες κινηματογραφικές αίθουσες, οι όποιες προσπαθούν να διατηρήσουν την μαγεία τού κινηματογράφου όχι ως ένα έμπορικό προϊόν, αλλά ως ένα έργο τέχνης, παιδείας και πολιτισμού. «Τό κοινό τών πολυκινηματογράφων και τό κοινό τών μικρών αίθουσών όχι μόνον δέν τέμνεται ούτε καν έφάπτεται», όμολογεί διευθυντής εταιρείας διανομής ταινιών στην Ελλάδα.

Έλπιδοφόρο, για τόν χώρο τού κινηματογράφου, παραμένει τό γεγονός ότι στίς ήμέρες μας γίνονται πολλά άφιερώματα, είτε σε έθνικές ταινίες (π.χ. έβδομάδα γαλλικού κινηματογράφου, ισπανικού κ.λ.π.), είτε σε θεματικές ενότητες (π.χ. μιá πόλι μιá ταινία), τα όποια ανασύρουν από την λήθη αξιόλογες ταινίες και τις κάνουν προσιτές στο άπαιτητικό κινηματογραφικό κοινό καθώς και στους νεωτέρους.

Τό πρόβλημα όμως παραμένει: Ό κινηματογράφος που άπευθύνεται στίς μάζες είναι άνούσιος και εν πολλοίς προπαγανδιστικός τού καταναλωτικού και ύλιστικού τρόπου ζωής τής παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας μας. Περι αυτού όμως θα συνεχίσωμε στο έόμενο σημειώμά μας.

ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

Τό τελευταίο Ευρωβαρόμετρο με θέμα «Οί Ευρωπαίοι και ό Πολιτισμός»

(7/5/2002) ανέδειξε ξεκάθαρα τη φτωχή σχέση του νεοέλληνα με κάθε μορφής διάβασμα, βιβλίου και έντυπου μέσου. Το 30% των Έλλήνων δεν διαβάζουν ποτέ εφημερίδα και το 46% ποτέ περιοδικό! Η κρίση, που χρόνια τώρα κατατρώγει τις κυκλοφορίες των ελληνικών εφημερίδων, παρασύρει πλέον και τα περιοδικά.

Από το 1995 παρατηρήθηκε στη χώρα μας μια έντυπωμακή έκρηξη κυκλοφορίας νέων περιοδικών. Δεκάδες μικροί και μεγάλοι εκδότες, με δέλεαρ τα πιο άπιθανα δώρα, θέλησαν να διεκδικήσουν μερίδιο στη διαφημιστική πίτα, μετά τη μείωση που επέφερε στα τηλεοπτικά διαφημιστικά έσοδα ο περιδότης νόμος «Βενιζέλου» περί ΜΜΕ. Με άποκορύφωμα το 1997, αλλά και μέχρι τις αρχές του 2001, εκατοντάδες νέοι τίτλοι εμφανίστηκαν στα περίπτερα, των οποίων οι ιδιοκτήτες προμηθεύτηκαν μεγάλες ραφιέρες, καθώς άδυνατούσαν να αναρτούν πλέον όλα τα περιοδικά στις προσόψεις των περιπτέρων τους! Άπιθانا εξειδικευμένα περιοδικά για κάθε ειδικό γούστο, από νέες τεχνολογίες και ορειβασία μέχρι ψαροντούφεκο και κυνοφιλία, για την οποία κυκλοφορούν τουλάχιστον πέντε περιοδικά με χαρακτηριστικότερο το «Γάβ»! Έτσι τον Ιανουάριου του 2002 κυκλοφορούσαν 820 τίτλοι περιοδικών, όταν στη Γαλλία κυκλοφορούν μόλις 540 περιοδικά.

Όταν στις αρχές Απριλίου 2002 δημοσιεύτηκαν οι κυκλοφορίες των περιοδικών 2001, κάθε εκδότης συνειδητοποίησε ότι η κυκλοφοριακή πτώση δεν άφορούσε μόνο το δικό του περιοδικό. Η ελεύθερη πτώση των

περιοδικών είναι πλέον αποδεδειγμένη με ποσοστά μεγαλύτερα και του 50% σε σχέση με το 2000. Ακόμη και τα «λαμπερά» περιοδικά «ποικίλης ύλης» ή life style, που επιστρατεύουν κάθε λογής διαστροφή για να προσελκύσουν αναγνώστες, αποδυναμώθηκαν τουλάχιστον κατά 20% μέσα σε έναν μόνο χρόνο. Στον πληθωρισμό των έντυπων, στην πτώση των διαφημιστικών εσόδων, στον σκληρό ανταγωνισμό που επέφερε ακόμη και μείωση στις τιμές πώλησής, προστέθηκε πλέον η κυκλοφοριακή συρρίκνωση.

Οι αντιδράσεις ήταν άμεσες. Άρκετά περιοδικά ανέστειλαν πρόσφατα την έκδοσή τους ή μεταβλήθηκαν σε δωρεάν ένθετα εφημερίδων. Ένα κύμα έξαγορών και συγχωνύσεων κυφορείται. Επιταγές δεκάδων εκατομμυρίων ευρώ σφραγίζονται κατά συρροή. Εκδότες κρύβονται στα βουνά μέχρι να παρέλθει το αυτόφωρο δικαστικών διώξεων οικονομικής φύσεως. Και όσοι από τους 6.000 δημοσιογράφους, που εργάζονταν στα περιοδικά μέχρι και τα τελευταία Χριστούγεννα, δεν έχουν απολυθεί ή δεν έχουν αποδεχθεί τις μειώσεις των μισθών τους, σίγουρα δεν κοιμούνται πιά ήσυχα!

Το 2002 θα είναι καθοριστικό για την επιβίωση των περιοδικών. Το τοπίο θα ξεκαθαρίσει με πολλές απώλειες. Η «φούσκα» των περιοδικών έσκασε και το μέλλον ανήκει στα περιοδικά με ουσιαστικό περιεχόμενο και πραγματικούς αναγνώστες. Ανήκει δηλαδή, στα περιοδικά που δεν θέλουν ποτέ να μεταβληθούν σε περιτύλιγμα των δώρων που θα μπορούσαν να προσφέρουν!

ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαίο περιοδικόν. Κυκλοφορεί την 1ην εκάστου μηνός. Ίδιοκτήτης: «Χριστιανική Ένωσις Ακτίνες», οδός Καρύτη 14, 105 61 Αθήναι, Τηλ. 3235-023. Εκδότης και Διευθυντής Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ιατροίδης, Παρθενώνος 26, 117 42 Αθήναι. Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Θεόδωρος Γ. Δούρος, Ίπποκράτους 189, 114 72 Αθήναι. Τιμή τεύχους € 0,90. Έτησία συνδρομή, εσωτερικού € 9, εξωτερικού 30 \$ U.S.A. Η διευθυνσις επιφυλάσσει εις εαυτήν τὸ δικαίωμα νὰ μὴ δημοσιεύῃ ἢ νὰ συντέμνῃ κατὰ τὴν κρίσιν τῆς οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ, δὲν επιστρέφονται. Αναγγελία έντύπων έν γένει καὶ διβλίοκρισαι δὲν δημοσιεύονται.

Τόπος έκδόσεως Αθήναι, Ιούνιος 2002

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
Επιστήμη - Φιλοσοφία - Κοινωνικά Ζητήματα -
Γράμματα - Τέχνη

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ «ΑΚΤΙΝΩΝ»

ΤΟΜΟΙ: 1938-1997

Έπιμέλεια
ΒΑΣ. Χ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΑΚΤΙΝΩΝ»
ΑΘΗΝΑ 1998

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως «Ἡ Δαμασκός»

ΜΟΛΙΣ ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ:

π. ΗΛΙΑ ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΡΕΙΣ ΜΟΡΦΕΣ ΙΕΡΕΣ:

○ **Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΕΝΟΣ ΑΓΙΟΥ**

Νικόλαος Μύρων τῆς Λυκίας

○ **ΑΦΥΠΝΙΣΤΗΣ ΣΤΟΝ ΜΩΡΙΑ**

Ἰγνάτιος Λαμπρόπουλος

○ **Ο ΧΡΙΣΤΟΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΠΟΙΗΤΗΣ**

Ἀλέξανδρος Γιάλας (Γ. Βερίτης)

***

ΔΗΜ. Λ. ΒΑΛΛΗΝΔΡΑ

Δρος Ποινικῶν ἐπιστημῶν

Ἐπιτίμου Δικηγόρου

ΘΕΜΑΤΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΘΟΛΟΓΙΑΣ

Ἐκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»

Καρύτση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 010 32 21 283